

**T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ALPARSLAN SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
HARP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ASKERİ TARİH YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**SAKARYA DOĞUSUNA GERİ ÇEKİLMENİN
ASKERİ ZARURETLERİ VE
GERİ ÇEKİLME HAREKÂTININ İCRASI
(20-25 TEMMUZ 1921)**

**Hazırlayan:
HAKAN BATI**

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Fatih YEŞİL**

**ANKARA
2020**

ÖZGÜNLÜK RAPORU

Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve ç) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, .../...../..... tarihinde şahsım tarafından(örneğin Turnitin)..... adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %’tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç

2- Alıntılar hariç/dâhil

3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Milli Savunma Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Usul ve Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Hakan BATI

Tarih

İmza

ETİK BEYAN

Milli Savunma Üniversitesi Enstitüleri Lisansüstü Tez Hazırlama Kılavuzu'nda yer alan kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir; aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bu tezdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler bana aittir; Milli Savunma Bakanlığı, Milli Savunma Üniversitesi ve Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Hakan BATI

Tarih

İmza

ÖNSÖZ

İstiklal Savaşı'nın en karanlık döneminin yaşandığı Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin sonucunda Türk ordusu, büyük kısmıyla Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmeyi başarmıştır. Ancak, içerisinde Bursa, Kütahya ve Eskişehir illerinin de bulunduğu çok geniş bir vatan toprağı Yunan Ordusuna terk edilmiştir. Sadece neferler arasında değil, tüm Anadolu'da moralin yitirilmesine neden olan bu büyük geri çekilmenin icra edilmesini zarurî kılan askeri sebepler, Mustafa Kemal Paşa'nın perspektifinden Nutuk adlı eserinde şu şekilde belirtilir:

1. İnsan, tüfek, makineli tüfek ve top sayısı bakımından ordumuzdan önemli derecede üstün olan Yunan Kuvvetlerinin taarruzlarına direnirken, yeni orduyu kurmak için zaman kazanmak,
2. Yunan manevra birliklerini hareket üslerinden uzaklaştırarak, yeniden menzil hatları kurmasına neden olmak ve beklemediğı güçlükler karşısında bırakmaktır.¹

Ancak Sakarya Meydan Muharebesi sırasında *“hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır.”* emri ile vatanın bir karış toprağının bile kanla sulanmadan terkedilemeyeceğini bildiren komutanın, bu tarihi emirden sadece 40 gün önce, yaklaşık 100 kilometrelik bir alanı bırakarak geri çekilme kararı almasına neden olan, çok önemli dinamikler olması gerektiğı açıktır.

Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, Mustafa Kemal Paşa'yı Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilme kararını almaya sevk eden askeri zaruretlerin detaylı olarak ortaya konulmasıdır. Fakat günümüz muharebelerinin karmaşık yapısını ve harp teknolojisinde meydana gelen baş döndürücü ilerlemeleri göz önünde bulundurarak, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının aldıkları bu önemli kararın sebeplerini incelemek mümkün değildir. Nitekim söz konusu karar, ancak alındığı dönemin şartları çerçevesinde anlamlandırılabilir. Bu maksatla, çalışmanın birinci bölümünde ve öncelikle, dönemin muharebe taktikleri ve birliklerin imkân ve kabiliyetleri dâhilinde geri çekilmenin ana hatlarının ve prensiplerinin neler olduğu, geri çekilmeye karar veren komuta heyetinin düşünce dünyasını şekillendiren Avrupalı

¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 301-302.

askeri düşünürlerin gözünden ortaya konmuştur. Bu kapsamda, savaşa ve muharebeye dair fikirleri ile döneme ışık tutan Carl von Clausewitz'in "*Savaş Üzerine*" ve Antoine Henri Jomini'nin "*Savaş Sanatı*" adlı kitaplarının yanı sıra, Mustafa Kemal'in düşünce yapısının şekillenmesinde büyük bir etkisi olan ve İstiklal Savaşı'na katılan subayların "*öğrencisi olmakla müftehir oldukları*"² Colmar von der Goltz'un (Goltz Paşa) "*Conduct of War*" ve "*Millet-i Müselleha*" eserlerinin savunma ve geri çekilmeye dair bölümleri incelenmiştir. Ayrıca, mezkûr harekât nevilerinin Osmanlı Ordusu'nda gördüğü karşılığın idrakini sağlamak maksadıyla, döneme ait "Hazerde ve Seferde Piyade" başlıklı talimnamenin incelenmesi ile ulaşılan sonuçlar ortaya konmuştur.

İkinci bölümde, komuta heyetinin kararına büyük oranda etki ettiği değerlendirilen, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ile gelen askeri durumun doğurduğu zaruretler araştırılmıştır. Bu kapsamda öncelikle Yunan ve Türk Ordularının Harekât planları ortaya konmuş, daha sonra askeri durum, dönemin şartları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Yunan komuta heyeti tarafından yazılmış ve ATASE Kütüphanesinde mahfuz tercüme eserler bu bölümün temel kaynaklarıdır.

Taktik doğruların yansıtılmasının ardından, çalışmanın üçüncü bölümü, çekilme alanının coğrafi özelliklerinin incelenmesine ve arazinin, her iki tarafın imkân ve kabiliyetlerine olan tesirlerinin ortaya konmasına ayrılmıştır. Bu kapsamda, büyük oranda harita incelemelerinden, yürürlükte olan askeri talimnamelerden ve Türk-Yunan komutanların hatıratlarından faydalanılmıştır.

Geri çekilme harekâtının nasıl icra edildiğinin yer aldığı 4'üncü Bölümde ise Batı Cephesi Komutanlığının 1'inci, 3'üncü, 4'üncü, 12'nci ve 5'inci Grup Komutanlıklarının, 20-25 Temmuz 1337 (1921) tarihleri arasında, icra etmiş oldukları harekâta yer verilmiştir. Mürettep Kolordu'nun ve 6'ncı Tümenin hareketleri, çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. ATASE'den temin edilen belgeler, Türk-Yunan komutanların hatıratları, çalışma sırasında sıklıkla başvurulanan Genelkurmay Başkanlığı yayınlarından "*Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 2'nci Cilt, 4'üncü Kısım*

² Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayını, *Subay ve Komutan ile Konuşmalar* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2007), 5.

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'' bu bölümde yürütülen tartışmaya dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Çalışmamızın sınırlarını geri çekilme harekâtını zorunlu kılan askeri zaruretler oluşturmaktadır. Bu bağlamda Milli Mücadelenin çalışmamız dâhilinde ele alınan bölümünde, yürütülen diplomatik faaliyetler, ülke içi ve dışındaki siyasi aktörlerin aralarındaki ilişkiler, bu kapsamda yapılan müzakereler ile TBMM’de yürütülen tartışmalar ve siyasi çekişmelere yer verilmemiştir.

Öncelikle çalışmanın her safhasında, değerli zamanını ayırarak bütün samimiyetiyle bana yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Fatih YEŞİL’e ve Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Öğ. Alb. Hüsnü Özlü’ye teşekkürlerimi sunarım. Zorlu tez sürecinde benden desteğini esirgemeyen sevgili eşim ve çocuklarıma, tezin içeriği ve bütünlüğü konusunda görüşlerine başvurduğum tüm sınıf arkadaşlarım ve değerli devre arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

ANKARA; HAZİRAN 2020

Hakan BATI

ÖZ

SAKARYA DOĞUSUNA GERİ ÇEKİLMENİN ASKERİ ZARURETLERİ VE GERİ ÇEKİLME HAREKÂTININ İCRASI (20-25 Temmuz 1921)

HAKAN BATI

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ

ALPASLAN SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANKARA HAZİRAN 2020

Birinci Dünya Savaşı'nın kazanan tarafı olan İtilaf Devletleri, Mondros Ateşkes Antlaşması kapsamında Anadolu topraklarını işgal ederken, Yunan Ordusu da 15 Mayıs 1919 yılında İzmir'e çıkmıştır. Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri, Türk Ordusunun galibiyetleri ile tamamlanmıştır. Anadolu Seferini kesin bir zaferle sonlandırmak maksadıyla Yunan Ordusu, birliklerini takviye ederek yeni bir taarruzi harekate başlamıştır. Başarılı Yunan taarruzları karşısında ağır kayıplar veren Türk Ordusu, güney kanadından kuşatılarak tüm ordunun imha olması tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle tüm birlikler, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i terk ederek Sakarya Nehri doğusuna kadar geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Bu çalışmada, Türk Ordusu'nun Sakarya Nehri doğusuna kadar geri çekilmesini zorunlu kılan askeri sebepler ve 20-25 Temmuz 1921 yılları arasındaki geri çekilme harekâtının nasıl icra edildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sakarya Nehri, Geri Çekilme, İstiklal Harbi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, Batı Cephesi.

ABSTRACT

MILITARY NECESSITY OF WITHDRAW TO THE EAST OF THE SAKARYA RIVER AND EXECUTION OF WITHDRAWAL OPERATION

(20-25 JULY 1921)

HAKAN BATI

NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY

ALPASLAN DEFENCE SCIENCES INSTITUTE

ANKARA JUNE 2020

As The Allies, winner of The First World War, began to occupy the Land of Anatolia within Mondros Ceasefire Agreement, Greek Army settled in Izmir on May 15th 1921. First and Second İnönü Battles ended up with achievement of Turkish Army. In order to end the Anatolian expedition with a victory, Greek Army reinforced the troops and carried out a new attack. Turkish Army, which had great losses against successful Greek attacks, faced the treat of destruction of the whole Army by being surrounded through the south wing. That's why, all of the troops were obliged to withdraw to the east of the Sakarya River.

In this study, military necessity of withdraw to the east of the Sakarya River and execution of withdrawal operation between 20-25 July 1921 is tried to be explained.

Key Words: Sakarya River, withdraw, War of Independence, Battle of Kütahya-Eskişehir, West Front.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZGÜNLÜK RAPORU.....	ii
ETİK BEYANI.....	iii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	iv
TÜRKÇE ÖZ	vii
İNGİLİZCE ÖZ (ABSTRACT)	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
1. SAKARYA NEHRİ DOĞUSUNA ÇEKİLME KARARINA DÖNEMİN TAKTİK ANLAYIŞININ GETİRDİĞİ ASKERİ ZARURETLER.....	4
1.1 Avrupa Askeri Düşünürleri Gözünden Savunma ve Geri Çekilme Harekâtı.....	4
1.1.1 Savunan Tarafın Sahip Olduğu Avantajlar.....	5
1.1.2 Savunan Tarafın Sahip Olduğu Dezavantajlar.....	8
1.1.3 Savunma Harekâtı Metotları.....	9
1.1.4 Ülke İçerisine Çekilme Metodunun Ana Hatları.....	10
1.1.5 Geri Çekilme Harekâtının İcrasına Yönelik Temel Kaideler.....	12
1.1.6 Savunma Hattı ve Savunma Mevziinin Sahip Olması Gereken Özellikler.....	16
1.2 Son Dönem Osmanlı Ordusunda Savunma ve Geri Çekilme Harekâtı.....	17
1.2.1 Savunma Harekâtı.....	18
1.2.2 Geri Çekilme Harekâtı.....	20
2. SAKARYA NEHRİ DOĞUSUNA ÇEKİLME KARARINA CÂRİ DURUMUN GETİRDİĞİ ASKERİ ZARURETLER.....	25
2.1 Yunan Ordusunun Durumu ve Taarruz Planı.....	25
2.2 Türk Ordusunun Durumu ve Harekat Planı.....	29
2.3 Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ile Geline Askeri Durum.....	31
3. SAKARYA NEHRİ DOĞUSUNA ÇEKİLME KARARINA ARAZİNİN GETİRDİĞİ ASKERİ ZARURETLER.....	35
3.1 Harekât Bölgesinin Genel Tasviri.....	35
3.2 Harekât Bölgesinin Askeri Bakımdan Değeri.....	36
3.3 Engeller.....	37
3.4 Kritik Arazi Arızaları.....	37

3.5 Yaklaşma İstikametleri.....	38
3.6 Bölgenin Yunan Ordusu İmkân ve Kabiliyetleri Üzerine Tesirleri.....	39
3.7 Bölgenin Türk Ordusu İmkân ve Kabiliyetleri Üzerine Tesirleri.....	40
4. GERİ ÇEKİLME HAREKÂTININ İCRASI.....	42
4.1 20 Temmuz 1921 Tarihli Harekât.....	42
4.2 21 Temmuz 1921 Tarihli Harekât	48
4.3 22 Temmuz 1921 Tarihli Harekât	57
4.4 23 Temmuz 1921 Tarihli Harekât	63
4.5 24 Temmuz 1921 Tarihli Harekât	68
4.6 25 Temmuz 1921 Tarihli Harekât	72
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA.....	77
EKLER.....	81
ÖZGEÇMİŞ.....	87

KISALTMALAR

a.g.e :	Adı geçen eser
a.g.m :	Adı geçen makale
a.g.t :	Adı geçen tez
ATASE :	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı
ATBD :	Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
C :	Cilt
ev :	Çeviren
G :	Gömlük
Haz :	Hazırlayan
İSH :	İstiklal Savaşı Harbi
K :	Kutu
K :	Kısım
RT :	Rakımlı Tepe
S :	Sayı
TBMM :	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM G.C.Z.:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TİH :	Türk İstiklal Harbi
Yay. :	Yayın

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Sakarya Havzası Geri Çekilme Harekâtı Bölgesi.....	36
Şekil 4.1: 20 Temmuz 1921 Günü Türk Birliklerinin Yerleşimi.....	42
Şekil 4.2: 20 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum.....	48
Şekil 4.3: 21 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum.....	56
Şekil 4.4: 22 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum.....	63
Şekil 4.5: 23 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum.....	68
Şekil 4.6: 24 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum.....	72
Şekil 4.7: 25 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum.....	73

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletlerinin yanında savaşa girmeye ikna edilen Yunanistan, bu fedakârlığına karşılık olarak, Batı Anadolu'daki önemli toprakları elde edeceğine dair yapılan teklifi kabul etmiştir.³ Kazanılan savaşın ardından İtilaf Devletleri, Mondros Ateşkes Antlaşması kapsamında Anadolu'yu işgal etmeye devam ederken, Yunan ordusu da 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmıştır.⁴

Yunanlıların mağlubiyeti ile sonuçlanan Birinci İnönü (06-11 Ocak 1921) ve İkinci İnönü (27 Mart-01 Nisan 1921) Muharebeleri, yeni kurulmuş olan düzenli ordunun gücünü gösterdiği ve umudunu kaybeden milletin tekrardan heyecanlanmasını sağlayan muharebeler olmuştur.⁵ Söz konusu muharebeler, diğer taraftan, Yunan siyasetçilerini zor bir duruma düşürmüştür. Öyle ki, Yunanistan'ın Türk ordusunu yok etmek üzere askeri kuvvetinin çoğunu deniz ötesine sevk etme kararı alması gerekmiştir.⁶ Özellikle 1921 yılının Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında Yunan tarafında büyük bir teşkilatlanma ve birlik tamamlama faaliyeti icra edilmiştir. Bu suretle Küçük Asya Ordusu 1920 Kasım ayında bulunduğu kuvvetin iki mislinden fazla bir sayıya ulaşmış, 100.000 civarındaki Yunan ordu mevcudu 220.000'e yükselmiştir.⁷ Böylelikle Kütahya-Eskişehir muharebelerinde, kesin sonuç elde etmek üzere daha büyük bir motivasyon ile taarruza başlayan Yunanlılar, Türklerin mevzilerinden sökülerek geriye atılması ile moral bulmuşlardır. Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i ele geçiren Yunanlılar, bir taraftan İstanbul'a sahip olma hayaliyle iştahlanırken,⁸ diğer yandan Türk ordusunu tamamen yok etmek düşüncesi ile stratejik önemi olan Ankara'yı kendilerine hedef olarak seçmişlerdir. Çünkü Anadolu'daki kavşak noktalarından birisi olan Eskişehir önemli bir askeri hedef olsa da, istenen şartlarla bir barış anlaşmasını Türk ordusuna kabul ettirebilmek ancak siyasi hedefin, başkentin ele geçirilmesiyle mümkün olabilirdi.⁹ Dolayısıyla Yunan komuta heyeti,

³ Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, Çev: Orhan Azizoğlu (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), 24.

⁴ Muzaffer Erendil, *Tarihte Strateji* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1998), 138.

⁵ Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998), 180.

⁶ Mih.N.Passaris, *Küçük Asya Ordusunun Parçalanması, Dağılması, Esareti*, Çev: Y.Kundakçıoğlu (Atina: Askeri Dünya Havadisleri Gazetesi Yayınları, 1934), 3.

⁷ Ks.Stratigos, *Yunanistan Küçük Asya'da*, Çev:Nikolaki Caatazoğlu (Atina: 1925), 209-210.

⁸ Prof.Dr.Yuluğ Tekin Kurat, "Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası" *Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan ilişkileri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986), 408.

⁹ TBMM G.C.Z., Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, 57'nci inikat, 2'nci Celse, 30 Temmuz 1337 (1921), 116.

psikolojik hedef olarak değerlendirdikleri Ankara'nın ele geçirilmesi durumunda, Mustafa Kemal ve yandaşlarının darmadağın olacağına inanıyordu.¹⁰ Bu nedenle İnönü muharebelerine de sınırlı sayıda birlikle katılan Yunan ordusu, kesin sonuç sağlayabilme adına tüm cephelere yayılan bir taarruz yapabilmek maksadıyla, bütün birliklerini Anadolu'nun iç kesimlerine sevk etmek üzere yeni bir plan yapmaya başlamıştır.¹¹ Yunan ordusunu ancak tüm cephe hattı boyunca yapılacak genel bir taarruzla topraklarından atabileceğine inanan, ancak henüz taarruz etme kudretine sahip olmayan Türk komuta heyeti ise, stratejik savunmaya devam etme kararlılığındadır. Bu kapsamda İsmet Paşa, birliklerinin taarruz ruhunu taze tutabilmek maksadıyla, taarruz eğitimleri yapılmasına yönelik emirler yayınlamaya devam etmiştir.

Diğer taraftan savunan taraf olmanın avantajlarından yararlanabilmek maksadıyla birkaç subay emir komutasında 25-30 adet askerden mürettep 22 adet '*Akıncı Müfrezesi*' kurulmuştur. Halk tarafından da oldukça fazla destek gören bu müfrezeler marifetiyle, özellikle Yunan Ordusu'nun ikmal noktalarına ve konvoylarına akınlar düzenlenmiştir. Bu nedenle Yunan birlikleri de hatırı sayılır büyüklükteki birliklerini geri emniyetini sağlayabilmek maksadıyla ayırmak zorunda kalmışlardır.¹²

12-25 Temmuz 1921'de Afyon-Kütahya hattında muharebeyi kabul eden Türk ordusu, savunma cephesinin güney tarafından, 1'inci ve 2'nci Yunan kolordularınca yaklaşık bire beş kuvvet çoğunluğuyla yapılan kuşatma harekâtına karşılık verememiştir. 4'üncü ve 12'nci Grupların ara hattı üzerinde yoğunlaşan Yunan taarruzu sonucunda Türk kuvvetleri, cephenin kuşatılması tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. 16 Temmuz akşam saatlerinde Batı Cephesi kumandanı İsmet Paşa, ordunun Eskişehir-Seyitgazi hattına çekilmesi kararını yayınlamıştır.¹³ Muharebelerin geldiği noktayı bizzat gözlemleme isteğinde olan Mustafa Kemal Paşa, cepheye gelerek durumu yerinde incelemiş ve ordunun daha geride oluşturulacak bir savunma hattında tertiplenmesine yönelik olarak İsmet Paşa tarafından yapılmış olan teklifi kabul etmiştir. Türk

¹⁰ İbrahim Artuç, *Zaferin Ayak Sesleri, C: 1* (İstanbul: Kastaş Yayınları, 1996), 138.

¹¹ Fahri Aykut, *İstiklâl Savaşında Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri* (İstanbul: Askeri Matbaa, 2006), 46.

¹² A.g.e, 42-44.

¹³ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayını, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi Sayı:95* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.),105.

Ordusunun çekilerek işgal edeceği yeni savunma hattını, Sakarya Nehri'nin gerisi olarak belirlemiştir.¹⁴

Birinci Dünya Savaşı sırasında açılan Sina-Filistin Cephesi'nde, Osmanlı Yıldırım Orduları, gelişen İngiliz taarruzlarına direnemeyerek sırasıyla Dera, Şam ve Halep hatlarına çekilmek zorunda kalmıştır. Ateşkes isteğiyle sonuçlanan bu zorlu muharebelerde Mustafa Kemal Paşa 7'nci Ordu Komutanı, İsmet Paşa ise 3'üncü Kolordu Komutanı olarak görev yapmışlardır.¹⁵ Kaybedilen bir muharebenin ardından icra edilen geri çekilme harekâtının ne büyük zorluklar içerdiğini daha önce tecrübe etmiş olan komuta heyetinin büyük bir cesaretle aldığı karar, Milli Mücadelenin kırılma noktalarından biri olmuştur.

5'inci Süvari Grup Komutanlığı ve 1'inci Grup Komutanlığı emniyetinde başlayan ve hassasiyetle idare edilen geri çekilme, Yunan ordusunun da bir takip harekâtı gerçekleştirmemesi nedeniyle 25 Temmuz 1921 akşamı tamamlanmıştır.¹⁶

¹⁴ İbrahim Artuç, *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi* (İstanbul: Kastaş Yayınları, 1985), 37-38.

¹⁵ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, C: 4, K: 2, (Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1986), 682-699.

¹⁶ Aykut, *İstiklâl Savaşında Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri*, 142-160.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAKARYA NEHRİ DOĞUSUNA ÇEKİLME KARARINA DÖNEMİN TAKTİK ANLAYIŞININ GETİRDİĞİ ASKERİ ZARURETLER

1.1 Avrupa Askeri Düşünürleri Gözünden Savunma ve Geri Çekilme Harekâtları:

Dönemin hâkim düşüncesine göre savunma, taarruza nispeten daha avantajlı bir harekât nev'idir. Ancak savunma, sadece bir mevzi arkasında hareketsiz kalmak suretiyle, elde tutulmak istenen bir bölgeyi müdafaa etmeye çalışmak olarak düşünülmez. Zaten böyle bir savunma anlayışının hiç bir şekilde zafere ulaşmayacağı açıktır.¹⁷ Kaldı ki, bir harekâtın kendi içerisinde savunmadan karşı taarruza, karşı taarruzdan takibe ya da taktik intikalden tesadüf muharebesine evrilmesi, harp tarihi bağlamında sık rastlanılan bir olgudur. Öyleyse savunma, müstakil bir harekât olamaz. Kesin sonucun elde edilebilmesi için yine taarruz etmeye ihtiyaç duyar.¹⁸ Yani savunma, taarruz kudretini ele geçirinceye kadar düşmanı yıpratmak, sonrasında icra edilecek genel bir karşı taarruzla kesin sonuca ulaşmak üzerine kurgulanır. Bu nedenle savunan komutan, her iki harekât nev'ini de kullanabilmeli ve muharebe süresince ortaya çıkacak fırsatları kovalayabilmelidir. Bütün gayretlerini taarruz edenin planını açığa çıkarmak ve tedbir almak üzerine yoğunlaştırmalıdır. Düşmanın yıpratılması ve zayıf taraflarının ortaya çıkarılarak bunlardan faydalanılması esas olmalıdır.¹⁹

Temelde aktif savunma ve pasif savunma olmak üzere iki savunma türü vardır. Pasif savunma durağan yapısı ve taarruz edenin oyun kurucu olmasına müsaade edilmesi nedenleriyle tehlikelidir. Nitekim hareket serbestisi ve inisiyatif tamamıyla taarruz eden tarafa bırakılmıştır. Aktif savunma ise düşmanı yıpratarak güçsüz bırakmaya dayalıdır. Taarruz eden arzu ettiği üzere süratle sonuca gitmeye çalışır, savunan ise planını vakit kazanma üzerine kurar.²⁰

¹⁷ Colmar Von Der Goltz, *The Conduct of War*. Çev: Joseph.T.Dickman, (Kansas City: The Franklin Hudson Publishing Co., 1896), 49-50

¹⁸ Erich Ludendorff, *Topyekûn Harp*, Çev: Aynur Onur Çiftçi, Erhan Çiftçi (İstanbul, Dergâh Yayınları, 2017), 106.

¹⁹ Antoine Henri Jomini, *Savaş Sanatı*. Çev: A.Tunçer Büyükonat. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2013, 76-77.

²⁰ A.g.e, 76.

Savunan tarafın zafere ulaşabilmesi için birinci şart, iki taraf arasındaki güç dengesini yakalamaktır. Temel olarak savunma, taarruz eden üstün düşman kuvvetlerinin zayıflarını hızla artırmak suretiyle, hasım taraf ile aradaki güç farkını dengelemeye dayanır. Çünkü savaşın doğası gereği, güçsüz olduğunu düşünen taraf savunma yapmayı tercih ederken, gücünü kullanarak başka bir ülkeyi istila etmeyi arzulayan taraf taarruz eder.²¹ Düşmanı azami zayıflığa uğratarak sayısal dengeyi sağlamak, moral üstünlüğün de ortadan kalkmasını sağlar. Ancak sizden daha güçlü bir orduya, bir çırpıda, büyük miktarlarda zayıflık verdirmek mümkün değildir. Bunun için savunan tarafın doğal olarak kendisine en iyi ateş sahalarını sağlayan ve taarruzi kuvveti imha bölgelerine kanallı edebilen mevzi ya da mevzilerde konuşlanması gerekir. Bu nedenle inatçı bir savunma ve akılcı bir plana ihtiyaç vardır. Yani varılmaya çalışılan başlıca iki amaç, düşmanı püskürtmek ve zaman kazanmaktır. Bu maksatların tahakkuku için savunan, doğası gereği sahip olduğu tüm enstrümanları ustaca kullanmaya mecburdur.

1.1.1 Savunan Tarafın Sahip Olduğu Avantajlar:

Akıllıca uygulanan bir savunma harekâtı birçok farklı avantaja sahiptir. Zaman, arazi ve engeller, savunan için başlıca avantaj noktalarıdır ve bu hususların üçü de taarruz eden taraf üzerinde yıpratıcı bir etkiye sahiptir. Ancak savunanın sahip olduğu en önemli avantaj çekim gücüdür. Çoğu zaman tedirginlik ve güçsüz olmanın vermiş olduğu olumsuz ruh hali, savunanın sahip olduğu bu gücün farkında olamamasına neden olur. Ancak savunan çekildikçe, taarruz eden takip eder ve taarruz edenin kat ettiği her mesafe aleyhine işler. Yetenekli ve cesur bir komutan, sahip olduğu bu gücü kullanarak, zafere giden yolu ordusuna açabilir.²²

‘‘Arazinin korumasından savunanın öncelikle yararlanacağı açıktır.’’²³ Savunan, kendi toprakları üzerinde iken, taarruz eden düşman toprakları üzerinde, bilmediği bir arazide ilerlemek zorundadır. Bu nedenle savunan, arazinin sağlayacağı bütün avantajlara sahiptir. Bölgenin sağlayacağı doğal ve suni engellerden faydalanır. Ormanlar, çöller, akarsular, barajlar, göletler ve köprüler gibi engellik vasfına sahip her türlü arazi arızasını kendi faydasına kullanır. Sahip olduğu arazi bilgisi, taarruz edene sürpriz zorluklar çıkarmasını ve tuzaklar kurmasını sağlar. Taarruz eden ise

²¹ Goltz, Conduct of War, 143-144.

²² A.g.e, 144.

²³ Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Çev: H.Fahri Çeliker (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018), 400.

araziyi bilmemekten kaynaklı olarak doğacak birçok problemle yüzleşmek zorunda kalacaktır.²⁴ Ancak bütün bu dezavantajlar kendiliğinden gerçekleşmez. Örneğin asıl savunma hattının derinliğine bir kademelenmeye sahip olması ve doğal ya da suni savunma engelleri, taarruzi kuvvetin hareketini her zaman önleyemeyecektir. Nitekim taarruzi güç, ilerlemeye elverişsiz olduğu zannedilen başka bir taraftan geçit bulabilir.

Savunanın kendi ülkesinde bulunması, muharebe alanını seçme özgürlüğüne sahip olmasını da sağlar. Eğer taarruz eden, hedef olarak düşman birliklerinin imhasını seçmişse, savunan, en iyi savunma yapacağı yerde muharebeyi kabul eder. Yeterli zamanı olması durumunda, düşmanı ile yüzleşeceği son ana kadar mevziiler hazırlar, gömülür, silahlarını uygun yaklaşma istikametlerini kapatacak şekilde mevzilendirir ve bu istikametleri engeller ile kapatarak düşmanı istediği bölgelere kanallize etmeye çalışır.²⁵ Yanlarını belirli doğal engellere dayayacak şekilde yerleşir. Böylelikle birkaç yönden yapılacak ani saldırılara karşı kendini korur. İşgal ettiği örtülü arazi, taarruz edeni daha çekingen hareket etmeye zorlar ve yeteri kadar dağılmasına engel olur. Arazinin durumuna göre kademeli olarak derinlikte yerleşir. İhtiyatlarını ateş almayacak bölgelerde, ihtiyaç duyulduğu anda ve yerde kullanılmak üzere muharebe dışında tutar.²⁶ Bu durumda taarruz eden, iyi tahkim edilmiş ve zorlu yaklaşma istikametlerine sahip bir savunma hattına taarruz etmek zorunda kalır. Taarruz eden sürekli bilinen yollara tabi iken, savunan birliklerini gizler ve uygun arazi kesimlerinde mevzilendirerek düşman ateşine maruz kalmamalarını sağlar. Düşman ilerleme istikameti üzerinde pusular kurar ve onu yıpratmaya çalışır. Tahkimat yapmak ve gömülmek savunan için en büyük taktik faydadır.²⁷

İlerleyen ordu, doğal olarak güç kaybeder. Yürüyüşün uzaması ordunun başına gelebilecek olumsuzlukların artmasına neden olacaktır. Bu da zaten savunanın gerçekleşmesini arzu ettiği durumdur. Yani zaman, savunanın lehine işler. Ancak burada muharebenin kesilmemesi önemlidir. Temasın sürdürülmesi taarruz edenin hırpalanmasını hızlandıracaktır.²⁸ Böylesi bir savunma, taarruzi harekâtın, bütünlüğünü kaybetmiş bir birliğin imhası anlamına gelen takip harekâtına dönüşmesini de engelleyecektir.

²⁴ Goltz, Conduct of War, 51.

²⁵ A.g.e, 54.

²⁶ Clausewitz, a.g.e, 437.

²⁷ Goltz Conduct of War, 58.

²⁸ A.g.e, 49-50.

Savunanın diğerk bir avantajı da yerel halkın savunanın tarafında olmasıdır. Özellikle savaşçı ve vatanına sadık bir halkın varlığı, yabancı topraklarda bulunan bir ordu için büyük problemlere neden olacaktır. Milis ruha sahip halk, birkaç zabitanın sızdırılması ile birlikte örgütlenerek, düşman ikmal faaliyetlerini sekteye uğratabilir. Neferlerin ihtiyaç duyduğu erzaklarına zamanında ulaşmaması, ordu üzerinde moralin kaybedilmesine neden olur. Ayrıca düşman, ikmal yollarını ve kaynaklarını korumak maksadıyla daha fazla kuvvet ayırmaya yönelir. Bu da sayıca fazla olan düşman birliklerinin, hiç zayıat vermese dahi, gün geçtikçe erimesine neden olacaktır.²⁹

Savunan askerler, kendi ailesini, toprağını ve geleceğini savunur. Anavatanın kaybedilecek olması korkusu savunan neferlerin inancını örseler. Bu durum askerlerin daha büyük bir inançla savaşmasını sağlar ve hareketsizliğin yarattığı olumsuz etkiyi ortadan kaldırır.³⁰ Aynı şekilde vatanını kaybetme tehlikesi altında bulunan halk da ordusuna olan yardım ve desteğini azami seviyeye çıkarır. *“Ulusun manevi kuvveti orduda bulunan askerlerin üzerinde de tesir göstermektedir.”*³¹

Taarruz, büyük bir ordu toplanmasına ihtiyaç duyar. Bu büyük ordunun hareketi ve beslenmesi de büyük bir maliyettir. Ancak savunmada böyle bir problem yoktur. İkmal maddeleri ucuza karşılanabilir ve seferberlik süresi daha kısadır. İhtiyaç duyulan asker miktarı mahallinden tamamlanır.³²

Bütün kaynaklara sahip olan, araziye hâkim ve düşmanın karşılaşılabileceği problemler üzerinde pro-aktif planlar oluşturabilecek her türlü bilgiye sahip olabilen savunan, istediği anlarda inisiyatifi ele geçirmek suretiyle taarruza kalkma avantajına da sahip olur.³³ *“Çok çabuk ve güçlü bir şekilde taarruza geçiş -şimşek gibi çakan misilleme kılıcı- savunmanın en parlak anıdır.”*³⁴

²⁹ A.g.e, 49-52.

³⁰ A.g.e, 51-52.

³¹ Ludendorf, a.g.e, 130.

³² Goltz, Conduct of War, 54.

³³ Jomini, a.g.e, 76-77.

³⁴ Clausewitz, a.g.e, 411.

1.1.2 Savunan Tarafın Sahip Olduğu Dezavantajlar:

*‘‘Usul-i taarruziye nin daha ziyade gayrete muhtaç ve daha ziyade zayiâtı mucip olduğu muhakkaktır.’’*³⁵ Ancak muhakkak ki savunma harekâtı, birçok avantajının yanında dezavantajlara da sahiptir.

Öncelikle savunmada bulunan taraf, bir darbeye karşı durmak için darbenin başlamasını bekler ve buna göre bir hal tarzı ortaya koyar. Yani inisiyatif, tamamen taarruz eden tarafın elindedir. Taarruz mihveri, savunma hattının oluşmasını da sağlar. Öyle ki savunan, taarruz edenin hazırlıklarını tamamlamasını, personel ve mühimmat bütünlemelerini yapmasını ve kendini hazır hissedene kadar eksikliklerini gidermesini, mevziinde gözetleme yaparak beklemek zorundadır. Taarruz eden ise sonsuz bir özgürlüğe sahip olmasa da bir hareket serbestisine sahiptir. İsteddiği yön/yönlerden saldırabilir, taarruz nev’ini seçerek muharebenin seyrini belirleyebilir.³⁶

Savunan, savunma hattındaki küçük bir mevzide uzun süreler beklemek zorundadır. *‘‘Harp vaziyetinin cephelerde hareketsiz geçmesi, asker üzerinde her zamandan ziyade sıkıcı ve üzücü tesirler yaratacağı pek tabii bir haldir. Bu hal zayıf ruhlarda tılsımlı bir surette tesirini icra ve insanları laubaliliğe sevk eder.’’*³⁷ Bu hareketsizlik, düşmanın yapacağı hamleyi görmek üzere saatlerce hatta günlerce süren bekleyişler ve düşman topçusunun açtığı ateş, neferler üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.³⁸ Mevzide geçirilen uzun süreler ve sürekli muharebe saatini tahmin etmeye çalışmak, bu yıkıcı tesirin etkinliğini artırır.³⁹ Mevzide bekleyen askerler, bir süre sonra, kazılmış mezarlarda ölümünü bekleyen insanlara dönüşür.

Taarruz eden, icra edeceği harekât için hazırlıklarını yaparken, manevi olarak da kendisini yükseltir. Diğer tarafta bulunan ve en başından itibaren taarruz eden orduya yurt topraklarını terk etmek zorunda kalan savunan neferler, olumsuz bir moral etki altında kalır. Bu nedenle, taarruz eden neferlerin savaşma arzu ve isteği savunan neferlere oranla her zaman daha yüksek olur.⁴⁰

³⁵ Colmar Von Der Goltz, *Millet-i Müselleha*, Haz. İsmet Sarıbal (Antalya, Lotus Yayınları, 2016), 253.

³⁶ Clausewitz, a.g.e, 408.

³⁷ G.Th.Fessopulos, *Subaylarımız Arasındaki Anlaşmazlık ve Küçük Asya’da Ordunun Dağılımı*, Çev: Ziya Güney (Atina: Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi, 1934), 93.

³⁸ Goltz, *Conduct of War*, 51-52.

³⁹ A.g.e, 56.

⁴⁰ Goltz, *Millet-i Müselleha*, 254.

Savunma harekâtının başarısının bütün bir savunma hattında başarılı olmak üzerine kurulması, savunan tarafı sürekli olarak endişeye iter. Oysa taarruz eden için savunma hattının herhangi bir yerinde sağlanacak bir başarı, zafer için yeterlidir. Geçmek için küçük bir delik bulmuş su kütlesi gibi, elde edilen küçük bir girme, bütün taarruz birliklerinin bu nokta çevresinde süratle toplanmasını ve yarma omuzlarının genişletilmesi için büyük bir baskı oluşturulmasını sağlar. Yani oluşturulan savunma hattı, en zayıf halka kadar güçlüdür. Düşmana aradığı girme fırsatını verdikten sonra, tüm cephe boyunca yapılan başarılı savunmanın hiçbir önemi yoktur.⁴¹

1.1.3 Savunma Harekâtı Metotları:

Savunma, taarruz edenin saldırmasının beklendiği ve mevcut durumun korunduğu, sürekli bir bekleme olarak düşünülmemelidir. Savunmanın genel prensibi, doğası gereği daha üstün olan taarruz kuvvetinin gücünü, kendi gücü ile eşitlemek üzerine kurulur. Savunma harekâtı, kesin sonucu sağlamak üzere girişilecek taarruz harekâtı için elverişli durum elde edilinceye kadar düşman birliklerinin oyalanması, zayıf taraflarının ortaya çıkarılması ve/veya taarruz kudretini kaybedecek ana kadar yorulması hususlarını içerir. Goltz'a göre savunmanın icrasında takip edilebilecek üç metot vardır:

1. Savunma yapılacak alan üzerinde elde bulunan tüm birlikler, düşmanın muhtemel taarruz mihveri gözetilmeksizin, araziye uygun olarak mevzilendirilerek bir savunma hattı oluşturulur. Taarruz eden tarafın seçtiği taarruz mihverine göre mevzilendirilen birlikler kaydırılır ve taarruz edenin kuvvetlerini topladığı bölgede sayı artırılır. En çok uygulanan metot budur.
2. Oyalamak suretiyle ortaya çıkarılan düşman zayıf taraflarına tahkimattan çıkılarak ani taarruz icra edilmesidir. En uygun yöntem budur.⁴²
3. Düşmanın taarruz hızını ve gücünü kırarak şekilde ülke içlerine çekilmedir. Bu metot, ikmal hatlarından uzaklaşmak suretiyle gücünü yitirmesi beklenen düşmanın imhasına dayanır. Savunan, ülkesinde bulunmasının sağladığı doğal avantajı kullanarak hatlar halinde geri çekilir. Tabii ki düşmana kurban edilen bölge ve alan, savunan üzerinde olumsuz bir moral etkide bulunacaktır. Ancak, ileri doğru attığı her adımda kendi ikmal noktalarından uzaklaşan taarruz eden taraf, doğal olarak

⁴¹ A.g.e, 255.

⁴² Goltz, Conduct of War, 49-50.

zayıflarken, ilk hatta kullanmadığı yıpranmamış birliklerle birleşen ve ikmal noktalarını elinde bulunduran savunan, güçlenir. Bu metodun uygulanması için en önemli şart, düşmana terkedilebilecek uygun nitelikte ve büyüklükte bir araziye sahip olmaktır.⁴³

1.1.4 Ülke İçerisine Çekilme Metodunun Ana Hatları:

Savunmayı en iyi harekât nev'i olarak kabul eden Clausewitz'e göre, savunmada ülke içlerine çekilme, uygun şartlar altında icra edildiğinde, kesin sonuç sağlamak adına en etkili metottur. İster kaybedilmiş bir muharebenin, isterse de sonuçlandırılmamış bir taarruzun ardından olsun, bir bozguna uğramadan, günlük mukavemetler göstererek ülke içerisine çekilen bir ordu, içerisinde kaldığı olumsuz durumu kendi lehine geliştirebilir. Düzen içerisinde yapıldığı takdirde geri çekilme, taarruz eden tarafın, savunan taraftan daha fazla zayıyat vermesine neden olur. Çünkü çekilen taraf kendi ülkesinde bulunması nedeniyle arazinin kendisine sağladığı tüm avantajlardan yararlanır. Taarruz eden ise ileri doğru attığı her adımda biraz daha zayıflar ve güç kaybeder. Ancak arzu edilen başarının sağlanabilmesi için çekilen ordunun moral gücünü koruması şarttır. Bu halde taarruz eden, galibiyet coşkusu ile önüne geleni ezip geçen bir makineye dönüşemez ve her an zayıyat verme endişesi ile çekingen ve ürkek bir ilerleme gösterir.⁴⁴

İlerleyen taarruzi taraf sürekli kan kaybeder ve zayıflar.⁴⁵ Çünkü geri çekilen, ülkesinin bütün kaynaklarından yararlanırken, taarruz eden tarafa sömürülmüş ve son damlasına kadar tüketilmiş tarlalar, bahçeler ve su kuyuları bırakır. Ayrıca ikmal kaynaklarından sürekli uzaklaşacak olması nedeniyle ikmal noktalarının ve yollarının emniyeti için her geçen gün biraz daha fazla birlik ayırmak zorunda kalır. Bu nedenle bir taraftan ordunun lojistiği güçleşirken diğer taraftan ordunun sayısal büyüklüğü de kaybedilir. Taarruz edenin zayıflaması, her iki tarafın kuvvetlerinin birbirine denk hale geldiği zamana kadar devam eder. Bu andan itibaren geri çekilen, kesin sonuçlu bir taarruz icra etmek üzere fırsat kollamaya başlar. Yani ülke içlerine çekilerek savunma yapmayı tercih eden bir ordu için gereken en önemli şey zamandır. Zayıyatını sınırlı bir miktar altında ve askerlerinin moralini de yüksek tutabilen bir ordunun, taarruz edenin

⁴³ A.g.e, 48-49.

⁴⁴ Clausewitz, a.g.e, 536-537.

⁴⁵ Azar Gat, *The Origins of Military Thought*. (Great Britain: Clarendon Press, 1989), 50.

kendi problemleri altında ezilerek savaşma iradesini kaybetmesini beklemekten başka yapması gereken bir şey yoktur.⁴⁶

Ancak lke içerisine çekilme metodunu tercih etmenin iki sakıncası vardır. Bunlardan birincisi, ilerleyen düşmanın ülkenin topraklarına, halkına ve doğal kaynaklarına verdiği zarardır. İkincisi ise ilerleyen tarafın elde edeceği, çekilen tarafın ise kaybedeceği moral etkidir. Savunmanın amacı çıkarlara uygun bir barış sağlamaktır ve geri çekilme düzenli bir şekilde icra edildiğinde ordu üzerinde doğrudan olumlu etkisi vardır. Bu nedenle düşmanın ülkeye vereceği zarar, satranç oyununda önemli bir taşın feda edilmesine benzer şekilde, stratejik bir hamle olarak değerlendirilir. Kazanılmak istenen zafer uğruna bir kısım toprağın düşmana terk edilmesi kabul edilebilirdir. Diğer yandan moral etki, hiç de küçümsenemeyecek bir unsurdur. Halk ve ordu içerisindeki neferler, geri çekilmenin planlı bir harekât mı yoksa bozguna uğramış olmanın sonucu mu olduğunu anlayamazlar. Hatta feda edilen bölgelerde düşman tarafından yapılan yağmalar duyuldukça, ülke içerisinde bir telaş ve kızgınlık hali yükselir. Bu nedenle geri çekilme harekâtı, süreç olarak doğru yönetilmediği takdirde, halk ve ordu üzerinde yıkıcı etkilere neden olur.⁴⁷

Ordunun gerisinde geniş düzlükler ya da uygun ilerleme yolları bulunmasına ihtiyaç gösteren harekât, uygun şartlar altında icra edilirse başarıya ulaşır. Öncelikle düşmana terk edilen bölgenin yerleşime açık olmayan ve kurak araziler olması harekâtın halk üzerindeki olumsuz etkisini azaltır. Savunan sürekli olarak kendi toprağını düşmana bırakmak durumundadır ve düşmanın bu topraklara ve üzerinde yaşayan halka verdiği zarar kabul edilmek zorunda kalınır. Bu nedenle düşmana bırakılan toprakların imar edilmemiş ve yerli halk nüfus yoğunluğunun seyrek olduğu bölgeler olması önemlidir. lke ekonomisine katkı sağlayan şehirler ve büyük tesisler barındıran bölgelerin terkedilmesi daha zordur. Ayrıca muharebenin gerçekleştiği bölgedeki halkın devletine sadakatle bağlı ve savaşı bir hüviyete sahip olması, taarruz eden tarafın karşılaşacağı güçlükleri artırır. Evleri düşman tarafından işgal edilen yerli halk, milis kuvvetler oluşturması yönünde motive edilir. Bu milis kuvvetlerin, düşman gerisindeki ikmal konvoyları ve merkezlerine yapacakları taktik akın ve pusular, düşmanın fazlasıyla yıpranmasını sağlar.

⁴⁶ Clausewitz, a.g.e, 538.

⁴⁷ A.g.e, 537-539.

Bütün bu olumsuz etkilerin farkında olan işgalci ordular, takip harekâtının ordularını eriteceğini bildikleri için daha büyük ordular toplama gayretinde olurlar. Ancak büyük orduların da büyük sorunları vardır. Öncelikle asker ve hayvan sayısı çok fazla olan orduların beslenmesi önemli bir problem olarak ortaya çıkar. Kaldı ki geri çekilen ordunun, bir çekirge sürüsünden farksız olarak tüm erzak kaynaklarını tüketeceği, tüm su kuyularını zehirleyeceği düşünüldüğünde, ordunun ihtiyaç duyduğu yiyeceği en öndeki askerine kadar ulaştıracak, esnek bir lojistik yeteneğe sahip olması gerekir. Demir yollarının kısıtlı, yolların ise düzgün olmadığı şartlarda böyle bir ikmal şebekesini kurmak çok zordur. Ayrıca sayıca fazla olan ordunun hareket yeteneği de kısıtlıdır. Özellikle takip harekâtının daha hızlı ve çevik birliklere ihtiyaç duyduğu düşünüldüğünde, bu yönde de güçlüklerle karşılaşılacağı kesindir. Büyük ordular, muharebe alanında yapılması istenen manevraları yerine getiremeyecek kadar hantal olacağından, taktik çeşitlilik sınırlı olur. İyi beslenmeyen ve yavaş ilerleyen bir ordunun, sayısal üstünlüğü avantaja dönüştürmesi, düşman ülke topraklarının derinliklerinde bulunduğu sürece çok güçtür.⁴⁸

1.1.5 Geri Çekilme Harekâtının İcrasına Yönelik Temel Kaideler:

“Eğer savaş teorisi bazı noktaları natamam bırakmışsa, çekilme de hiç şüphesiz onlardan birisidir.”⁴⁹ Çünkü geri çekilme, kesinlikle bir ordunun icra edebileceği en zorlu harekâttır. Çoğu kumandan ve askeri düşünür, bir geri çekilmenin başarılı bir şekilde icra edilebileceğine inanmaz. Örneğin Napoleon, geri çekilme hakkındaki düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

“... Bir geri çekilme ne kadar iyi manevralarla yapılırsa yapılsın, her zaman orduyu zaafa düşüren bir manevi etki yaratacaktır. Çünkü bir yandan başarı şansınızı kendiniz azaltırken, askerlerinizi düşmanın eline bırakmışsınızdır. Üstelik geri çekilme en kanlı karşılaşmalardan, insan ve materyal açısından çok daha fazla pahalıya mal olur...”⁵⁰

Bu nedenle komutan için, geri çekilme kararının verilmesi de oldukça zordur.⁵¹ Gerçekten de bir ordunun, bir yenilginin ardından geri çekilmesi, uygun bir hatta tutunarak muharebe için tekrar teşkilatlanması ve giriştiği harekâttan bir zafer çıkarması belki de imkânsızın başarılmasıdır. Bu zorlu harekâtın kabul edilebilir bir

⁴⁸ A.g.e, 540-541.

⁴⁹ Jomini, a.g.e, 233.

⁵⁰ Napoleon Bonaparte, *Savaş ve Strateji ile İlgili Görüşlerim*, Çev: Erkut Gündüz (İstanbul: Q-Matris Yayınları, 2003), 22.

⁵¹ Jomini, a.g.e, 232.

zayıat sayısı ile düzenli ve intizamlı bir şekilde tamamlanması, bir ordunun ve zabitan heyetinin sebat, cesaret ve hamiyeti ile yeteneklerini göstermesi bakımından çok önemli bir sınavdır.⁵² Geri çekilme aynı zamanda bir ordunun disiplininin de en zorlu teste tabi tutulduğu harekât nevidir. Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği üzere;

*“Disiplin, özellikle geri çekilmelerde kendini gösterir. Çünkü disiplini mükemmel olan bir ordunun, muharebenin en buhranlı devirlerinde, geri çekilmenin en elim safhalarında bile manevi kuvveti sarsılmaz. Lakin disiplinsiz bir ordu ilk geri çekilmede tamamıyla dağılır ve artık ondan başka bir askerî vazife talep etmek mümkün olmaz.”*⁵³

Tanım olarak geri çekilme, muharebeyi kesen bir birliğin kendi planlarına uygun olarak, himaye kuvvetinin himayesinde, gerideki bir toplanma bölgesinden başka bir görev için geriye doğru yaptığı taktik yürüyüştür. Bu tanımdan hareketle geri çekilme, *“üstün düşman kuvvetleri karşısında kuvvet kaptırmamak, ezilmemek veya muharebe dışı kalmamak için belirli arazi kesimlerinde direnerek düşmandan çözülmeyi öngörür.”*⁵⁴

Geri çekilme uygun şartlar sağlanana kadar belirli bir alanın düşmana terk edilmesini gerektirir. Bu durum hem taktik açıdan hem de moral faktörler bakımından dezavantaj sağlar. Az önce belirtildiği üzere askerler muharebeyi kaybettikleri hissine kapılmadan büyük bir disiplin içerisinde ve emniyet tedbirlerini alarak geri çekilmeyi icra etmeli, toparlanarak yeni savunma hattındaki hazırlıklarını süratle tamamlamalıdır.⁵⁵ Harekâtın icrasında en önemli iki unsurun, Emniyet ve Sürat olduğu açıktır.

Pek tabii generaller kendi muharebe tecrübelerine, askeri dehalarına ve karakterlerine göre taktik anlamda değişik uygulamalar ya da arayışlar içerisine girebilirler. Ancak tüm bu hususların yanı sıra bir geri çekilmeyi etkileyen bazı değiştirilemez unsurlar vardır. Ordunun kat etmesi gereken mesafe ile yürüyüş istikametindeki arazinin niteliği ve arazinin sunmuş olduğu kaynaklar harekâtı etkileyecektir. Geri çekilme mesafesinin kısa olması istenmez. Çünkü geri çekilmenin birinci amacı zaman kazanmaktır. Bu nedenle elde edilmek istenen vakti sağlayacak bir çekilme mesafesi gerekir. Ancak bir ordu için uzun süreli bir geri çekilmeden daha fazla ıstırap veren bir felaket yoktur. Uzayan günler sonunda artan yorgunluk ve askerin içerisinde

⁵² Goltz, Millet-i Müselleha, 361.

⁵³ Mustafa Kemal Atatürk, *Talim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2011, 7.

⁵⁴ Erendil, a.g.e, 19.

⁵⁵ A.g.e, 20.

bulunduğu ruh hali, topların, esirlerin ve elde bulunan erzakın düşmana terk edilmesine neden olur. Bu nedenle geri çekilme hızla icra edilir. İhtiyaç duyulan hıza ulaşılabilmesi için en elverişli yollar kullanılır ve düşman aldatma tedbirleri uygulanır. Asker en hızlı hareket edebileceği düzen olan yürüyüş kolu düzenine geçirilir. Düzen içerisinde ve kısa sürede gerçekleştirilen bir geri çekilmenin başarılı olması mümkündür.⁵⁶ Büyük kısımdaki birlikler yürüyüşe devam ederek düşmanla arayı açarken, görevlendirilen artçı birlikler mukavemeti devam ettirmek ve düşman takibini yavaşlatmak maksadıyla günlük olarak teması sürdürürler. Komutan, ordunun yürüyüşünü kendi haline bırakmaz. Yürüyüş hızı, her seviyedeki birlik komutanları tarafından takip edilir. Ordunun mola süreleri dâhil olmak üzere, her kontrol tedbiri emirler ile belirlenir. Arazinin engebe durumu, aşılması gereken engeller, toprağın yapısı, yolların durumu gibi birçok etken yürüyüş hızında etkilidir. Yürüyüş kolunun ilerlemesini yavaşlatacak ya da durduracak engebe ve engeller, ilerleme esnasında takip kuvvetleri tarafından ordunun yakalanması, gerisine veya yanlarına akınlar yöneltilmesine neden olur. Ordu, yürüyüş esnasında her türlü saldırıya karşı hassastır. Gerekli emniyet tedbirlerinin alınmadığı her türlü harekât felaketle sonuçlanır. Yürüyüş kolundaki ordunun sürekli olarak yüzünü düşmana dönmesi ve muharebeye tutuşması çekilmeyi başarısız kılar. Bu nedenle düşmanla temas, sadece emniyet için ayrılan birliklerce sağlanır. Ordu, hedef olarak verilen savunma hattına kadar yürüyüş terkipini bozmaz. Emniyet tedbirlerinin alınmasında öncelikli birlik süvarilerdir. Bu nedenle eldeki süvari birliklerinin sayısal durumu ve hareket kabiliyetleri de önem kazanır. Örtme kuvveti*, emniyet veya keşif birliği olarak kullanılan süvarilere, farklı görevler verilmez. Özellikle artçı** birlik süvariden oluşur. Hızlı ve kuvvetli yapısı sayesinde, takip eden birlik tarafından, çekilen birliğin yan ve gerilerine yapılması muhtemel akınlara engel olur. Büyük kısım ile düşman arasındaki mesafeyi yarım gün seviyesinde tutar. Emniyet birliklerinin yeterli sayıda ve zinde olması, ordunun da moralini ve fiziki kuvvetini muhafaza etmesini sağlar.

⁵⁶ Goltz, Millet-i Müselleha, 360.

* Örtme Kuvveti, durumu erkenden aydınlatmak, düşman kuvvetlerini mümkünse bozguna uğratmak ve asıl kuvvet duruma müdahale edinceye kadar düşman kuvvetlerini aldatmak, oyalamak ya da kararsız hale getirmek maksadıyla, asıl kuvvetlerin ilerisine, yanına ya da gerisine çıkarılan, taktik olarak kendi kendine muharebe etme yeteneğine sahip emniyet kuvvetidir.

** Artçı, intikal esnasında oluşabilecek muhtemel tehditlere zamanında ve uygun şekilde karşı koyabilmek maksadıyla, yürüyüş kolunun gerisine çıkarılan emniyet unsuruna denir.

Ordunun başarıya olan inancı, harekâtın başarıya ulaşmasını sağlayan en büyük etkidir.⁵⁷ Komutanlar ordunun manevi gücünü yükseltebilecek her türlü tedbiri almak üzere arayış içindedir. Bir galibiyet elde edilmesi, ordu üzerindeki mağlubiyet hissinin dinmesini ve askerin tekrar moral bulmasını sağlar. Bunun için bütün bir savaşın kazanılmasını sağlayacak bir galibiyetten ziyade, düşmanın daha güçsüz bir birliğine yönelmek suretiyle elde edilecek küçük bir zafer yeterli olur. Bu nedenle gerekli kudreti elde eder etmez, bir taarruz fırsatı aranmalıdır. Burada önemli olan elde edilen sonuç değil, galibiyetin sağlayacağı manevi tesirdir.⁵⁸

Yukarıda bahsedilen temel kaideler, geri çekilmenin icrasına yönelik esasları ve sınırları belirtir. Ancak bir geri çekilme harekâtı beş farklı şekilde düzenlenebilir. Birincisi, birliği parçalamadan, kütle halinde ve aynı yol üzerinden yürütmektir. Belli bir stratejik hatta varır varmaz, düşmana yüz çevirerek muharebeye tutuşmanın hedeflendiği durumlarda uygulanır. İkincisi orduyu iki ya da daha fazla parçaya böldükten sonra, aynı yol üzerinden ancak birer günlük fasılalar ile yürütmektir. Yolun fazla engebeli olduğu durumlarda, birliklerin ve malzemelerinin birbirine karışmasını engellemek maksadıyla kullanılır. Üçüncüsü, varmak istenen tek bir noktaya, birbirine paralel birden fazla yoldan ilerlenmesidir. En iyi ilerleme yöntemi budur. Ordu savaş düzeninde yürür. Özellikle yolların birbirine yakın olması durumunda kusursuzdur. Ancak bu şartları sağlayan bir arazi bulmak da son derece güçtür. Diğer taraftan henüz kısa bir vakit önce bir muharebe kaybetmiş olan ordunun gücünü parçalara bölmek anlamına gelir. Bu şekilde zaten güç kaybetmiş olan ordunun, gücünü biraz daha azaltmış olduğu düşünülebilir. Ancak geri çekilmenin amacı, düşmanla muharebeyi süratle kesmek, düşman takip unsurlarının kesin sonuçlu bir taarruz harekâtına başlamasından önce geri çekilmeyi tamamlamak ve yeni bir savunma mevzii işgal etmektir. Bu nedenle kuvvetin parçalanması suretiyle güç kaybetmek, geri çekilmenin emniyet ve hızının artması yanında kabul edilebilir bir risk unsurudur.⁵⁹ Dördüncüsü, *konsantrik* yürüyüştür. Farklı cephelerde görevlendirilmiş olan birliklerin, aynı noktada birleşmek üzere yaptığı yürüyüştür. Birbirinden uzaktaki birliklerin toplanmasının amaçlandığı durumlarda tercih edilir. Son olarak beşincisi ise birbirine uzaklaşan yollardan çekilmeyi içerir. Bir arada bulunan birliklerin farklı görevler icra

⁵⁷ Jomini, a.g.e, 235-246.

⁵⁸ Goltz, Millet-i Müselleha, 361.

⁵⁹ A.g.e, 359.

etmek üzere farklı cephelere gönderilmesidir. Dördüncü yöntemin tersidir. Ordunun parçalanıp dağıtılması, savaşma gücünü elinden alacağı için tercih edilmez.⁶⁰

Komutanın görevi, geri çekilmenin hangi şekilde yapılmasını belirlemekle sona ermez. Her birliğin hareketi en küçük ayrıntıya kadar planlanır. Moral artırıcı önlemler ve aldatma tedbirleri uygulanır. Emniyet ve örtme birlikleri görevlendirilir. Geri çekilme kararı almak kadar, geri çekilmenin yönetilmesi de komutan için oldukça büyük bir yükür.

1.1.6 Savunma Hattı ve Savunma Mevziinin Sahip Olması Gereken Özellikler:

Savunma mevziinin hazırlanmasına yönelik eldeki çarelerin hepsi geçicidir. Savunmada kalan ordu için en iyi şey nasıl taarruza geçeceğini bilmek ve uygulamaktır.⁶¹ Ancak taarruz edecek güce ve inisiyatife ulaşana kadar savunmanın doğrularının yapılması gerekir. Bunun için de öncelikle iyi savunma hatlarına sahip olunmalıdır. *'Mevzi savaşları olarak adlandırılan sisteme sıkı sıkıya bağlı kalmayan bir ordu, genellikle düşmanı doğal olarak kuvvetli ve önceden savunma muharebesi için seçilmiş uygun bir mevhide beklemeyi tercih eder.'*⁶² Bir savunma muharebesi için seçilmiş uygun bir mevziinin sahip olması gereken nitelikler şunlardır:

1. Dik ve erişilmesi güç olmalı,
2. Elde tutulması durumunda istenen sonuca ulaşılmasını sağlamalı,
3. Avantajlara sahip olmalı,
4. Yaklaşanı yavaşlatacak ya da istenen bölgelere kanaliz edebilecek engellere sahip olmalıdır.⁶³

Bir savunma mevzii kanatlarını, özellikle düşmanın yan ve gerilere yöneltebileceği saldırıları engellemek maksadıyla doğal engellere dayamalı, mümkünse taarruz edenin kanaliz edildiği bölge de geçişi zorlaştıracak engellere sahip olmalıdır. Ancak böyle kusursuz bir savunma hattı kurmak neredeyse imkânsızdır. Bu özelliklere sahip bir savunma hattı oluşturulsa bile bütün engeller geçicidir ve yıkılmaya mahkûmdur. Hiçbir arazi kendi kendisini koruyamaz. Bu nedenle savunan sürekli olarak taarruz fırsatlarını gözetmelidir. Ne zaman ve hangi bölgeden taarruz edebileceğini bilmek ve

⁶⁰ Jomini, a.g.e, 235-238.

⁶¹ Jomini, a.g.e, 182.

⁶² A.g.e, 179.

⁶³ A.g.e, 180.

fırsat doğduğunda birliklerini taarruza kaldırabilmek, bir komutanın sahip olabileceği en ayırt edici özelliktir.⁶⁴

Bunun yanında iyi bir savunma hattı, geri çekilme yollarını da barındırmalıdır. Özellikle örtme birliklerinin savunmasında, ordunun bozguna dönüşmeden geri çekilmesini sağlayacak, örtü ve gizlemeye sahip yolları olan savunma hatlarına ihtiyaç vardır. Düşman takibini yavaşlatacak ve takip birliklerinin geri çekilme hedeflerine savunandan önce el atmasını engelleyecek alanlar gereklidir.⁶⁵

1.2 Son Dönem Osmanlı Ordusunda Savunma ve Geri Çekilme Harekâtı:

Osmanlı ordusunun çevresinde gelişen askeri gelişmelere duyarsız olduğu söylenemez. Öyle ki 15.yüzyıldan itibaren silah ve mühimmat üretimi üzerine bilgi transferi sağlamak amacıyla birçok mühendis ve subay istihdam edilmiştir. Özellikle muharebe alanında peş peşe yenilgilerin alınmaya başlandığı 18.yüzyıl başları ve sonrasında, muharebe taktiği ve silah teknolojisinde atılım yapan Avrupa ordularını yakalamak maksadıyla, Osmanlı ordusu da dönemin bütün mağlup ordularının yaptığı gibi ‘‘Önce taklit et, sonra da gelişme sağlayarak öne geç’’ stratejisini benimsemiştir. Bu kapsamda dönemin ‘‘paradigma ordularından’’ seçilen birçok askeri yabancı uzman ülkeye davet edilmiş ve orduda görev almıştır. Beklenildiği üzere ordunun modernleşmesine katkı sağlayan yabancı askeri uzmanlar, silah teknolojisinde meydana gelen yeniliklerin ve buna bağlı olarak değişim gösteren muharebe taktiğinin transfer edilmesini sağlamışlardır. Yabancı askeri uzmanların bir diğer katkısı, Avrupa talimnamelerinin Türkçeye çevrilerek eğitim alanına yansıtılması yönünde olmuştur. Bu nedenle taktik gelişmeler adına Osmanlı ordusu, hiçbir zaman çağın gerisinde kalmamıştır.⁶⁶ Avrupa askeri düşünürlerinin savunma ve geri çekilme harekâtına yönelik olarak görüşlerinin karşılığını Osmanlı ordusunda ve talimnamelerinde görmek mümkündür. Bu kapsamda, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi’nde bulunan ‘‘Hazerde ve Seferde Piyade’’ isimli talimname incelenerek, Savunma ve Geri Çekilmeye dair elde edilen sonuçlar aşağıda ortaya konmuştur.

⁶⁴ A.g.e, 181-182.

⁶⁵ A.g.e, 181-182.

⁶⁶ Fatih Yeşil, ‘‘Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar’’, *Osmanlı Askeri Tarihi (Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918)* (İstanbul, Timaş Yayınları, 2003), 79-80.

1.2.1 Savunma Harekâtı:

Öncelikle tanım olarak, ‘*Müdafaa, sahra muharebâtında, salabet-i dâhiliyece veya adetçe kendini zayıf hisseden taraf, vakit kazanmak imdat vürudunu beklemek gibi maksatla netice-i kat’iye istihsalinden ya kemâlen veya muvakkaten sarf-i nazar ederek veyahut zaifâne mevziini tahkim ve ihzar etmekle telâfi ve tanzim edip netice-i katiye tahsilini arzu ederek müdafaayı ihtiyar eder.*’⁶⁷

Yukarıda verilen tanıma esas olarak savunma, kendini daha güçsüz hisseden tarafça, kesin sonuçlu bir muharebeye girmekten kaçınarak zaman kazanmak veya bulunduğu mevziyi tahkim etmek suretiyle kesin sonuç elde etmek maksadıyla icra edilen bir hareket türüdür. Bu kapsamda elde edilmek istenen amaca göre savunma üç çeşittir:

1. Müdafaa-i Mutlaka (İşgal Muharebesi): Zayıf bir kol tarafından vakit kazanmak maksadıyla yapılan savunmadır. Elde bulundurulmak istenen bir şeyi korumak ya da müdafaa etmek maksadıyla icra edilir.
2. Müdafaa-i Mütaddiye (Karşı Taarruzla Müdafaa Muharebesi): Kesin sonuç elde etmek üzere yapılan savunmadır.
3. Müdafaa-i Musırra: Son kandanlası yere dökülünceye kadar muharebe etmekte ısrar edilen savunma şeklidir. Hazırlıklı ya da hazırlıksız olarak icra edilir.⁶⁸

Savunan komutan, kesin sonuca ancak taarruzla ulaşabileceğinin farkında olmalıdır. Bu nedenle savunan taraf, seçtiği maksada göre kuvvet dengesi ayarlar, elde sürekli taze kuvvetler ile güçlü ihtiyatlar tutar. Bu kapsamda, sahip olduğu birliklerin tamamını savunma mevzilerine yerleştirmez.

Düşman taarruzunun durdurulması, işgal edilen mevzilerin muhafazası ile mümkündür. Ancak kesin zafer elde etmek arzu ediliyor ise müdafaanın taarruzî bir hareketle birleştirilmesi gerekir.⁶⁹ Bu maksatla öncelikle yapılması gereken taarruz kuvvetlerini durdurmak maksadıyla avantajlı bir savunma hattı işgal etmektir. Hazırlanan bir savunma mevziinin, savunma için uygun olması, düşmanı taarruza mecbur etmesi, düşmanın taarruz etmek yerine çevirme harekâtı icra etmesi durumunda gereken zamanı kazandıracak yapıya sahip olması veya bu son halde karşı

⁶⁷ Mustafa Hilmi, *Hazerde ve Seferde Piyade Birinci Kitap İkinci Kısım (Muharebe)*, (İstanbul, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1327), 249.

⁶⁸ A.g.e, 249.

⁶⁹ A.g.e, 250.

taarruz icra edilebilmesi için uygun şartlara haiz olması gerekir.⁷⁰ Mevziin uzunluğu, mevzii işgal etmesi için tahsis edilen birliğin uzunluğu ile uyumlu olmalıdır. Bir elbise örneğinden yola çıkılacak olunursa, elbise eğer vücuda göre darsa giyen insan hareket etmekte zorlanır. Eğer genişse bedene büyük gelir ve aşağı düşer. Bu nedenle bir alayın girebileceği uzunluktaki mevziye tabur ya da tugay yerleştirmeye çalışılmaz.⁷¹ Komutana fikir vermesi maksadıyla birliklerin işgal edebileceği yaklaşık cephe uzunlukları şu şekildedir:

1. Bölük : 150 metre
2. Tabur : 600 metre
3. Alay : 1000 metre
4. Tümen : 2500 metre

Doğal olarak birliğin kapatacağı cephe uzunluğu, arazinin yapısı ve birliğin o anki hazır mevcudu gibi kıstaslara göre değişiklik gösterir.⁷² Cephe uzunluğunun yanı sıra bir savunma mevzii, birliklerin bütün muharebe hattı gerisinde uygun sütreler arkasında yerleşmelerini ve gerektiği anda cepheler arasında serbestçe hareket edebilmelerini sağlayacak uygun derinliğe sahip olur. Ayrıca gerideki unsurların düşman ateşi tutmaması da arzu edilir. Ancak derinliğin haddinden fazla artırılması, düşman taarruzlarının birliğin yan taraflarına yöneltilmesi durumunda zayıflığa neden olur.⁷³ Bu nedenle birliğin yerleşmesi için tahsis edilen savunma alanının uygun bir uzunluk ve derinlik oranına sahip olması gerekir. Ayrıca savunma mevzii uygun çekilme yollarına da sahip olmalıdır. Mevziin gerisinin seyrek ağaçlık ya da birçok yola sahip bir orman olması, olası bir çekilme sırasında icra edilecek harekâtın kolaylaşmasını sağlar.⁷⁴

İyi bir savunma harekâtı, piyadenin yalayıcı ateşler* açmasına imkân veren mevziilerde icra edilir. Bunun için ön tarafı tatlı bir meyile sahip olan yamaçlar çok uygundur. Dik ve kırık araziler yalayıcı ateşlerden ziyade saplayıcı ateşe** imkân vereceğinden ateş etkinliği düşecektir.⁷⁵

⁷⁰A.g.e, 251.

⁷¹A.g.e, 253.

⁷²A.g.e, 254.

⁷³A.g.e, 256.

⁷⁴A.g.e, 257.

* Yalayıcı Ateş: Görerek ateş eden otomatik silahlarla, düz ya da muntazam eğimli arazide yapılan ateş nev'idir. Açılan ateşin dağılma konisi, yerden itibaren bir nefer boyunu geçmez.

** Saplayıcı Ateş: Yüksek araziden alçak araziye veya birden bire yükselen bir araziye doğru açılan direk ateştir.

Savunma mevziinin yanlarından en azından bir tanesi, doğal bir engele dayandırılır. Çünkü cephe ne kadar güçlü olursa, düşmanın çevirme arzusu da o kadar artacaktır. Düşmanın bu arzusunu boşa çıkaracak güçlüklerle ihtiyaç vardır.⁷⁶ Ormanlar geçişe müsaade edeceği için engel olarak düşünülmemelidir. Ancak düşmanın ilerlemesini yavaşlatacağı için belki savunma hattının ön tarafına alınabilir. Ancak göller gibi açıklık alanlar ötesine mevzilenecek olan düşman topçusunun menziline daha uzun olduğu takdirde en iyi engel olarak nitelendirilir. Çünkü böyle bir engelin ateşlerle korunmasına dahi gerek kalmayacaktır. Savunma hattının her iki tarafının da doğal engele yaslanarak kapatılması çok fazla tercih edilmez. Çünkü taarruza geçilince, geride bulunan birliklerin kullanması maksadıyla bir taraf açık bırakılır.⁷⁷ Ormanların ve meskûn mahallerin doğal engel olarak kabul edilmeleri, meskûn mahallerin mevkiine ve inşa şekline, ormanların ise ağaç cinslerine ve sıklığına bağlıdır.⁷⁸

Mevziler gizli olmalıdır. Özellikle düşman topçusu mevzilerin yerini belirleyememelidir. Mevzilerin tam yerinin bilinmesi düşmanın erkenden açılmasına neden olur.⁷⁹ Bu nedenle arazi, birliklerin gömülmesine imkân verecek gizleme ve örtülere sahip olmalıdır. *‘‘Şeklen tefrikaları mümkün olamayacak surette birbirlerine mültesik suretlerden müteşekkil arazi, müdafaaya en ziyade salihdir.’’* Böyle bir arazide gerek piyade, gerekse de topçular kolaylıkla örtülü mevziler bulurlar.

1.2.2 Geri Çekilme Harekâtı:

Tanım olarak Geri Çekilme (Ric’at), *‘‘geriye doğru icra edilen hareketin (düşmandan ayrılmak, dümdar teşkili ile geriye yürümek) heyet-i umumiyesidir.’’*⁸⁰ Geri çekilme hareketi taarruzda olan için başarısız bir taarruzun ardından, savunmada olan için ise taarruz edenin ateşine veya süngü tesirine karşılık veremeyecek hâle gelmesi durumlarında icra edilen bir harekâttır. Bu nedenle icra eden birliğin içerisinde bulunduğu şartlar düşünüldüğünde, harekât moralini kaybetmiş neferler tarafından icra edilecektir. Bu durum, kaybedilen bir savaşın bütün yıkıcı etkilerinin askerlerin omuzlarına yüklenmesine neden olacaktır.⁸¹

⁷⁵ A.g.e, 255-256.

⁷⁶ A.g.e, 257.

⁷⁷ A.g.e, 258.

⁷⁸ A.g.e, 260.

⁷⁹ A.g.e, 258.

⁸⁰ A.g.e, 331.

⁸¹ A.g.e, 331.

Geri çekilme isteyerek ya da zorunluluktan dolayı olmak üzere iki farklı şekilde icra edilebilir.

1. İstenen sonuca ulaşılmasını müteakip düşman ile temastan sıyrılmak maksadıyla icra edilen kontrollü ve muntazam bir geri çekilme,
2. Düşman tarafından oluşan baskının karşı konulamayacak bir hale gelmesi nedeniyle icra edilen ve muntazam olamayan geri çekilmedir.⁸²

İlk durumla ilgili olarak alınması gereken herhangi bir tedbir yoktur. Düşmanla temas uygun şekilde kesilmek suretiyle harekât icra edilir. Ancak ikinci durum daha zorlu bir sürece gebedir. Öncelikle muharebenin gayr-i müsait bir hal alması ile birlikte komutan, geri çekilmeye başlamak hususunda bir karar almak zorunda kalır. Gayr-i müsait durumun oluştuğuna dair belirtiler şunlardır:

1. Top ateşinin zayıflaması ya da tamamen susması,
2. Piyade muharebesinin gerilemesi,
3. Birinci hat birliklerinden sık sık yardım talep edilmesi,
4. Yaralı olmayan askerlerin cephe gerisine gelmeye başlaması, muharebenin mağlubiyete doğru sürüklenmeye başladığının habercisidir.

Bu belirtiler komutanın bir karar noktasına doğru yaklaştığını gösterir. Ancak geri çekilme kararının verilmesinde en önemli husus, eldeki ihtiyat birliklerinin durumudur. Eğer komutan elinde bulunan taze birliklerini muharebeye sokması ile beraber, muharebeyi lehine çevirebilecek güçte olduğuna inanıyorsa, muharebeye devam eder. Ancak ihtiyat birliklerinin muharebeye girmesi sadece zayıflığın artmasına neden olarsa, o zaman muharebeyi keserek geri çekilme kararını verir.⁸³ Bu kapsamda, *‘ricat zamanını hüsn-i tayin, maharet-i askeriyeden ma’duddur.’*⁸⁴ Öyle ki zamanından evvel verilecek bir geri çekilme kararı, muhtemel bir zaferden vaz geçmek anlamına gelebilir. Gecikmiş bir karar ise, istenen fayda elde edilemeden, eldeki birliklerin düşman tarafından imhası ile sonuçlanabilir.⁸⁵

Uygulanış şekli bakımından Ric’at harekâtı iki şekilde icra edilir.

⁸² A.g.e, 331-333.

⁸³ A.g.e, 333.

⁸⁴ A.g.e, 333.

⁸⁵ A.g.e, 333.

1. Hatvari çekilme: Bütün savunma hattının aynı anda geri çekilmesidir.
2. Cenahvari çekilme: Düşman taarruzlarının şiddet ve başarısı ya da arazinin uygunluğu göz önünde bulundurularak birliklerin farklı zamanlarda çekilmesidir. Cenahvari çekilme, düşman birliklerinin oluşacak açıklıklardan istifade ederek hattı ihata edebileceği tehlikesi nedeniyle tercih edilmez. Geri çekilmede tüm hattın aynı anda ve tek bir safta geri çekilmesi esastır.⁸⁶

Muharebenin seyrini değiştirmek ancak taze kuvvetlerin muharebeye sokulması ile sağlanır. Fakat olası bir geri çekilme harekâtının emniyetini sağlamak düşüncesi ile ihtiyat birliklerini ayırmak ve muharebeye sokmamak hatadır. Diğer yandan, savunma vakit kazanmak maksadıyla yürütülüyorsa ve harekâtın belli bir seviyeye gelmesi ile geri çekilme planlanmış ise bir kısım birlikler Örtme Kuvveti olarak kullanılır. Örtme kuvveti, büyük kısmın emniyetle geri çekilmesini sağlamak maksadıyla, düşman takip unsurları ile teması sürdürecektir ve oynak savunma ile düşmanı azami süre geciktirecek imkân ve kabiliyete sahip hareketli birliklerden oluşur.⁸⁷ Büyük kısım, düşmanla temastan sıyrılır ve kol düzenine geçerek hızla geri çekilir. Ancak yakın muharebeye tutuşmuş olan piyadenin, muharebeyi keserek geri çekilmesi gündüz şartlarında imkânsızdır. Bu nedenle geri çekilme kararının uygulanması için gece oluncaya kadar beklemek ve gece şartlarından istifade ile geri çekilmek veya bir kısım kuvveti düşman ile muharebede bırakarak büyük kısmın geri çekilmesini sağlamak hedeflenir.⁸⁸

Geri çekilme karanlıktan istifade ile icra edilir. Ancak gündüzden nakliye ve birlik ağırlıkları geriye sevk edilir. Karanlığın basması ile birlikte birlikler geri çekilmeye başlar. Gece nedeniyle ara verilen muharebenin ertesi sabah tüm şiddeti ile devam edeceğine düşman ne kadar inandırılırsa, geri çekilme de o kadar başarılı olur. Burada en önemli amaç düşmanın, karşısındaki birliklerin geri çekildiğinin farkına varmamasıdır. Bu nedenle gizlilik ve aldatma tedbirlerine riayet edilir. Her seviyedeki komutan gerekli tedbirlerin alınmasından sorumludur.⁸⁹

Gece çekilmenin uygulanacağı durumlarda örtme birliği olarak düşmana en yakın olan piyade birliği bırakılır. Gece muharebelerinde etkisiz olması nedeniyle kullanılmayan topçu ve süvari birlikleri erkenden geriye sevk edilir. Böylelikle yürüyüş yolu

⁸⁶ A.g.e, 344.

⁸⁷ A.g.e, 334.

⁸⁸ A.g.e, 334-335.

⁸⁹ A.g.e, 346.

üzerindeki yoğunluk azaltılmış olur. Görevlendirilecek bir miktar asker ve subay, geri çekilme yollarının açık bulundurulması için gerekli tedbirleri alır. Büyük kısmın yürüyüşe başlaması ile birlikte düşman ile temasta bırakılan piyade birlikleri hat düzeninde geri çekilmeye başlar. Asker bütün gücü ile yürümeye ve düşmandan kurtulmaya gayret eder. Çünkü geri çekilmeye en önemli husus süratle muharebeyi kesmektir.⁹⁰

Ricatın icrası, mevcut birliklerin durumuna ve düşmanın hareketlerine göre şekillenir. Ricata mecbur bırakılan piyade birlikleri mevcut muharebe düzenlerini bozmadan, savunma hattına dik uzanan bir yoldan geri çekilir. Çekilen birliğin emniyeti öncelikle kendi kuruluşunda bulunan makinalı tüfekler, toplar ve süvari birlikleri ile sağlanır. Topçu, bir taraftan düşman topçusunu baskı altına alırken, diğer taraftan da düşman takip birliklerini ateş altına alır. Süvari birlikleri ise takipte olan düşman birliklerine yapacağı fedakârca hücumlar ile piyadelerin çekilmesini kolaylaştırır.⁹¹ Atlı sınıflar olan makinalı tüfekler, topçular ve süvariler, kendilerine tevdi edilen görevleri ifa etmelerini müteakiben, hızlı bir yürüyüş ile piyade birliklerine yetişir.⁹²

Birliğin önemli bir kısmının muharebeyi keserek düşman ateşi tesirinden kurtulmasından sonra, yürüyüş koluna geçmek için ihtiyaç duyacağı zamanı kazanması maksadıyla bir artçı birlik görevlendirilir. Muharebeyi kesme ve yürüyüş koluna geçme safhası bir askeri birliğin en hassas olduğu zamandır. Bu nedenle görevlendirilen birlik yeterli büyüklükte ve her yürüyüş kolu için ayrı bir artçı olacak şekilde teşkil edilir.⁹³

İlk olarak birlik ağırlıkları ve nakliye unsurları, yürüyüş hedefleri verilmek suretiyle hareket ettirilir. Eğer arazi imkân veriyorsa farklı istikametler verilir. Birlikler kendi hallerine bırakılmaz. Verilecek mola süreleri ve yerlerinden, geri çekilme hatlarına kadar öngörülebilecek her durum emirlerle sabit kılınır. Komutanın vereceği ricat emri asgari şu hususları içerir:

1. Himayenin hangi birlik tarafından sağlanacağı,
2. Himaye unsurlarının, yürüyüş kollarını takip edeceği istikametler,

⁹⁰ A.g.e, 347.

⁹¹ A.g.e, 335-336.

⁹² A.g.e, 337.

⁹³ A.g.e, 342.

3. Geçitlerin birliklere taksimi,
4. Geri çekilmenin başlayacağı zaman.⁹⁴

Görüldüğü üzere, dönemin muharebe taktiğine yön vermiş olan Avrupalı askeri düşünürlerin fikirleri ile Osmanlı ordusunun sahip olduğu taktik anlayış, savunma yapmak ve geri çekilmek konularında ortak doğrulara sahiptir. Her iki taraf da savunmanın sahip olduğu avantajlar ve uygulanabilecek olan hareket tarzları konusunda hem fikridir. Buna göre üstün muharebe yeteneğine sahip olan işgalci güç karşısında yurt topraklarını savunmak zorunda kalan bir ordu, birbiri ardına sıralanmış hatlar boyunca oyalama muharebeleri gerçekleştirerek düşmanı yıpratma amacını gütmelidir. Böylelikle ileri doğru atmış olduğu her adımda türlü zorluklar ile karşılaşacak olan işgal ordusu tempo ve ritmini kaybedecek, neferleri muharebe etmekten usanacaktır.

Böyle bir muharebe modelini benimseyen savunan, çekilebileceği yeterli derinliğe sahip bir araziye, düşman ile kuvvet dengesini sağlamasına yetecek kadar zamana ve hasmına karşı koyabilecek güçte bir orduya ihtiyaç duyar. Bu bağlamda, Anadolu'nun kurak ve örtüsüz arazisinin, ikmal kaynaklarından uzaklaşmış olan Yunan ordusunu fazlasıyla yıpratacağını değerlendiren Türk komuta heyeti, bir ölüm kalım mücadelesi verilmesi nedeniyle ihtiyaç duyduğu zamana da fazlasıyla sahiptir. Geriye kalan tek husus, bin bir zorlukla oluşturulan ordunun kaybedilmemesi, Bu maksatla savunduğu her hatta düşmana direnerek azami zayıat verdimeyi amaçlayan savunan, ordusunun bekasını tehdit eden bir manevra ile karşılaşması durumunda geri çekilerek, yeni bir savunma hattı kurmalı ve savunmasına devam etmelidir.

İkinci bölümde, her iki tarafın da harekât planları ortaya konularak, Türk komuta heyetini geri çekilme karar noktasına getiren cari durumun daha kolay anlaşılması hedeflenmiştir.

⁹⁴ A.g.e, 343.

İKİNCİ BÖLÜM

SAKARYA NEHRİ DOĞUSUNA ÇEKİLME KARARINA CÂRİ DURUMUN GETİRDİĞİ ASKERİ ZARURETLER

2.1 Yunan Ordusunun Durumu ve Taarruz Planı:

Anadolu’da kendilerine teklif edilen toprakların ‘*eninde sonunda Yunanistan’ı bu ülke içerisinde uzun ve pahalı bir savaşa zorlayacağı*’ gerçeği ile sonunda yüzleşen Yunan ordusu komuta heyeti, en başından itibaren Anadolu seferi konusunda fikir ayrılığı içerisindeydi. Ordu içerisindeki muhalif görüşe esas olarak, Genelkurmay Başkanlığı’nda görev yapan Albay Metaksas’ın, daha 1915 yılında hazırladığı raporda yapmış olduğu değerlendirmeler dikkat çekicidir. Metaksas, bölgede yaşayan Rumların, zannedilen aksine Müslüman ve Türk olan halka göre sayıca oldukça az olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Rumlar dağınık halde ve daha çok kıyı kesimlerindeki şehirlerde yaşamaktadır. Daha çok ticaretle uğraşmaları nedeniyle silah kullanma alışkanlığına sahip değildir. Daha zor şartlarda yaşayan Türkler ise doğuştan savaşçı kimliğe sahiptir. Bu nedenle Anadolu içlerine doğru ilerlemek için, oldukça zor mücadelelerin verilmesi gerekecektir. Ayrıca, Anadolu içlerine ilerledikçe, ulaşım yollarının yetersiz olması ve kuzey-güney istikametinde uzanan dağ sıraları nedeniyle, birliklerin hareket yeteneği azalacaktır. Ordu, savaşçı bir halk ve meskûn mahallerle donanmış geniş bir coğrafya içerisinde, atacağı her adımda biraz daha güç kaybedecektir. Öngörülemez bir çok zorlukla mücadele ederken zayıflayacak ordu ile Türkler arasında bir noktada denge kurulacaktır. Bu andan sonra savunmaya geçecek olan Yunanlılar, Türklerin yapacağı taarruzu beklemek zorunda kalacaktır. Bir bölgeyi ilhak etmeyi başarsa bile, orduyu Anadolu topraklarında tutmak için gereken para ve insan kaynağı Yunanistan’ın gücünün çok üstünde olacaktır.⁹⁵

Almanya’da yetişmiş olan ve bu nedenle değerlendirmeleri sonrasında Alman hayranlığı ile suçlanan Albay Mateksas’ın yapmış olduğu öngörüye saygı duymamak imkânsızdır. Ancak her Yunanistan vatandaşının özlem duyduğu Megali İdea fikrinin, askeri gerçeklerin ötesinde bir heyecan uyandırdığı aşîkârdır. Alelacele alınan bir kararlar İzmir’in işgal edilmesi, Anadolu topraklarında sert bir milliyetçilik akımının hızla yayılmasına neden olmuştur. Mart 1921’de kuzey ve güney olmak üzere iki ayrı

⁹⁵ Pallis, a.g.e, 31-35.

koldan yapılan Kütahya ve Eskişehir taarruzları başarısız olmuştur. Böylelikle yoktan var olan Türk düzenli ordusu iki ayrı muharebede Yunanlıları mağlup etmeyi başarmıştır.⁹⁶ Kaybedilen muharebelerin üç ay sonrasında, Yunan ordusu, ana karadan dilediği asker bütünlemesini yapmış, taarruz hazırlıklarını tamamlamıştır. Ayrıca ordunun başında artık Kral Konstantin vardır.⁹⁷ Kralın gelişi tüm ordu üzerinde coşku yaratmıştır.⁹⁸ Korgeneral Viktor Dusmanis'in raporlarına göre Türk ordusu 46.400 piyade, 3970 süvari, 34.800 tüfek ve 183 makinalı tüfeğe sahiptir. Bunun yanında 68 adet 7,5'luk, 20 adet 10,5'luk ve 7 adet 150'lik top da Türk ordusunun envanterinde mevcuttur.⁹⁹ Bu kez emir-komuta birliğinin sağlanmasına imkân veren ancak kuvvet çoğunluğunun güneyde oluşturulduğu daha karmaşık bir taarruz harekâtı planlanmıştır.¹⁰⁰ İcra edilmek istenen harekât General Papulas'ın kolordu komutanlarına ilettiği emrinde açıkça belirtilmiştir:

“*Kolordu komutanlarına:*

Ordumuzun Uşak Grubu'nun Afyon Cephesi'ne taarruz etmesini ve buradaki Türk kuvvetlerinin Konya, Kütahya ve Seyitgazi istikametlerinde çekilmelerini önleyerek imhasına çalışmak emelindeyim. Gediz civarında bulunan Türk kuvvetlerini oyalayarak, burada büyük taarruz yapılacağı hissini verdireceğim. Bu suretle, Kütahya mevzilerinde Türklerin fazla kuvvet bulundurmasına çalışacağım. Bursa grubu, Türklerin Eskişehir'e doğru geri çekilme hattını kesecektir. Böylece Türk ordusu cepheden tespit edilerek kuzeyden ve güneyden çevirmek suretiyle yok edilecektir.”¹⁰¹

Açıkça görüldüğü üzere, kat'i muharebeye tutuşarak Türk ordusunu tamamen yok etmek maksadında olan Yunan ordusu, 10-24 Temmuz arasında yaşanan şiddetli muharebelerin ardından, Türk askerlerini mevzilerinden sökerek geriye atmayı başarmış, ancak geri çekilmelerine engel olamamıştır. Yine de Yunan ordusu, elde ettiği zaferden oldukça emindir. Hatta Eskişehir'e gelen Yunan Reis-i Vükelası ve Harbiye Nazırı “Terhis, terhis!” diye bağırان neferler tarafından karşılanmışlardır.¹⁰² Oluşan abartılı iyimser hava, Yunan Ordusunu ve kamuoyunu fazlasıyla ele geçirmiştir. Ancak Yunan siyasetçileri, henüz istenilen sonucun elde edilemediği

⁹⁶ Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü* (İstanbul, Art Basın Yayın Hizmetleri, 2002), 318

⁹⁷ Nurettin Türsan, *Atatürk'ün Türk Kurtuluş Savaşı Stratejisi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1983), 73.

⁹⁸ Hristos V.Nikopulos, *1921'in Onbinleriyle Beraber*, Çev: Dimitri Bizanidi, 53-54.

⁹⁹ Viktor Dusmanis, *Küçük Asya Harbinin İç Yüzü*, Cilt:2, Çev: Hristo Ertorun (Atina, Pirsos Yayınları, 1928), 55.

¹⁰⁰ Smith, a.g.e, 318.

¹⁰¹ Sabahattin Selek, *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı II* (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2002), 1090.

¹⁰² *General Papulas'ın Hatıratı*, çev: İbrahim Halil (İstanbul: Askeri Matbaa, 1928), 9.

kanaatinde birleşmekteydiler. Onlara göre Anadolu seferinin sonuca ulaşabilmesi için, Türk ordusunun tamamen yok edilmesi, yok edilemese bile en azından tekrar ayağa kalkamayacak hale getirilmesi gerektir. Çünkü Küçük Yunanistan Devleti, daha fazla uzayacak bir savaşı finanse edebilecek güçte değildir. Bu nedenle hızlı bir imha planına ihtiyaç duyulmuştur.¹⁰³ İstenen sonuç ancak iki şekilde sağlanabilirdi:

1. Türk komuta heyetinin kendi müracaatı ile başlanacak barış görüşmeleri sonucunda Yunanistan'ın menfaatlerine uygun bir barış antlaşması kabul edilecektir.
2. Türk askeri kuvveti tamamen dağılacaktır. Bu dağılma, Türk birliklerinin yok edildiğini ilan edecek kadar kesin bir sonuçla sağlanacaktır.¹⁰⁴

Yunan ordusunun komutanları ile siyasi karar alıcıları, bundan sonra icra edilecek harekâtın hedefi konusunda fikir ayrılığı içerisindeydi. Herkes, bir taraftan ileride kazanılacak bir zaferin paydaşlarından biri olmak istemekte, diğer taraftan olası bir hezimetin sorumluluğundan kaçınmaktaydı. General Papulas'ın, hazırlanmış olduğu rapora göre, Kütahya-Eskişehir zaferi ile beraber, Küçük Asya seferinin birinci kısmı başarı ile tamamlanmıştır. Ancak çok ağır kayıplar verdirilmiş olmasına rağmen Türk ordusu tam anlamıyla yok edilememiştir. Yapılması gereken, Türk ordusunu Ankara'ya kadar takip etmek ve Ankara'da var olan yığınaklanmayı yok etmek, ardından Eskişehir-Ankara demir yolunu tahrip ederek Eskişehir'e geri çekilmektir. Burada General'in ulaşmak istediği amaç, Türk ordusunu, tekrar Eskişehir önlerinde toplanamayacak bir duruma getirmektir. Papulas'ın düşüncesine göre, icra edilecek etkili bir takibin arkasından Türk ordusunun tekrar taarruz etmeye mecali olmayacaktır. Yapılan askeri inceleme sonucunda Yunan ordusu şu kanıya varmıştır: Mesafenin büyüklüğü (Sivrihisar üzerinden Eskişehir-Ankara yolu 265 kilometre, Çifteler-İnler üzerinden ise 300 kilometredir), yolları köprüsüz geçit vermeyen Sakarya ve Porsuk nehirlerin durumu ve eylül ayının yağmurlu geçecek olması nedeniyle Ankara'ya ilerlemek çok zor olacaktır. Bu nedenle Türk ordusu sadece Sakarya Nehri'nin doğusuna kadar takip edilecektir. Bu takip harekâtı için 20-40 günlük bir süreye ihtiyaç vardır. Türk ordusunun Sivrihisar ya da Sakarya Nehri'nin doğusunda durarak, savunmasına devam etmesi ihtimali vardır. Bu iki hatta da yapılacak etkili bir taarruzla kesin sonuç elde edilebilir. Ancak icra edilecek takip

¹⁰³ An Army History Directorate Publication, *A Concise History of the Campaign in Asia Minor 1919-1922* (Athens, 2003), 216.

¹⁰⁴ Dusmanis, a.g.e, 77.

esnasında, Türk ordusuna herhangi bir yerde rastlanması durumunda, taarruzla imha edilecektir. Temas sağlanamazsa Türk birlikleri Sakarya doğusuna kadar takip edilecektir. Daha sonra icra edilecek hareket tarzı burada belirlenecektir.¹⁰⁵ Yapılacak takip harekâtı için ise 20 günlük bir hazırlık süresi öngörülmüştür. Bu sürede tümenlere, ihtiyaç duydukları ikmal malzemeleri ulaştırılacaktır.¹⁰⁶

Görüldüğü üzere başta General Papulas olmak üzere birçok asker, kazanılan zaferin aldatıcı olduğunun farkındadır. General Dusmanis'in de belirttiği üzere:

*“Türk ordusunun gayesi, geri çekilmek ve bizimle kendisi arasına zaman ve mesafe mefhumlarını sokmaktı ...Mustafa Kemal'in sade düşüncesi, Küçük Asya ordusunun ilerleyişini yavaşlatacak artçı muharebeleri yapmak, insan kuvvetlerinin tahrip ve imhasını sağlamak, kumandanları zihin yorgunluğundan bitap düşürmek ve daha büyük bir saha elde etmek için zaman kazanmaktı.”*¹⁰⁷

Küçük Asya ordusunun kurmayları, Kütahya'nın çok kuvvetli bir tahkimatla tutacağı düşüncesiyle, Türk birliklerini burada çembere almak ve imha etmek niyetindeydiler. Hâlbuki Kütahya zaten tahkimatsızdı. Türk tarafı burada bir savunma hattı kurmayı düşünmemiştir. Kütahya'nın boş olduğunun anlaşılmasından sonra, Tümgeneral Polimenakos emir-komutasındaki kolordu, Eskişehir'e doğru ilerlemesine devam etmiş ve birkaç sokak çatışmasının ardından burayı da ele geçirmiştir. Bu iki büyük şehri de az bir gayretle işgal eden Yunan ordusu, inanılmaz bir rehavet içerisinde davranmaya başlamıştır.¹⁰⁸ Ordunun halini *“Her şey caniyane bir laubalilik, gevşeklik ve milli bir hissizlik içerisinde yüzüyordu.”*¹⁰⁹ ibaresi kullanarak anlatmaya çalışan General Dusmanis sözlerine şöyle devam etmiştir;

*“Eskişehir Muharebeleri Türk Ordusunun kararı ile sona erdi. Görenler tarafından inanılmayan hayali zaferlerini dünyanın en uzak köşelerine kadar yayan ordumuz, asıl vazifeleri ile meşgul olmayı bir yana bıraktı, mevcut olmayan bir düşmana karşı kazandığı zaferlerin ve galibiyetlerin bayramını yaptı. Türkleri daima kaçır gösterdi.”*¹¹⁰

Bayram yapan ve istirahat eden Küçük Asya ordusu Türk Ordusunu takip etmenin çok uzağındadır. Öyle ki Yunan Ordusu ile teması kaybettiğini fark eden Türk artçı kuvvetleri, keşif yapmak üzere Eskişehir önlerine kadar geri dönmüşler, Yunan

¹⁰⁵ Papulas, a.g.e, 2-6.

¹⁰⁶ Dusmanis, a.g.e, 78.

¹⁰⁷ A.g.e, 92.

¹⁰⁸ A.g.e, 92-96.

¹⁰⁹ A.g.e, 96.

¹¹⁰ A.g.e, 100.

ordusunun durumunu görünce baskınlar düzenlemişlerdir. Bu durum, çekilmekte olan ordunun icra ettiği harekâta oldukça hâkim olduğunu açıkça göstermektedir.¹¹¹

Dusmanis'e göre seçilmesi gereken hareket tarzı şuydu: Türk birliklerinin bulunduğu yerleri öğrenmek maksadıyla süvari, hafif piyade ve dağ toplarından müteşekkil süvari kolları oluşturulmalı, bu süvari kollarının kudretine uygun süvari akınları düzenlenmeliydi. Kendine yeterli süvari kolları, müstakil hareket edebilecek imkân ve kabiliyette olacakları için, geri çekilen yürüyüş kollarını taciz edeceklerdi. Böylece Türk ordusunun geri çekilmesini durdurması ya da takip kuvvetlerinden ürkerek birliklerini yayması sağlanacaktı. Her şekilde süratli bir geri çekilmeye ihtiyaç duyan Türk komuta heyeti, birliklerini parçalamak ve farklı istikametlerden çekilmek zorundadır. Bu nedenle, takip kuvveti geniş bir cepheye yayılmak suretiyle artçılarla muharebeye devam etmeli, düzenleyeceği akınlarla birbirinden ayrılmış yürüyüş kollarını tek tek imha etmeliydi.¹¹² Kısacası Türk yürüyüş kolları geri çekilme esnasında yakalanmalı ve imha edilmeliydi. Ancak ihmalkârlığı sayesinde kolay bir zafer elde etme fırsatını tepen Yunan Ordusu, çekilen birlikleri takip etmek yerine Sakarya'nın doğusunda tutunacağını öngördüğü Türk Ordusuna yapacağı taarruz planını oluşturmaya başlamıştı bile.¹¹³

2.2 Türk Ordusunun Durumu ve Harekât Planı:

Türk komuta heyeti, üstün işgal kuvvetleri ile güç dengesini sağlamak maksadıyla, oyalama muharebeleri yapmak suretiyle ülke içlerine çekilmeyi uygun görmüştür. Yani ordunun varlığı, aslında asker şahıslar arasında pek de iyi karşılanmayan geri çekilme stratejisine bağlanmıştır. Yunan ordusunu kendi kendisini imha edeceği boş topraklara çekebilmek, hem büyük bir disipline hem de yüksek karakterli bir orduya ihtiyaç duyuyordu.¹¹⁴ Bu nedenle içerisinde bulunan şartlar göz önüne alındığında en önemli husus, orduyu mümkün olduğunca kuvvet kaptırmadan, uygun arazi kesimlerine çekmek olmuştur. Komuta heyetinin düşüncesini Fevzi Paşa, Meclis kürsüsünden yaptığı bilgilendirme sırasında şöyle açıklamıştır:

“Esasen efendiler, böyle hayat memat mücadelesine girişmiş olan milletin ordusunun hayatı her şeyden akdemdir. Çünkü ordumuz maazallah elden çıkacak olursa yeniden

¹¹¹ A.g.e, 96.

¹¹² A.g.e, 92-96.

¹¹³ A.g.e, 101.

¹¹⁴ Smith, a.g.e, 321.

bir ordu tedarik etmek, yeniden mukavemet esbabını ihzar etmek, biliyoruz ki la-ekal beş altı aya mütevakkıftır.’’¹¹⁵

Çekilme emrinin verilmesinin ardından, Mustafa Kemal Paşa, Kütahya–Eskişehir Muharebelerini yakından görmek maksadıyla cepheye geldiğinde, Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Paşa’nın daha geride bir hatta çekilme teklifini yerinde ancak yetersiz bulmuştur. İstenen etkinin sağlanabilmesi için daha büyük bir alanın terkedilmesi suretiyle geri çekilmenin lüzumunu şu ifade ile ortaya koymuştur:

“Orduyu Eskişehir kuzey ve güneyinde topladıktan sonra Yunan ordusuyla araya büyük bir mesafe koymak lazımdır ki ordunun düzenlenmesi ve takviyesi mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya’nın doğusuna kadar çekilebilirsiniz. Bu tarzda hareketimizin en büyük mahsuru, Eskişehir gibi mevkiekimizi ve geniş bir araziye Yunan birliklerine terk etmekten dolayı kamuoyunda doğacak manevi bir sarsıntıdır. Fakat az zamanda elde edeceğimiz başarılı sonuçla bu mahsur kendiliğinden giderilmiş olacaktır. Askerliğin gereğini tereddüt etmeksizin uygulayalım. Diğer mahsurlara mukavemet ederiz.’’¹¹⁶

Bu plana göre ordu mümkün olduğunca kuvvet kaptırmadan Sakarya Nehri’nin doğusuna çekilecek, yeni savunma hattında gerekli bütünlemeler yapılacaktır. Ordunun tekrar düzenlenmesi ve tahsis edilen sorumluluk bölgelerinin işgal ve tahkim edilmesi için ihtiyaç duyulan zaman, büyük bir arazi parçasını bırakarak çekilmek suretiyle elde edilecektir. Bu sayede Yunan ordusu da kendi ikmal kaynaklarından biraz daha koparılacak, taarruz ruhunu ve takip harekâtı vasfını kaybetmesi sağlanacaktır. Çekilmenin batı istikametine karşı emniyeti Albay Fahrettin (Altay)¹¹⁷ komutasındaki 5’inci Süvari Grubu tarafından, kuzey emniyeti ise 1’inci Grup Komutanlığı tarafından alınacaktır. Her birlik mümkün olan en hızlı şekilde çekilmesini tamamlayacak, ancak harekâtın düzensiz bir kaçışmaya dönüşmemesi için, birliklere günlük çekilme hedefleri verilecektir. Arzu edilen fayda, kesin sonuca ulaşmak maksadıyla, taarruz kudretinin elde edilmesidir.

¹¹⁵ TBMM G.C.Z., Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, 54’ncü inikat, 1,2 ve 3’üncü Celse, 23 Temmuz 1337 (1921), 100.

¹¹⁶ Nutuk, 301-302.

¹¹⁷ Orgeneral Fahrettin Altay, 1880 yılında İşkodra’da doğmuştur. 14 Mart 1897’de girmiş olduğu Kara Harp Okulu’ndan 17 Ocak 1900’de mezun olmuştur. 06 Aralık 1902 yılında Kara Harp Akademisi’ndeki öğrenimini tamamlamıştır. Balkan Savaşı, 1’inci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı’na katılmıştır. 14 Temmuz 1945 yılında askerlik görevinden emekli olarak ayrılmıştır. TBMM tarafından İstiklal Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirilmiştir. 26 Ekim 1974’te vefat etmiştir.

Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi’ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), 113-115.

2.3 Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ile Geline Askeri Durum:

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin başlangıcında, Yunan ordusu on Piyade Tümeni ve bir Süvari Tugayından, Türk ordusu ise on beş Piyade Tümeni, dört Süvari Tümeni ve bir Süvari Tugayı'ndan müteşekkildir.¹¹⁸ Türk Tümenlerinin mevcutları 5.000 asker civarındadır ve her tabur için 4 adet ağır, 4 adet de hafif makineli tüfek tahsis edilmiştir. Tümenler 8'er adet top ile desteklenmiştir. Yunan taburları ise 8 adet ağır ve 27 adet hafif makineli tüfeğe sahiptir.¹¹⁹ Fırlarla da sürekli azalmaya devam eden Türk ordusunun Yunan ordusuna göre hem ateş, hem de insan gücü olarak oldukça zayıf olduğu ortadadır.

Türk ordusu Kuvayı Milliye'den devşirilmiş, eğitim ve disiplin yönünden zayıf bir haldedir. Ancak kısa süre içerisinde, merkezi olarak yönetilen nizami bir yapıya dönüşmesi sağlanmıştır.¹²⁰ Özellikle Fransızlar ve İtalyanlarla yapılan müzakereler sonrasında ordu disiplinli ve çok iyi yetişmiş subayların elinde yeniden şekillendirilmiş, ümit ve moraller yükselmiştir.¹²¹ Komuta heyeti oldukça tecrübelidir. Subayların birçoğu Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İnönü muharebelerine katılmış genç ve dinamik komutanlardır. Öyle ki, subaylar hiçbir maddi karşılık beklemeden, sadece vatan aşkı ile görevlerini yerine getiriyorlardır.¹²² Batı ve güney cephelerinin birleştirilmesini müteakiben artan tümenlerin emir-komutasının kolaylaştırılması maksadıyla, Grup Komutanlığı kuruluşuna geçilmiştir.¹²³ Hasım kuvvete karşı üstünlük sağlamak için hiçbir sınıf, silah veya kuvvetin tek başına yeterli olamayacağını düşünen Türk komuta heyeti, karma bir kuvvet yaratarak ihtiyaç duyulan etkiyi sağlamayı amaçlamıştır. Burada göz önünde tutulmuş olan genel prensip, üç veya dört adet piyade tümeninin, bir adet süvari tümeni ile güçlendirilmesi olmuştur. Bu kapsamda,

¹¹⁸ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, 48.

¹¹⁹ Erikan, a.g.e, 222-223.

¹²⁰ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi'nde Kuvayı Milliye, Düzenli Ordu ve Cephe* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2014), 56.

¹²¹ Aleksandros Kondulis, *Küçük Asya Seferi II. Devre*, Çev: Yorgo Eksaropulos (Atina:1928), 1.

¹²² Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Dr.Hv.Korg.Erdoğan Karakuş, *İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı ve Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri 1938-1939* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2004), 22.

¹²³ Miralay Mehmet Arif Bey, Yay.Haz. Bülent Demirbaş, *Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları 1919-1923* (İstanbul: Arba Yayınları, 1992), 74.

1'inci Grup Komutanlığı, Albay İzzettin (Çalışlar)¹²⁴ Bey komutasında kurulmuştur. 1'inci, 11'inci, 23'üncü ve 61'inci Piyade Tümenleri ile 3'üncü Süvari Tümeninden teşkil edilmiştir.

3'üncü Grup Komutanlığına, zamanında Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından birisi olan ancak daha sonrasında İzmir suikastı davasında suçlu bulunarak idam edilen¹²⁵ Albay Mehmet Arif Bey¹²⁶ komuta edecektir. Grup, 4'üncü, 24'üncü, 41'inci Piyade Tümenleri ile 1'inci Süvari Tümeni bir araya getirilmek suretiyle oluşturulmuştur.

4'üncü Grup Komutanlığının komutası Albay Kemalettin Sami (Gökçen) Bey'e¹²⁷ bırakılmıştır. 5'inci, 7'nci ve 8'inci Piyade Tümenleri ile 2'nci Süvari Tümeninden meydana getirilmiştir.

¹²⁴ Orgeneral İzzettin (ÇALIŞLAR), 1882 yılında Yanya'da doğmuştur. 14 Şubat 1901 yılında girmiş olduğu Mühendishane-i Berri-i Hümayun'dan 1 Eylül 1903 yılında mezun olmuştur. 26 Eylül 1906 yılında Harp Akademisi'ni bitirmiştir. 20 Aralık 1939'da kendi isteği ile emekli olmuştur. Sonrasında 1939 yılında Aydın milletvekili, 1940 yılında iki dönem Muğla milletvekili, 1947 yılında da Balıkesir Milletvekili olarak görev yapmıştır. Balkan Harbi, 1'inci Dünya Harbi ve İstiklal Harbi'ne katılmıştır. TBMM tarafından İstiklal Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirilmiştir. 20 Ağustos 1951 yılında vefat etmiştir.

Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), 220-222.

¹²⁵ Miralay Mehmet Arif Bey, a.g.e, 5.

¹²⁶ Kurmay Albay Mehmet Arif Bey, 1883 yılında Adana'da doğmuştur. 10 Ocak 1902'de Harp Okulu'ndan, 11 Ocak 1905 yılında Harp Akademisi'nden mezun olmuştur. 1922-1926 yılları arasında Eskişehir milletvekili olarak görev yapmıştır. Balkan Harbi, 1'inci Dünya Harbi ve İstiklal Harbi'ne katılmıştır. TBMM tarafından İstiklal Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'e karşı suikast girişiminde bulunmak suçu ile yargılanmış ve 13 Temmuz 1926 yılında İzmir'de idam edilmiştir.

Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), 163-164.

¹²⁷ Korgeneral Kemalettin Sami (GÖKÇEN), 1884 yılında Sinop'ta doğmuştur. 27 Mayıs 1905 yılında Mühendishane-i Berri-i Hümayun'u bitirmiştir. 1 Eylül 1908'de Harp Akademisi'nden mezun olmuştur. Ordunun çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra 24 Eylül 1928 yılında askerlikten emekli olmuştur. 1923-1924 yılları arasında Sinop Milletvekilliği, 1924-1934 yılları arasında Berlin Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuştur. Balkan Harbi, 1'inci Dünya Harbi ve İstiklal Harbi'ne katılmıştır. 15 Nisan 1934 yılında görev yaptığı Berlin'de vefat etmiştir.

Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), 245-247.

12'nci Grup Komutanı olarak Albay Halit (Karsıalan)¹²⁸ Bey atanmıştır. 57'nci Piyade Tümeni, Mürettep Piyade Tümeni ve 4'üncü Süvari Tugayından müteşekkildir.¹²⁹

Daha sonra duyulan lüzum üzerine kurulan 5'inci Süvari Grup Komutanlığı'na Albay Fahrettin Bey atanmıştır. 15'inci Piyade Tümeni ve 14'üncü Süvari Tümenleri emrine verilmiştir.¹³⁰

Ordunun teşkilat yapısının yeni durum çerçevesinde düzenlenmesi tek başına çekilme harekâtının başarılı olabilmesi için yeterli değildir. Nitekim coğrafyanın da bu harekâta uygun olması büyük bir önem arz etmektedir ki, Türk ordusunun bu konuda ciddi problemlerle malul olduğunu belirtmek gerekir. Clausewitz'in belirttiği üzere geri çekilmeyi başarıya ulaştıracak hususlardan biri de düşmana terk edilen arazinin imar edilmemiş bir arazi olmasıdır.¹³¹ Oysa Yunan Ordusuna bırakılan Afyon, Kütahya ve Eskişehir sadece büyük yerleşim yerleri değildir. Aynı zamanda bu şehirler bölgede uzanan tüm yolların kavşak noktası, Ankara'ya uzanan demir yolunun ana durakları konumundadır. Halk da, ordu da, meclis de terk edilen şehirlerin üzüntüsünü derinden hissetmiştir.

İnönü muharebelerinin muzaffer ordusu, tüm yurttaki zafere olan inancın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin kaybedilmesi ile bütün bu iyimser hava bir anda tersine dönmüştür.

İnönü muharebeleri sonrasında zafere dair yeşeren umutların, Kütahya ve Eskişehir muharebeleri ile solmasının birden fazla nedeni sıralanabilir. Öncelikle, kendi vatanında savunma yapan bir ordu olarak, ülke içlerine çekilme stratejisi benimsenmiş ancak savunma hattı çok geniş bir cepheye yayılmıştır. Yunan ordusunun hedefinin Ankara'nın ele geçirilmesi olduğu düşünüldüğünden, alan savunması yapmaya yönelik olarak Ankara'ya uzanan tüm istikametler kapatılmaya çalışılmıştır. Bu sayede, savunanın doğası gereği sahip olduğu, muharebeyi istenen yerde kabul etme

¹²⁸ Tümgeneral Halit (KARSIALAN), 14 Ocak 1901 yılında girdiği Harp Okulu'ndan 22 Ağustos 1903 yılında mezun olmuştur. Osmanlı-İtalyan Harbi, Balkan Harbi, 1'inci Dünya Harbi ve İstiklal Harbi'ne katılmıştır. TBMM tarafından İstiklal Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirilmiştir. 14 Şubat 1925'te TBMM'de tabanca ile vurularak öldürülmüştür.

Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), 214-215.

¹²⁹ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, 41.

¹³⁰ Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Yay.Haz.Oğuzhan Dalkıran (Ankara: Eylem Yayınları, 2008), 284.

¹³¹ Clausewitz, a.g.e, 540.

avantajı kullanılamamıştır. Asıl hedefi tüm orduyu yok etmek olan Yunan ordusu, aynı savunma hattı üzerinde fakat daha dar bir cephede ve daha iyi tahkim edilmiş bir mevzide kabul edilebilirdi.

İkinci olarak Yunan komuta heyetinin muhtemel hareket tarzı yanlış değerlendirilmiştir. Yunan asıl taarruzunun İnönü bölgesinden olacağı düşüncesi ile savunma hattının kuzeyi 1'inci ve 3'üncü Grup komutanlıkları marifetiyle daha güçlü tutulmuştur. Ayrıca, *“Türk Ordusunun savunacağı hat oldukça uzundur.”*¹³² Geniş cepheye dağıtılan birlikler, 4'üncü ve 12'nci Grup komutanlıkları bölgesinde yoğunlaşan taarruzlara zamanında tedbir getirilmesine engel olmuş, birlik kaydırmaları istenen sonucu sağlamamıştır. Üçüncü neden, emir komuta birliğinin sağlanamamasıdır. Her ne kadar Refet Paşa (Bele)¹³³ komutasındaki Güney cephesi kaldırılarak, tüm birlikler Batı Cephesi Komutanlığı çatısı altında birleştirilmiş olsa da, elde bulunan muhabere vasıtalarının kısıtlı olması ve birliklerin geniş bir alana yayılması neticesinde, emir-komuta tek elden yürütülememiştir.¹³⁴ Bu konuya Rami (Apak) Bey de hatıratında yer vermiştir:

*“Cephenin genişliği ileri geri zikzaklarla yüz elli kilometreden fazla. Bu kadar geniş bir cephede muharebenin tek bir makamdan sevk ve idaresi çok mütekâsif bir muharebe şebekesinin kurulmasına bağlıdır. Hâlbuki o zaman ordunun yoksul bulunduğu vasıtalarından birisi de muhabere vasıtalarıydı.”*¹³⁵

Tüm bu olumsuz gelişmeler, Yunan ordusunun taarruz kararlılığı ile birleşerek, Türk ordusunun mağlup olmasına ve bulunduğu hattı terk ederek geri çekilmesine neden olmuştur.

¹³² Ferdi Çakmak, *“Türk İstiklâl Harbi'nde Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)”* (Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi Alpaslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2019), 170.

¹³³ Tümgeneral İbrahim Refet BELE, 1881 yılında Selanik'te doğmuştur. 13 Mart 1896'da girmiş olduğu Harp Okulu'ndan 13 Ocak 1899'da mezun olmuştur. Harp Akademisini 1 Kasım 1912'de birincilikle bitirmiştir. Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nda görev yapmıştır. TBMM tarafından İstiklal Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirilmiştir. 5'inci ve 8'inci Dönem İstanbul Milletvekilliği görevlerini yürütmesinin ardından 2 Ekim 1963 yılında vefat etmiştir. Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), 98-100.

¹³⁴ İbrahim Özkan, *Delî Halid Paşa:Unutulan Yıllar, Unutturulan Kahraman.* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 283.

¹³⁵ E.Kur.Alb.Rahmi APAK, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 235.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAKARYA NEHRİ DOĞUSUNA ÇEKİLME KARARINA ARAZİNİN GETİRDİĞİ ASKERİ ZARURETLER

Kara muharebeleri, çeşitli doğal arazi arızaları ve insan eliyle hazırlanmış olan suni engellerin ortasında cereyan eder. Bu nedenle harekât bölgesi, komutanın kararına etki eden en önemli faktördür. Arazi üzerinde bulunan yükseltiler, zemin özelliği, bitki örtüsü, yollar, meskûn mahaller ve yeryüzünde bulunan tüm farklılıklar, muharebeyi etkiler. Arazinin uygun kullanılması muharebe gücünü artırır ve harp prensiplerinin uygulanmasını kolaylaştırır.

Arazi özellikleri, tasarlanan harekâtın uygulanması üzerinde mutlak bir etkiye sahiptir. Çünkü araziye arzu edilen şekle sokmak çoğunlukla mümkün değildir. Bu nedenle komutan keşifler ve harita mütalaaları yapar, raporları inceler. Kendisine yardımcı olması veya düşmanın hareketine engel olması için, bölgeyi nasıl kullanabileceğini tespit eder.

3.1 Harekât Bölgesinin Genel Tasviri:

Harekât Bölgesi olarak, Eskişehir-Seyitgazi hattı ile Sakarya Nehri doğu kolu arasında kalan bölge ele alınmıştır. Bu alan Batı Cephesi birliklerinin geri çekilme harekâtını, Yunan birliklerinin de takip harekâtını icra ettiği bölgedir.

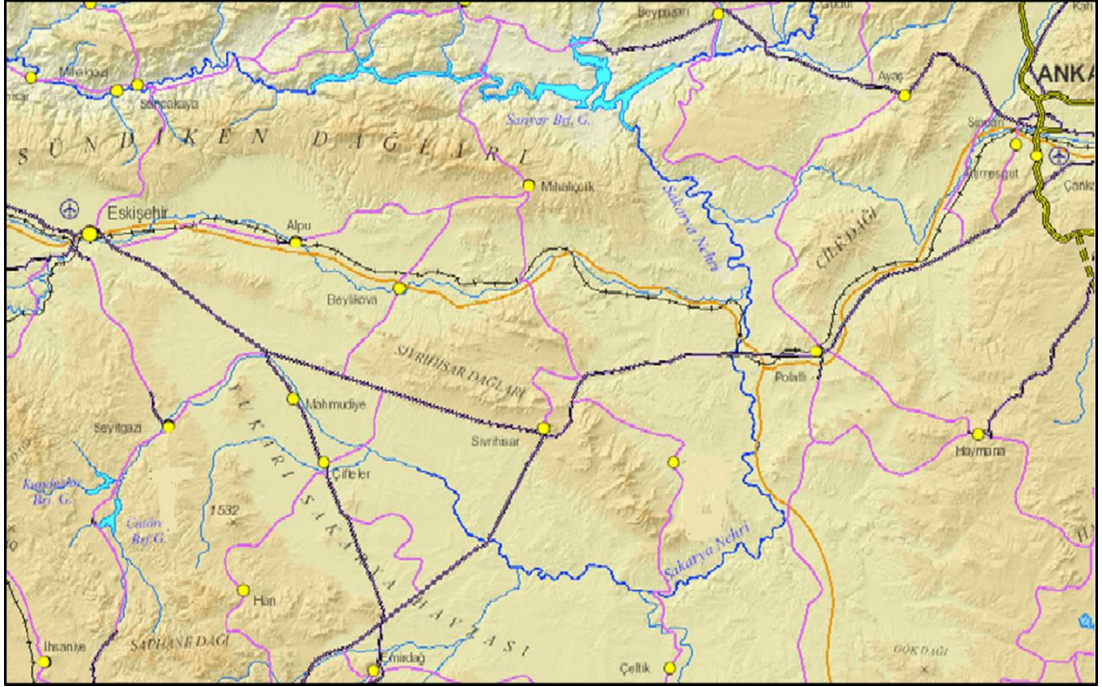
Bölge batıdan doğuya 117 kilometre, kuzeyden güneye 85 kilometre uzunluğa sahiptir. Harekât alanı toplam 9945 km² dir. Arazinin karakteristik özelliğini Sakarya Nehri belirler. Çifteler Mevkiinin 6 kilometre güneyinde bulunan Belpınar bölgesinden doğan Nehir, önce doğu istikametinde akar, sonra kuzeye, sonrasında ise batı istikametine yönelerek bir ters ''C'' harfi oluşturur.¹³⁶ Nehrin en doğu noktası, Ankara'ya 50 mil (80 kilometre) uzaklıktadır.¹³⁷ Nehir dar ve derin bir yapıdadır. Kenarları ise sarp ve kıvrımlı uzanır. Bu nedenle araç ve yaya geçişi için engellik vasfı taşımaktadır. Nehrin doğusunda Ankara'ya kadar uzanan arazi kayalık ve tepelikler mevcuttur.¹³⁸

¹³⁶ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, *Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri* (Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2007), 5.

¹³⁷ Smith, a.g.e, 321-322.

¹³⁸ *Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri*, 12.

Nehrin çevrelediği bölge, Porsuk Çayı tarafından batı-doğu uzanımı hattında yaklaşık olarak iki eşit parçaya bölünmüş durumdadır. Çay, 15 metre genişliğinde, 1-2 metre derinliğindedir.¹³⁹ Porsuk Çayı boyunca oluşan düzlük alan¹⁴⁰ aynı zamanda Eskişehir'den Ankara'ya uzanan demiryolunun da istikametine eşlik eder. Eskişehir-Alpu-Beylikova-Beylikköprü-Polatlı istikametini izleyen demiryolu Ankara'ya ulaşır. Bölge ortalama 1.000 metre rakıma sahiptir. Harekât bölgesinde önemli yükseltiye sahip iki dağ sırası bulunmaktadır. Bunlardan biri bölgenin en kuzeyinde batı-doğu istikametinde uzanan Sündiken Dağları, diğeri de bölgenin güneyinde bulunan ve kuzey batı-güney doğu istikametinde uzanan Sivrihisar dağ sıralarıdır. Bölgede bu iki yükselti haricinde önemli bir yükselti yoktur. Yukarı Sakarya Havzası olarak adlandırılan orta bölüm, 800 ila 1.000 metre arasında yumuşak geçişler yapan geniş düzlüklerden oluşur.

Şekil 3.1: Sakarya Havzası (Geri Çekilme Harekatı Bölgesi).

3.2 Harekât Bölgesinin Askeri Bakımdan Değeri:

Bölge, 85 kilometrelik genişliği ile batıdan doğuya doğru icra edilecek bir harekât için büyük birlik harekâtına uygundur. Batıdan-doğuya doğru yükselen bir arazi olmakla beraber, düz kompartıman yapısı sayesinde hızla ilerlemeye elverişlidir. Ancak

¹³⁹ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, *Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü* (Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1997), 7.

¹⁴⁰ Bugün Yukarı Sakarya Havzası olarak adlandırılmaktadır.

Ankara'ya ilerlemek isteyen bir ordu, Sakarya doğu kolunu aşmak mecburiyetindedir. Nehir üzerinde Beylikköprü ve Kavuncu köprülerinden başka bir geçiş yeri yoktur.¹⁴¹ Ayrıca Nehrin doğu tarafı savunma hattı oluşturmak için uygun bir arazi yapısına sahiptir. Kuzeyden güneye Çal Tepe (1354 RT) - Çile Dağı (1440 RT) – Mangal Dağı (1414 RT) istikametinde uzanan hat, savunan için uygun tertiplenme alanları sağlar.

3.3 Engeller:

Bölgede, bir askeri birliğin hareketini durduracak ya da yavaşlatacak tek doğal engel Sakarya Nehri'dir. Taarruz eden için *'geçilmesi zor ve düzenli bir engel meydana getirir.'*¹⁴² Günümüzde taşıdığı su miktarı önemli ölçüde azalmış olsa da İstiklal Savaşı'nın yürütüldüğü dönemde *'Sakarya Nehri'nin genişliği 20-25 metre ve derinliği 3-5 metredir. Nehir ekseriye kıvrıntılıdır.'*¹⁴³ Arazide bulunan küçük çay ve dereler, özellikle harekâtın icra edildiği Temmuz ayı için geçiş engel değildir. Ancak Sakarya Nehri, birlik geçişinde köprülere tabidir. Bu nedenle, bölge her ne kadar batı-doğu istikametinde düz kompartıman bir yapıya sahip olsa da, birlikleri Sakarya Nehri'nin çevrelediği yarım daire içerisinde kalmaya mecbur bırakır. Bu alan dışarısına yapılmak istenecek manevralar, ilave zaman ve gayrete ihtiyaç duyar.

3.4 Kritik Arazi Arızaları*:

Bölge'nin en önemli kritik arazi arızası Sakarya Nehri'dir. Toplam 296 kilometrelik kesimi ile harekât alanını çevreler. Nehrin bir tarafından diğer tarafına geçişi kolaylaştıran tüm geçit ve köprüler kritik öneme sahiptir. Özellikle alanın en doğusunda yer alan ve Sakarya Nehri'nin doğusuna geçmeyi başaran Türk ordusu ile teması sağlamak için ele geçirilmesi gereken iki köprü (Beylikköprü ve Kavuncu Köprüleri) kritik arazi arızalarıdır.

Ayrıca ilerleme istikametinde Ankara'ya uzanan Eskişehir-Ankara demiryolu çok büyük öneme sahiptir. Çünkü iki şehir arasında bulunan bakımsız araç yolunun durumu ve çekilen Türk ordusunun takip istikametindeki bütün yiyecek-içecek

¹⁴¹ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, *Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri* (Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2007), 7.

¹⁴² İstratikos, Eksenefon, *Yunanlılara göre Sakarya Muharebesi*, Çev: Necdet Toros (Ankara: Erkânı Harbiye-i Umumiye Matbaası, 1939), 3.

¹⁴³ İlia Vutieridu, *Yunan Ordusunun İlerlemesi, Muharebeleri, Geri Çekilmesi, Türklerin Kuvvetleri ve Tahkimatları*, Çev: Niko Grigoriadis (Atina: 1922), 6.

* Kritik Arazi Arızası: Ele geçirene, elde bulundurana ya da kontrol edene avantaj sağlayan arazi kesimidir. Taktik seviyedeki birlikler için ulaştırma yolları, muharebe alanının gözetlenebileceği veya eldeki silahlar ile ateş altına alınabileceği yükseltiler, geçit vermeyen suyolları üzerindeki köprüler veya savunma bölgesindeki hâkim bölgeler kritik arazi olarak değerlendirilebilir.

kaynaklarını kullanılamaz duruma getireceği düşünülündüğünde, Yunan ordusunun ihtiyaç duyacağı ikmal maddeleri bu demiryolu sayesinde neferlere ulaştırılabilir. Türk Ordusu da çekilirken bu önemli demiryolunu Dumlupınar'dan Eskişehir'e kadar tahrip etmiştir. İkmal maddelerinin büyük parçalar halinde taşınması için büyük öneme sahip olan demiryolu Yunanlılar tarafından Türk esirler çalıştırılmak suretiyle hızla tamamlanmaya çalışılmıştır. Çünkü o dönem Eskişehir-Kütahya ve Uşak arasındaki yollar taş döşeli ve harap vaziyettedir.¹⁴⁴

Seyitgazi-Mahmudiye arasında kalan geniş düzlüklerin ortasında 1302 metrelik rakımı ile yükselen Kırkkız Dağı*, ele geçirene önemli gözetleme ve ateş üstünlüğü sağlayabilecek bir yapıya sahiptir. Muharebeler sırasında, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da bu önemli yükseltinin farkına vararak, 12'nci Grup Komutanı Halit Bey'e burayı ele geçirmesi yönünde emir verir.¹⁴⁵

Hareket alanının tam ortasında yer alan ve 1511 metre rakıma sahip olan Sarnıç ve Dümrekçal Tepeleri de sahip oldukları konum ve yükseklik sayesinde, önemli gözetleme ve ateş imkânları sağlayabilecek yükseltilerdir.

Harekât alanının güney doğusunda yer alan ve bölgenin iki önemli sıra dağından biri olan Sivrihisar Dağları bir diğer kritik arazi arızasıdır. En batıda 1273 metre rakıma sahip olan sıradağı, doğuya doğru gittikçe yükselir. Bu bölgede en yüksek yer olan 1694 metre rakımlı Çürükçal Tepe'ye ulaştıktan sonra, güneydoğuya doğru rakım kaybederek uzanır. Sakarya Nehri'ne doğru uygun gözetleme ve ateş sahalarına sahip olması nedeniyle kritiktir.

3.5 Yaklaşma İstikametleri**:

Yukarı Sakarya Havzası içerisinde batı-doğu istikametinde ilerlemek isteyen birlikler için takip edilebilecek üç ana yaklaşma istikameti vardır. Bunlardan birincisi, Eskişehir'den başlayarak, Porsuk Çayı ile Sündiken Dağları arasında kalan, demiryolu hattının da uzandığı yaklaşma istikametidir. Bu istikamet 21 kilometre genişliğe

¹⁴⁴ Yorgos L.Spridonos, *Harp ve Hürriyetler Şahsi Müşahedeme Göre Küçük Asya Seferi*, 158.

* Bazı kaynaklarda "Kırkız Dağı" olarak geçer.

¹⁴⁵ *ATBD*, Sayı:95, 88-90.

** Yaklaşma İstikameti: Bir hedefe veya kritik bir arazi arızasına ulaşan, istenen seviyedeki bir birliğin hareket etmesi için yeterli genişlik ve derinliğe sahip olan arazi kesimidir. Bu kesim, birliğin hedefine süratle ilerlemesine imkân veren ve üzerinden malzeme nakli yapılmasına müsait yollara sahip olmalıdır.

sahiptir. Ancak Sündiken Dağları tarafından yapılacak baskın ve tacizlere karşı hassastır.

İkinci yaklaşma istikameti, Eskişehir-Seyitgazi hattından hareketle Porsuk Çayı'nı güneyinden takip eden ve Dümrekçal Tepe ile Sivrihisar Dağları arasından ilerleyerek Sakarya Nehri'ne el atan istikamettir.

Son olarak üçüncü yaklaşma istikameti, Mahmudiye-Çifteler hattından başlayarak, Sivrihisar Dağları güneyinden geçen yaklaşma istikametidir.

Üç yaklaşma istikameti de ilerleme istikametini dik kesen bir savunma hattına ya da tabii engele çarpmaz. Ancak yaklaşma istikametlerinden her biri, Ankara'ya ulaşmak için Sakarya Nehri'nin doğu kolunu aşmak mecburiyetindedir.

3.6 Bölgenin Yunan Birliklerinin İmkân ve Kabiliyetleri Üzerine Tesirleri:

Arazi, hızla ilerlemeye müsait olan düz kompartıman yapısı ile geniş düzlüklerde temas sağlama kolaylığı tanır. Bu özelliği sayesinde, çekilen kuvvetlerle teması kaybetmek istemeyen takip birliklerinin açılıp yayılmasına ve hızla ilerlemesine imkân sağlar. Engebesiz arazi yapısı, çekilen birliklerin hedeflerine onlardan daha önce el atmaya müsaittir. Ayrıca uzun menzilli destek silahlarının, özellikle makineli tüfeklerin etkinliğini artırır.

Önceki başarıları ne kadar parlak olursa olsun, taarruz edenin, savunmaya geçmesi gerektiği anda işgal edebileceği bir savunma hattına sahip olması gerekir.¹⁴⁶ Ancak bölge, doğruya doğru gittikçe yükselen bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Yunan birlikleri, savunmaya geçeceği her savunma hattında, doğudaki birliklere göre mahkûm arazi kesiminde kalacaktır.

Açık bulundurulması durumunda Eskişehir-Ankara demiryolu, birliğin ihtiyaç duyduğu ikmal maddelerinin en uçtaki nefere kadar süratle ulaştırılmasını sağlar. Yunan General Vasilopedos, arazinin birlikleri üzerindeki etkisinden şu şekilde bahseder:

“Eskişehir, denizden takriben 1.000 metre yüksekliktedir. Kışın eylül başlarından, hatta daha erken bile başladığını, tabii zemin olan bütün yolların geçilmez bir çamur deryası ve bataklık halini aldığını, yağmur başlayınca bu yolların tekerlekli ağır araçlara yol vermediğini, netice itibarı ile ağır topçu ve ordunun ikmalini sağlayan

¹⁴⁶ Jomini, a.g.e, 101.

yük kamyonları, bu arada da sahra topçusunun kaderine üzülmenin tabii olduğunu ilave edebilirim. ' '147

Doğal olarak yüzlerce kilometre uzunluğundaki bu susuz, insansız ve bozkırla kaplı araziye aşmak, özellikle Yunan Ordusu gibi büyük bir ordu için özel tedbirler alınmasına ihtiyaç gösterir.¹⁴⁸

3.7 Bölgenin Türk Birliklerinin İmkân ve Kabiliyetleri Üzerine Tesiri:

Çekilme istikametinde, Yunan takip kuvvetlerini geciktirerek dost birliklere zaman kazandırmayı hedefleyen örtme birliklerinin savunmasını kolaylaştıracak savunma hatları bulunmamaktadır. Bu nedenle örtme birliklerinin işgal ettiği mevzilerde uzun süre tutunması mümkün değildir.

Arazi, engebesiz bir yapıya sahiptir. İki ordu arasında bulunan geniş düzlükler ve bölgedeki yolların sınırlı sayıda olması, takip birliklerinin birbirini ardı sıra intikal etmesine neden olur. Bu nedenle takip birliklerinin her hareketi, kolayca izlenebilir hale gelir.¹⁴⁹ Ancak çekilen birlikler, Yunan birliklerinin uzun mesafeli atışlarına karşı hassastır. Ayrıca emniyet unsurlarının pusu kurabileceği hâkim araziler de bulunmamaktadır.

Arazinin engebesiz yapısı birliklerin daha hızlı hareket etmesine imkân verir. Geri çekilmenin moral çöküntüsünü yaşayan ordu, kolay ilerleme istikametlerini kullanmak suretiyle gücünü bir nebze de olsa koruyabilir.

Ancak Sakarya Nehri'ne el atılması, çekilen ordunun yükünü hafifletir. Çünkü ordunun savunma hattı olarak bir nehrin gerisinde mevzilenmesi, geçiş noktaları ve zayıf yerleri koruduğu sürece savunana avantaj sağlar.¹⁵⁰ Ayrıca Sakarya Nehri'nin doğusunda, kuzey-güney istikametinde uzanan doğal savunma hattı, merkez ve kanatlarında Yunan manevra birliklerinin hareketini zorlaştıracak aşılması zor destek noktalarına sahiptir.

Nehir arkasına geçerek mevzilenen ordu, Yunan birliklerinin nehri aşması durumunda, birliklerini toplayabileceği başka doğal savunma hatlarına da sahiptir. Doğuya doğru gittikçe yükselen yapısı ile bölge, oyalama muharebesi için uygun bir arazi kesimidir.

¹⁴⁷ Andreu Vasiopedos, *Eskişehir-Sakarya 1921*, Çev: Cemal TOSUN (Atina: Agon Kitabevi, 1928), 69.

¹⁴⁸ A.g.e, 63.

¹⁴⁹ Passaris, a.g.e, 3.

¹⁵⁰ Jomini, a.g.e, 98.

Sakarya Nehri'nin doğusu savunma hattı oluşturmak maksadıyla oldukça uygun yapıdadır. Öyle ki Yunanlılar;

“...Bu hat arazinin tahkimata fevkalade elverişli olmasından dolayı iyi bir surette tayin edilmişti. Bu savunma hattının tahkim bakımından fevkalade güzelliğini hiçbir söz tam manası ile ifade edemez. İnsan ancak kendi görüşü ile tabiatın askerlik sanatının tamamlanması için nasıl bir arazi parçası takdim ettiğini anlayabilir. Birden bire yükselen ve aralarında uçurumlar bulunan dik dağlar, kayalık irtifalar, aşılmaz tepeler ve altlarında uçurumlar bulunan sath-ı mailler...”¹⁵¹ sözleriyle niteledikleri Sakarya Hattını, adeta geçilmez bir kale olarak betimlemişlerdir.

Gelinen askeri durum neticesinde Türk ordusunun güneyden kuşatılma tehlikesi nedeniyle geri çekilmek zorunda kaldığı gayet açıktır. Ancak Sakarya Nehri'ne kadar olan arazi kesimi, geniş düzlüklerden oluşması nedeniyle, üzerinde tertiplenilecek bir savunma hattına imkân sunmuyordu. Bu nedenle orduyu Sakarya Nehri gerisine kadar alarak, arazinin sunduğu avantajlardan da yararlanmak suretiyle, güçlü bir savunma hattı kurmak kararı alınmıştır.

Kararın siyasi çevre ve halk üzerinde yaratacağı olumsuz etki yönetilebilir. Ancak askerler üzerinde oluşabilecek bir bozgun havası, ordunun yok olmasına belki de İstiklal Savaşı'nın tamamen kaybedilmesine neden olabilirdi. Bu nedenle alınan kararın hatasız bir şekilde icra edilmesi gerekti.

Çalışmanın son bölümünde, taşıdığı yüksek risk unsurları nedeniyle İstiklal Savaşı'nın en büyük kırılma noktalarından biri olarak gördüğümüz geri çekilme harekâtının nasıl icra edildiği, birliklerin hareketleri ve uygulanan emniyet tedbirleri, gün gün incelenmiştir.

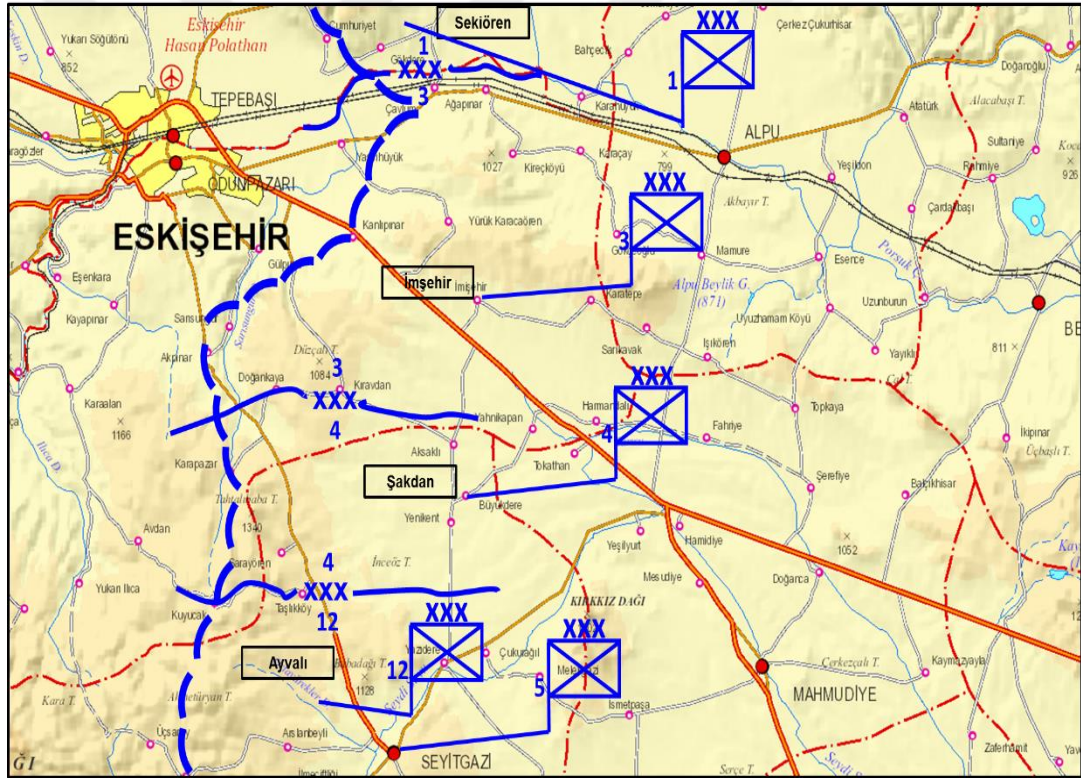
¹⁵¹ Vutieridu, a.g.e, 10.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GERİ ÇEKİLME HAREKÂTININ İCRASI

4.1 20 Temmuz 1921 Tarihli Harekât:

Batı Cephesi Birliklerinin kuzeyden güneye Bozdağ-Sevinçbey-Sultaniye-Sarısungurlu-Tahtalıbaba-Sarıbaba-Ilgaz Boğazı-Kunduzçay hattını işgal, tahkim ve savunması emredilmiştir.¹⁵² Bu kapsamda birliklerini belirtilen hatta çeken 1'inci Grup Komutanlığı Sekiviran'a, 3'üncü Grup Komutanlığı İmşehir'e, 4'üncü Grup Komutanlığı Şakdan'a, 12'nci Grup Komutanlığı Ayvalı'ya, 5'inci Grup Komutanlığı da Seyitgazi'ye karargâhlarını kurmuşlardır. Batı Cephesi Karargâhı Karatokat'a açılarak işletilmeye başlanmıştır.¹⁵³

Şekil 4.1: 20 Temmuz 1921 Günü Türk Birliklerinin Yerleşimi.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya, Eskişehir Muharebeleri, C: 2, K: 4 (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974), 415-437'den uyarlanmıştır.

¹⁵² A Concise History of the Campaign in Asia Minor, 205.

¹⁵³ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya, Eskişehir Muharebeleri, C: 2, K: 4 (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974), 415-437.

Yunan Kolordularının bugün itibarı ile planı, 1'inci ve 3'üncü Kolordular ile Türk birliklerini mevziinde tespit etmek, 2'nci Kolordu ile güneyden bir kuşatma harekâtı yapmaktır. Bu kapsamda;

*‘1'inci Yunan Kolordusu Çilhane Dağ-Derbent hattını işgal ederek bir Tümenini Aksaklı doğusuna kadar sürecek, 3'üncü Yunan Kolordusu Danişment- Çerkezköy-Karacahöyük-Kıraydan 3 kilometre kuzeydoğusu hattına kadar ileri karakol çıkaracak ve 2'nci Yunan Kolordusu da Seyitgazi-Arapören-Alpu hattına ilerleyecektir.’*¹⁵⁴

Böylelikle Türk birliklerinin geri çekilme yolları kesilecek ve kesin sonuçlu bir muharebeye zorlanacaktır.¹⁵⁵

1'inci Grup Komutanlığı Bölgesi;

1'inci Grup Komutanlığı karşısında 3'üncü Yunan Kolordusu bulunmaktaydı. Karacahöyük-Çerkezköy-Danişment hattını ele geçirmekle vazifelendirilen 3'üncü Yunan Kolordusu, bu maksadın tahakkuku için kuzeyden güneye 39'uncu Yunan Piyade Alayı ve 10'uncu Yunan Tümeni taarruz kademesinde, 9'uncu Yunan Tümeni ise geride ihtiyatta olacak şekilde tertiplenmiştir. 7'nci Yunan Tümeni Eskişehir'in güneyinde bulunan hâkim tepelere yerleştirilerek şehrin emniyeti sağlanmıştır.¹⁵⁶ Bu kapsamda, Muttalip bölgesinde bulunan 37'nci Yunan Piyade Alayı ile Gökdere istikametinde, Eskişehir doğusunda toplanan 10'uncu Yunan Tümeni ile de Sultaniye istikametinde (3'üncü Grup Komutanlığı sorumluluk alanı) taarruz başlamıştır. Ancak Bozdağ bölgesinde bulunan topçu ve piyadenin yoğun ateşleri altında kalan birlikler ilerlemesine devam edememiş, cılız taarruzları durdurulmuştur. Aradığı başarıyı sağlayamayan Yunan birlikleri, 20 Temmuz gecesini 10'uncu Yunan Tümeni Sultandere batısında, 37'inci Yunan Piyade Alayı Hasanbey'de ve İhtiyatta bulunan 9'uncu Yunan Tümeni ise Kızıl İler bölgesinde geçirmiştir.¹⁵⁷ Bulunduğu hatları savunması emredilen 1'inci Grup Komutanlığı, karargâhını Sekiviran bölgesinde açmıştır. Sakarya Nehri kuzey kolu ile Porsuk Nehri arasında kalan sorumluluk bölgesini kapatmak maksadıyla, kuzeyden güneye 1'inci Piyade Tümenini Taşköprü-Sekiviran hattına, 1'inci Süvari Tümenini ise Sekiviran-Gökdere-Porsuk Çayı hattına yerleştirmiştir. Emrinde bulunan Jandarma Taburuna en kuzeydeki Alpagot-Atalan-Tekeçiler

¹⁵⁴ Tanaş, İ. Hrihoos. *Yunan Süvarisi Küçük Asya Harekâtında*, Çev: Niko Grigoridas. (Atina: 1934), 107.

¹⁵⁵ *TİH*. 2/4, 415.

¹⁵⁶ A.g.e, 415.

¹⁵⁷ *TİH*. 2/4, 415-416.

bölgesini sorumluluk alanı olarak tahsis etmiştir.¹⁵⁸ Yunan birliklerinin taarruzlarını özellikle Bozdağ'da bulunan piyade ve topçuların ateşleri ile durdurmayı başaran 1'inci Grup Komutanlığına, Saat 21:00'da, bulunduğu hatta savunmasına devam etmesi ve fırsat bulduğu takdirde taarruz kademesindeki Yunan birliklerinin sol yanından karşı taarruz icra etmesi emredilmiştir.¹⁵⁹

3'üncü Grup Komutanlığı Bölgesi;

Karargâhını İmşehir'de açan 3'üncü Grup Komutanlığının sorumluluk bölgesinin karşısında 1'inci Yunan Kolordusu bulunmaktadır. Ancak Yunan kolordusuna verilen hedeflerin Türk savunma hattının daha batısında kalması nedeniyle, bu iki birlik arasında temas sağlanmamıştır. 3'üncü Grup Komutanlığı 41'inci Tümen bölgesinde geçen şiddetli çarpışmalar, Yunan 3'üncü Kolordusunun 10'uncu Tümeninin icra ettiği başarılı taarruzlar neticesinde gerçekleşmiştir.¹⁶⁰

1'inci Yunan Kolordusuna mevziindeki Türk birliklerinin tespit edilmesi vazifesi verilmişti. Bu kapsamda 1'inci Yunan Tümeni Uluçayır-Çak Tepe istikametinde taarruzla Eskişehir'e yürüyecek, 2'nci Yunan Tümeni Çilhane Dağı batısından hareketle Aşağı Çağlan-Süpüren hattını ele geçirecek, 12'nci Yunan Tümeni Yörük kırka'dan başlayacak taarruzla Karamustafa Bölgesi'ni ele geçirecektir. Sabah erken saatlerde harekete başlayan tümenler, üzerinde sadece Türk emniyet unsurlarının bulunduğu hedeflerini ele geçirmişlerdir.¹⁶¹

3'üncü Grup Komutanlığına verilen vazife, Ankara-Eskişehir yolunun güneyi bölgesini işgal, tahkim ve savunmaktır. Vazifesini yerine getirebilmek için Grup Komutanı, 15'inci Tümene Ankara-Eskişehir yolu güneyi ile Sivrihisar Şosesi (hariç) arasında kalan bölgeyi, 41'inci Tümene de Sivrihisar Şosesi (dâhil) güneyi ile Kıravdan kuzeyi arasında kalan bölgeyi sorumluluk sahası olarak tahsis etmiştir. 24'üncü Tümen Kalkanlı-İmşehir bölgesine gelerek ihtiyat görevini üstlenmiştir.¹⁶² 29'uncu Süvari Alayı, 15'inci tümen emrine girerek, Eskişehir-Ankara yolu istikametinde tertiplenmek suretiyle Grubun kuzeyini emniyete almıştır. Süvari birliklerine, Yassıhöyük-Mamuca-Akpınar hattında örtme görevi verilmiştir.¹⁶³

¹⁵⁸ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, 130.

¹⁵⁹ *TİH*. 2/4, 416-418.

¹⁶⁰ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, 133.

¹⁶¹ *TİH*. 2/4, 418-419.

¹⁶² *ATBD*, Sayı:95, 84-85.

¹⁶³ *TİH*. 2/4, 419-420.

Grup cephesindeki en şiddetli temas, 41'inci Tümen sorumluluk sahasında gerçekleşmiştir. Taarruzlarını geliştirmek isteyen 3'üncü Yunan Kolordusunun 10'uncu tümenine bağlı 28'inci Piyade Alayı, 41'inci Tümen üzerine taarruzlarını yöneltmiştir. İşgal ettiği bölgeyi ne pahasına olursa olsun elde tutması emredilen 41'inci Tümenin birliklerini takviye etmek maksadıyla, Grup ihtiyatı görevinde olan 24'üncü Tümen ile Meclis Muhafız Taburu bölgeye yönlendirilmiştir. Ayrıca güneyde bulunan 4'üncü Grup Komutanlığının 23'üncü Tümeni, iki taburu ile bölgenin savunmasını takviye etmiştir. Bölgeye kaydırılan birlikler ile birlikte Yunan taarruzu akşam saatlerinde durdurulabilmiştir. Taarruz eden Yunan birliklerinin durdurulmasını müteakip yeniden teşkilatlanma safhasında, 4'üncü Grup Komutanlığına bağlı 23'üncü Tümen tekrar bölgesine gönderilmiş, 24'üncü İhtiyat Tümeni savunma hattına yanaştırılmış ve 24'üncü Tümenin bir Alayı 41'inci Tümen emrine verilmiştir.¹⁶⁴

4'üncü Grup Komutanlığı Bölgesi;

4'üncü Grup Komutanlığı bölgesinde sadece 1'inci Yunan Kolordusunun 2'nci ve 12'nci Tümenlerinin hareketi olmuştur. Ancak bu iki Tümen de kendilerine tahsis edilen Çilhane Dağı ve Kara Mustafa bölgelerini, üzerinde bulunan Türk emniyet birliklerini geriye atarak ele geçirmişlerdir.¹⁶⁵

Kendisine tahsis edilen bölgeyi savunmak maksadıyla 4'üncü Grup Komutanlığı, kuzeyden güneye 23'üncü tümen ile Kıravdan bölgesinde, 5'inci Tümen ile Tahtalı Baba Tepesi'nde ve 4'üncü Tümen ile Sarı Baba Tepe'sinde tertiplenmiştir. Çopur Çiftliği bölgesine çekilen 61'inci Tümene ihtiyat görevi verilmiştir.¹⁶⁶ Bulunduğu bölgenin savunmaya elverişli olmadığını düşünen Grup Komutanı Albay Kemalettin Sami, birliklerinin Alpu-Kırkkız Dağı hattına çekilmesini teklif etmiştir. Ancak tüm cephede bir taarruz planı yapmaya başlayan Batı Cephesi Komutanlığı bu teklifi geri çevirmiştir.¹⁶⁷ Grup Komutanlığının kendi cephesi boyunca sessizlik hâkim olmasına rağmen, kuzeyinde yer alan 3'üncü Grup Komutanlığının 41'inci Tümen cephesine takviyede bulunmak maksadıyla, 23'üncü tümeninin iki tabur kuvveti görevlendirilmiştir. Yunan

¹⁶⁴ A.g.e, 420-421.

¹⁶⁵ TİH. 2/4, 422.

¹⁶⁶ Aykut, *İstiklâl Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, 129.

¹⁶⁷ Fahri Aykut, *İstiklâl Savaşı'nda IV ncü Kolordu* (İstanbul: Askeri Matbaa, 2006), 46.

taarruzlarının durdurulmasını müteakip iki tabur, tekrar kendi sorumluluk sahasına dönmüştür. Birlikleri diri kalan Grup Komutanlığı 21 Temmuz tarihinde bir karşı taarruz yapma emri almış, bu nedenle 20/21 Temmuz akşamını taarruz hazırlıkları yaparak geçirmiştir.¹⁶⁸

12'nci Grup Komutanlığı Bölgesi;

Karargâhını Ayvalı bölgesine kuran Halit Bey komutasındaki 12'nci Grup Komutanlığı'nın cephesinde, 2'nci Yunan Kolordusu bulunmaktadır. Vazifesi Seyitgazi-Alpu istikametinde taarruz ederek Alpu'yu ele geçirmek, böylece Türk birliklerini güneyden kuşatarak kesin sonuçlu bir muharebeye zorlamaktır. Bu önemli, aynı zamanda zorlu vazifeyi yerine getirmek maksadıyla kuzeyden güneye 5'inci ve 13'üncü Tümenler taarruz kademesinde, asıl taarruz 13'üncü Tümen bölgesinde olacak şekilde tertiplenmiştir. Ancak muharebeler, sabahın erken saatlerinde 12'nci Grup Komutanlığının taarruzu ile başlamıştır. Böyle bir hareket beklemeyen ve hazırlıksız yakalanan Yunan birlikleri, kısa sürede bulunduğu bölgelerden geriye atılmış ve geri çekilmeye zorlanmıştır. Ancak şaşkınlığı üzerinden atan birlikler toparlanmayı başarmış ve Türk taarruzunu durdurmuştur. Taarruz kudretini ele geçiren 13'üncü Yunan Tümeni, Çam Tepe'de savunma için tertiplenmeye çalışan Türk birliklerine taarruzla bölgeyi ele geçirmiştir. Havanın kararması ile çarpışmalar sonlanmıştır. Gece 13'üncü Yunan Tümeni Kesenler bölgesine yerleşirken, Türk Tümenleri de Seyitgazi-Yukarı Söğüt hattına kadar çekilmişlerdir. Benzer şekilde 5'inci Yunan Tümeni de Ahmettuvan Baba-Fındıkçık-Doğanlı istikametinde taarruz etmiştir. Kesik kayalık ve sık ağaçlık olan bölgede Türkleri geri çekilmeye zorlamışlarsa da birliğin kendisi de çok yorulmuştur. Akşam havanın kararması ile birlikte Ahmettuvan Baba-Üçsaray hattı bölgesine yerleşmişlerdir. Beklemedikleri bir anda başlayan Türk taarruzu ciddi kayıplar vermelerine neden olmuştur. 13'üncü Tümen bölgesinde 4 subay ve 14 er ölü, 14 subay ve 392 er yaralı olmak üzere toplam muharebe kaybı 503 kişidir. 5'inci Tümen bölgesinde 16 er ölü, 6 subay ve 119 er yaralı olmak üzere toplam muharebe kaybı 141 personeldir.¹⁶⁹

12'nci Grup Komutanlığına 20 Temmuz sabahında, cephesinin güney tarafında toparlanan birliklere taarruz etme emri verilmiştir. Bu vazifeyi yerine getirmek

¹⁶⁸ *TİH. 2/4, 422-423.*

¹⁶⁹ *TİH. 2/4, 424.*

maksadıyla 8'inci Tümen, 57'inci Tümen ve 2'nci Süvari Tümeni taarruz kademesinde; 11'inci Tümen ihtiyatta olacak şekilde tertiplenme sağlanmıştır. Buna göre batıdan doğuya 57'inci Tümen Göknebi-Akin istikametinde, 8'inci Tümen Yukarı Söğüt-Aşağı Söğüt-Karaağıl istikametinde, Söğüt'te toparlanan 2'nci Süvari Tümeni de 8'inci Tümen solundan taarruz edecektir. Taarruz planlandığı şekilde saat 04:25'te başlamıştır.¹⁷⁰ Etkili taarruz, hazırlıksız yakalanan Yunan birliği üzerinde etkili olmuş ve geri çekilmeye zorlamıştır. Ancak daha sonra toparlanan 5'inci ve 13'üncü Yunan Tümenleri, Türk taarruzlarını durdurmuş ve inisiyatifi ele geçirerek taarruza kalkmıştır. Savunmadaki dirayeti ile Yunan ileri hareketini duran 12'nci Grup Komutanı karşı taarruz için ihtiyat birliğini taarruza sokmak istemiştir. Ancak 11'inci İhtiyat Tümen Komutanı gereksiz bir hareketle tümenini iki parçaya bölerek kanatlara göndermiştir. Bu durumu fark eden ve taarruz etmenin anlamsız olduğunu anlayan Grup Komutanı, birliklerini Ahmettuvan Baba-Yukarı Söğüt-Seyitgazi hattına çekmiştir. Gelişen Yunan taarruzları neticesinde Ahmettuvan Baba bölgesini de elde tutamayacağını anlayan Halit Paşa, birliklerini Kuyucak güneydoğusu-Ayvalı kuzeyi-Seyitgazi üzerindeki Kızıl Tepe hattına çekerek, savunma için hazırlık yapılmasını emretmiştir.¹⁷¹ Bu kapsamda 57'nci Tümen Kızıl Tepe'de, 11'inci Tümen Ayvalı'da, 8'inci Tümen Kuyucak güneydoğusunda bulunan 1500 Rakımlı Tepe'de tertiplenmiştir. 4'üncü Süvari Tugayı Seyitgazi'ye çekilmiştir. Bu süre zarfında Grup karargâhı Ayvalı'da bulunmuştur.¹⁷²

5'inci Grup Komutanlığı Bölgesi;

5'inci Grup Komutanlığına verilen vazife, taarruz edecek olan 12'nci Grup Komutanlığı sol hududunun emniyetini sağlamak, Döğer üzerinden Altıntaş istikametinde taarruz etmek ve Yunan birliklerinin hareketini ifşa etmektir.¹⁷³ Saat 08:20'de 12'nci Grup Komutanlığının gelişen taarruzlarının başarısından faydalanmak maksadıyla en etkili olabileceği bölgeye yanaşması emredilmiştir. Bunun üzerine 3'üncü Süvari Tümeninin büyük kısmı ve 14'üncü Süvari Tümeninin tümü Seyitgazi'ye gelmiştir. 14'üncü Süvari Tümeni ile Kesenler-Mezar-İncebel-Sandıközü istikametinde taarruz ile cephede bulunan birliklerin yan ve gerilerine, 3'üncü Süvari Tümeni ile İspas-Kırgıl-İkizoluk-Damlalı-Akoluk-Kaynarca-Ürnlü

¹⁷⁰ A.g.e, 425.

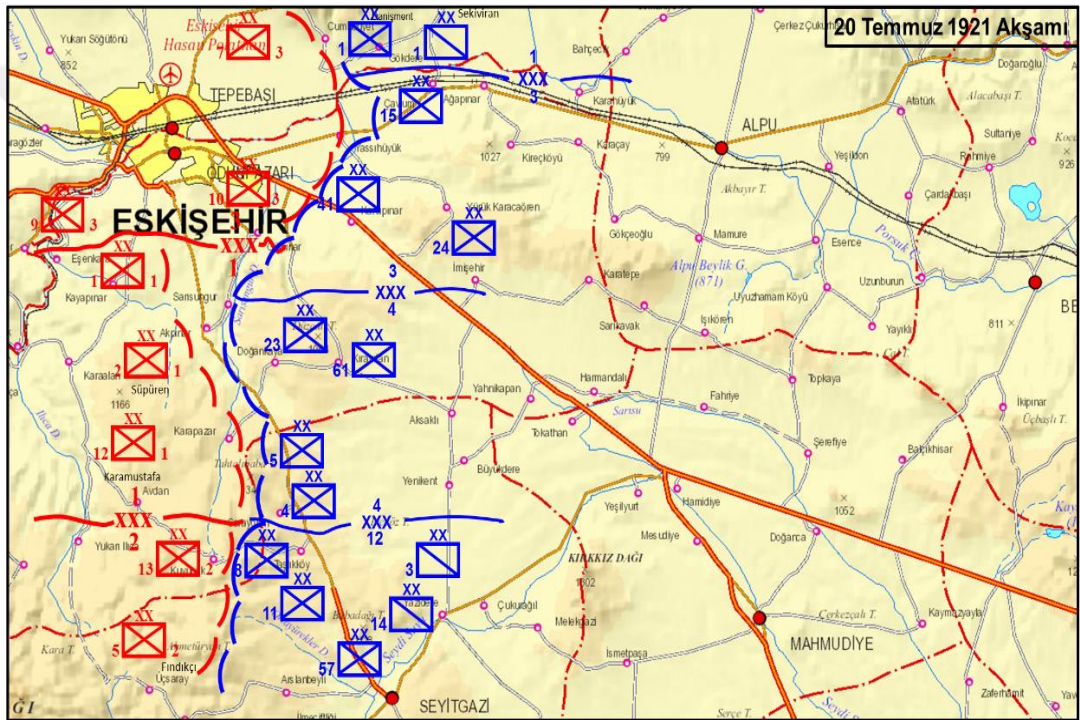
¹⁷¹ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, 132.

¹⁷² *TİH*. 2/4, 429-430.

¹⁷³ *A Concise History of the Campaign in Asia Minor*, 205.

istikametinde taarruzla hasım kuvvetlerin derinliklerine şiddetli darbeler indirilmesi planlanmıştır.

Emredilen istikamette süratle ilerleyen Süvari Tümenleri Kesenler sırtlarına geldiklerinde, 12'nci Grup Komutanlığı taarruz kademesinde yer alan birliklerin geri çekildiklerini görmüşlerdir. Bu nedenle taarruzdan vazgeçerek bulundukları hatlarda savunma düzenine geçen her iki tümen de karşı taarruza maruz kalmıştır. Havanın kararması ile geri çekilen tümenlerden 14'üncü Süvari Tümeni Seyitgazi kuzeyinde yer alan Kızıltepe'yi, 3'üncü Süvari Tümeni ise Seyitgazi Güneyindeki Türbe Tepe'yi tutmuştur.¹⁷⁴

Şekil 4.2: 20 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum

TIH. 2/4, 438'den uyarlanmıştır.

4.2 21 Temmuz 1921 Tarihli Harekât:

16 Temmuz 1921 tarihinde kaybedilen muharebenin ardından Eskişehir-Seyitgazi hattına çekilen Türk birlikleri takip edilmemiştir. Hatta Yunan takip kuvvetlerinin göstermiş olduğu yavaşlık 12'nci grup Komutanlığı tarafından bir karşı taarruz icra edilmesine olanak sağlamıştır. 21 Temmuz günü 3'üncü Yunan Kolordusu Muttalip üzerinden Danişment'e doğru ilerleme emri almıştır. Daha güneyde bulunan

¹⁷⁴ Fahrettin Altay, *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu* (İnsel Kitabevi, 1925), 15.

1'inci Yunan Kolordusu doğuya doğru dönmüş olan cephenin merkezinde yer almıştır. En güneydeki 2'nci Yunan Kolordusu ise Akin'i elde tutmaktadır.¹⁷⁵ Türk Ordusunun tamamen dağıldığı fikrine kendini fazlaca alıştıran Yunanlı neferler gevşeklik göstermeye başlamış, takip esnasında birlikler arasında geniş boşluklar oluşmuştur. Böylelikle Türkler için elverişli bir taarruz ortamı ortaya çıkmıştır.¹⁷⁶ Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Batı Cephesi Komutanlığı, 1'inci, 3'üncü ve 4'üncü Grup Komutanlıklarının katılımıyla bir taarruz planlamıştır. Söz konusu harekâta toplam 9 Tümenin katılım sağlaması düşünülmüştür. Bu kapsamda, savunma için Bozdağ'da tertiplenmiş olan 1'inci Tümen ile Gökdere'de tertiplenmiş olan 1'inci Süvari Tümenleri bulundukları hatlarda savunmasına devam edecek, imkân buldukları takdirde 3'üncü Grup Komutanlığı cephesine taarruz etmesi beklenen Yunan birliklerinin yan ve gerilerine taarruza kalkacaklardır.¹⁷⁷

Şiddetli taarruzlara maruz kalması beklenen 3'üncü Grup Komutanlığı, kuzeyden güneye 15'inci Tümen ve 1 Alay ile takviye edilmiş 41'inci Tümen birinci hatta, 24'üncü Tümen ve Meclis Muhafız Taburu 41'inci Tümen gerisinde destek mesafesinde, emre alınan 29'uncu Süvari Alayı ihtiyatta olmak üzere tertiplenecek ve bulunduğu hatları savunacaktır.

Kuzeyden güneye 23'üncü Tümen, 5'inci Kafkas Tümeni ve 4'üncü Tümen ilk hatta, 61'inci Tümen ihtiyatta olmak üzere savunma için tertiplenen 4'üncü Grup Komutanlığı, sabahın erken saatlerinde icra edeceği taarruzla Aşağı Çağlan-Süpüren hattını ele geçirecektir. Bu vazifenin başarılması için 23'üncü Tümen Akpınar üzerinden Yukarı Çağlan istikametinde, 5'inci Kafkas Tümeni Çilhane üzerinden Süpüren istikametinde taarruz edecek, asıl taarruz 5'inci Tümen bölgesinde olacak, 4'üncü Tümen bulunduğu mevzilerde savunmasına devam ederken ateşleriyle taarruz birliklerini destekleyecektir.

12'nci Grup Komutanlığı, kuzeyden güneye 8'inci Tümen ile Taşlık-Üçsaray hattında, 11'inci Tümen ile Mümin Çiftliği-Şecaattin hattında, 57'inci Tümen ile Hacıbektaş Bayırı-Nalbantdede hattında savunma için tertiplenmiş durumdadır. Grup birliklerinin her biri, 1 Alay kuvvetini karşı taarruz için hazırda tutmak şartıyla

¹⁷⁵ Nikopulos, a.g.e, 45.

¹⁷⁶ Prens Andreu, *Felakete Doğru*, Çev: Hüseyin Rahmi (İstanbul: Askeri Matbaa, 1932), 80.

¹⁷⁷ A.g.e, 441.

bulunduğu hatlarda savunmasına devam edecek, 11'inci Tümenen görevlendirilecek 1 Alay Ayvalı bölgesine geçerek Grup ihtiyatını oluşturacaktır.

5'inci Süvari Grup Komutanlığı 3'üncü ve 14'üncü Tümenleri ile Cevizli istikametinde ilerleyerek cephesinde bulunan Yunan birliklerinin yan ve gerilerine taarruz edecektir. 3'üncü Kafkas Tümeni ve 7'inci Tümen Karatokat mevkiine gelerek Batı cephesinin ihtiyatını teşkil edecektir. 21 Temmuz sabahında bütün birlikler planlanan şekilde yerlerini almıştır.¹⁷⁸

1'inci Grup Komutanlığı Bölgesi;

1'inci Grup Komutanlığı bölgesinde bulunan 3'üncü Yunan Kolordusu taarruzlarına devam etme vazifesi almıştır. Bu kapsamda, 7'inci Yunan Tümeni Eskişehir emniyetini almaya devam edecek, 10'uncu Yunan Tümeni ile 41'inci Tümen bölgesi (3'üncü Grup Komutanlığı birliği) olan Sultaniye istikametinde taarruz edecektir. Ayrıca emrine verilen 9'uncu Tümen ihtiyaç dâhilinde kullanılmak üzere ileri yürüyüşe başlamıştır.¹⁷⁹

Eskişehir emniyetini almakla görevlendirilen 7'nci Yunan Tümeninden 1 Bölük, Muttalip Ovası'na doğru ilerlemiştir. Cephesindeki hareketliliği takip eden 1'inci Piyade Tümeni, Bozdağ'dan açtığı ateşler ile ilerleyen Yunan bölüğünü durdurmuştur. Sorumluluk alanında uzun süredir sessizlik hâkim olan 1'inci Grup Komutanı, Muttalip Ovası-Eskişehir istikametinde ve Yunan birliklerinin gerilerine doğru yöneltilecek bir taarruza karar vermiştir. Komutanın niyeti, Eskişehir'e girmek suretiyle Yunan geri hareketini engellemek ve olabildiğince Yunan birliğini üzerine çekerek 3'üncü Grup Komutanlığının taarruzlarını kolaylaştırmaktır.¹⁸⁰ Bu kapsamda kısa bir taarruz planlayarak 1'inci Piyade Tümenine Muttalip Ovası üzerinden, 1'inci Süvari Tümenine ise Porsuk Nehri üzerinden Eskişehir istikametinde taarruz etmesi emri vermiştir. Ancak hasım kuvvetle esaslı bir muharebeye girmekten kaçınılması hususu ikaz edilmesine rağmen, taarruzları hızla gelişen 1'inci Piyade Tümeni, şiddetli bir muharebeye çekilmiş olmuştur. Türk birliklerinin taarruzunu durdurmak isteyen Yunan Kolordusu öncelikle 37'inci Alayı öne sürmüş, daha sonra bu birliği 7'nci Tümenin 22'nci ve 23'üncü Alayları ile takviye

¹⁷⁸ Aykut *İstiklal Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, 138-139.

¹⁷⁹ *TİH*, 2/4, 443.

¹⁸⁰ İzzeddin Çalışlar, *Org.İzzeddin'in Anılarıyla Gün Gün, Saat Saat İstiklal Savaşı'nda Batı Cephesi* (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 226.

etmiş, 9'uncu Tümene de hızını artırarak muharebeye girmesini emretmiştir.¹⁸¹ 1'inci Grup Komutanlığı, birçok birliği üzerine çekmesine rağmen taarruzlarının geliştiğini, yapılan harekâtın 3'üncü Grup Komutanlığının Eskişehir yönünde bir karşı taarruz yapması durumunda başarıya ulaşacağını bildirmesine rağmen beklediği desteği alamamıştır.¹⁸² 9'uncu Yunan Tümenin muharebe alanına yetişmesi ile durdurulan taarruzlar, 7'nci Yunan Tümenin başlattığı karşı taarruzla bertaraf edilmiştir.¹⁸³ Geri çekilmeye başlayan 1'inci Grup birliklerinden 5'inci Alay, düzenli olarak savunma mevzilerine çekilmiş olsa da 4'üncü Alay bozguna uğrayarak dağınık bir şekilde Sakarya vadisine doğru kaçışmıştır.¹⁸⁴

3'üncü Grup Komutanlığı Bölgesi;

3'üncü Grup Komutanlığı cephesinde, 3'üncü Yunan Kolordusunun 10'uncu Tümenin yönelttiği taarruzlar vardı. 10'uncu Yunan Tümenin 21 Temmuz tarihli vazifesi, Sultaniye (Kanlıpınar) istikametinde taarruzla Porsuk Boğazı-Yörükkaracaviran hattının ele geçirilmesidir.¹⁸⁵ 28'inci Yunan Piyade Alayı, Sultaniye güneybatısında mevzilenen Türk birliklerini tespit edecek, 27'inci Piyade Alayı ise Sultandere bölgesinde ihtiyat teşkil edecektir.¹⁸⁶ 3'üncü Grup Komutanlığının niyeti önce Yunan taarruzlarını karşılayarak durdurmak, ardından inisiyatifi ele geçirerek taarruz etmektir.¹⁸⁷ Bu kapsamda, 15'inci Tümen bir Alayını ihtiyat olarak ayıracak ve savunmasına devam edecek, 41'inci Tümen bulunduğu hattı işgal, tahkim ve savunacak, 24'üncü Tümen Köpekköy civarında toplanacak, Grup karargâhı Köpekköy'de açılacaktır.¹⁸⁸

Sabah saat 05:00'da başlayan Porsuk Boğazı-Yörükkaracaviran istikametindeki cılız Yunan taarruzları, etkili ateşlerin yöneltilmesi suretiyle Sultaniye batısında durdurulmuştur.¹⁸⁹ Bu birkaç cılız taarruz haricinde cephe sessizdir. Bu nedenle 4'üncü Grup Komutanı, 3'üncü Grup ile birlikte, karşılarında olduğu değerlendirilen 4 Tümen kadar kuvvete taarruz etmeyi teklif etmiştir. Bu teklifin kabul edilmesi ile 3'üncü Grup Komutanlığı 15'inci ve 41'inci Tümenler taarruz kademesinde,

¹⁸¹ Kondulis, a.g.e, 43.

¹⁸² Çalışlar, a.g.e, 226.

¹⁸³ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, 139-142.

¹⁸⁴ *TİH*. 2/4, 449.

¹⁸⁵ *A Concise History of the Campaign in Asia Minor*, 206-207.

¹⁸⁶ *TİH*. 2/4, 450.

¹⁸⁷ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, 141.

¹⁸⁸ *TİH*. 2/4, 453.

¹⁸⁹ *A Concise History of the Campaign in Asia Minor*, 208.

24'üncü Tümen ihtiyatta olacak şekilde taarruz düzeni almıştır. Saat 11:00'da, 4'üncü Grup ile 24'üncü Tümen taarruza kalkmıştır. 41'inci Tümen, bölgesindeki Yunan taarruzunu durdurmayı müteakip saat 17:30 civarında harekâta katılmıştır.¹⁹⁰ 41'inci Tümen tarafından yapılan karşı taarruz başarı sağlamış, Kanlıpınar ele geçirilmiştir. 4'üncü Grup komutanlığının kuzeyinde tertiplenmiş olan 23'üncü Tümenin başlarda başarı sağlayan taarruzu, topçu ateşi ile desteklenmemesi nedeniyle durmuştur. Karşı taarruza kalkan Yunan birliklerinin tesirli topçu atışları 23'üncü Tümeni çekilmek zorunda bırakmıştır.¹⁹¹ 3'üncü ve 4'üncü Grupların bağlantısını sağlayan 23'üncü Tümenin çekilmesi, taarruzları gelişen 41'inci Tümenin de durmasına neden olmuş, aynı zamanda 4'üncü Grup cephesinin de insicamını bozmuştur. 3'üncü Grup Komutanlığının ihtiyatı olan 24'üncü Tümen bölgeyi takviye etmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Böylelikle 3'üncü ve 4'üncü Grup Komutanlıkları arasında geniş bir gedik oluşmuştur. Diğer cephelerdeki durumun da kötüye gitmesi nedeniyle Batı Cephesi Komutanlığı ordunun Pomaklar-Alpu-Hamidiye-Çifteler hattına çekilmesini emretmiştir.¹⁹² Şiddetli bir muharebenin cereyan ettiği Kanlıpınar Muharebesi'nde 3'üncü Grup Komutanlığı, muharebe kuvvetinin yaklaşık yarısını kaybetmiştir.

4'üncü Grup Komutanlığı Bölgesi;

4'üncü Grup Komutanlığı karşısında bulunan 1'inci Yunan Kolordusu, 21 Temmuz gününde taarruzlarını sürdürmek vazifesini almıştır. Bu kapsamda, 2'nci Yunan Tümeni Eskişehir-Derbent-Uryanbaba Tepe yolunu kullanarak Uryanbaba Tepe'ye ilerleyecek, 1'inci Yunan Tümeni Derbent'e yürüyerek Türklerin Seyitgazi'den kuzeye doğru olan çekilme yollarını kesecek, Süvari Tugayı Kalkanlı'da takip harekâtı için hazır bulunacak, 12'nci Yunan Tümeni Derbent'te ihtiyat teşkil edecektir.¹⁹³

20 Temmuz gününü sakın geçirmesi nedeniyle, 21 Temmuz'da icra edeceği taarruzla Süpüren-Aşağı Çağlan hattını ele geçirmek vazifesi verilen 4'üncü Grup Komutanlığı, karanlıktan istifade ile hazırlıklarını tamamlamıştır. Bu kapsamda, 5'inci Kafkas Tümeni Derbent-Karapınar arasından Süpüren istikametinde taarruz edecek, 1 Alay takviyeli 23'üncü Tümen Akpınar üzerinden Yukarı-Aşağı Çağlan

¹⁹⁰ *TİH.* 2/4, 457.

¹⁹¹ Apak, a.g.e, 239.

¹⁹² *ATASE İSH*, Kutu No: 1355, Gömlek No: 77.

¹⁹³ *TİH.* 2/4, 460.

hattına taarruz edecek, 61'inci Tümen Grup ihtiyatını teşkil ederek 5'inci Tümen gerisinde destek mesafesinde ilerleyecek, 4'üncü Tümen Tahtalıbaba Tepe'de tertiplenerek taarruzu ateşleriyle destekleyecektir.

Sabah birkaç kısa Yunan taarruzu girişimi durdurulmuştur. Cephe tam bir sessizlik içerisinde. Durumun taarruz için elverişli olduğunu düşünen 4'üncü Grup Komutanlığı, cephe bütünlümesinin vaktinde yapılamaması nedeniyle saat 11:00'da ileri doğru harekete başlamıştır.¹⁹⁴ Temas öğlen saatlerinde sağlanabilmiştir. Türk ordusu tarafından yapılacak bir taarruzu beklemeyen Yunan Ordusunun karargâhı, cephenin 100 kilometre kadar gerisinde kurulmuştur. Bu nedenle icra edilen taarruzdan da çok geç haberi olmuştur. Ancak süratle durumu değerlendiren Yunan Tümen komutanları, gerekli kararları uygulamak suretiyle inisiyatifi tekrar elde etmişlerdir.¹⁹⁵ Böylelikle ilk anlarda başarı sağlayan Türk karşı taarruzu, kısa sürede toparlanan 1'inci ve 2'nci Yunan Tümenleri tarafından önce durdurulmuş, sonra geriye püskürtülmüştür.¹⁹⁶ 23'üncü Tümen savunma mevzilerine kadar geri çekilmiştir. Cepheyi koruma maksadıyla 5'inci Kafkas Tümeni de aynı hatta alınmıştır.¹⁹⁷ Kuzeyde 1'inci ve 3'üncü Grupların taarruzları gelişse de Yunan Süvari Grubunun muharebeye dâhil olması 23'üncü tümenin dağılmasını sağlamış, 61'inci Tümenin Grup cephesinde parça parça kullanılması nedeniyle, elde ihtiyat birliği de kalmamıştır.¹⁹⁸ Birliklerini kaybetme endişesi duyan 4'üncü Grup Komutanının geri çekilme teklifi, 3'üncü Grup bölgesinden gelen olumlu haberler sebebi ile reddedilmiştir. Grup cephesinin toparlanabilmesi maksadıyla cephe ihtiyatı olan 7'nci Tümen bölgeye sevk edilmiştir. Elde kalan birliklerin muharebe etme imkân ve kabiliyetini kaybettiğini düşünen Grup Komutanı, savunma hattını güneş batana kadar elde tutmayı başarmıştır. Ancak gün doğumu ile başlayacak bir Yunan taarruzuna karşılık veremeyeceğini bildirerek geri çekilme hususunda ısrar etmiştir. Tüm cephede gelinen durumu değerlendiren Batı Cephesi Komutanlığından Ordunun Pomaklar-Çifteler hattına çekilmesi emredilmiştir.¹⁹⁹ Buna göre 4'üncü Grup Komutanlığı birlikleri Hansızoğlu doğusunda toplanacak ve süvariler marifetiyle teması sürdürerek geri çekilecektir.

¹⁹⁴ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda IV ncü Kolordu*, 67.

¹⁹⁵ *A Concise History of the Campaign in Asia Minor*, 212.

¹⁹⁶ Çakmak, a.g.t, 171.

¹⁹⁷ *TİH*. 2/4, 465.

¹⁹⁸ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda IV ncü Kolordu*, 69.

¹⁹⁹ A.g.e, 69-70.

12'nci Grup Komutanlığı Bölgesi;

12'nci Grup Komutanlığı cephesinde bulunan ve Türk birliklerinin güneyden kuşatılması ile vazifelendirilen 2'nci Yunan Kolordusuna, 22 Temmuz gününde Hamidiye-Arapören istikametinde ilerlemek suretiyle Türklerin geri çekilme yollarını kesme emri verilmiştir. Bu vazifenin başarılması maksadıyla, 5'inci Yunan Tümeni Seyitgazi batısından, 13'üncü Yunan Tümeni Seyitgazi kuzeydoğusundan taarruzlarını geliştirerek Türk savunma cephesini sol kanadından kuşatacaktır.²⁰⁰

12'nci Grup Komutanlığı, sağ kanadı Sarıibaba Tepe'de, sol kanadı ise Kızıl Tepe'de olacak şekilde tertiplenmiştir. Cephede bulunan Yunan birliklerinin Seyitgazi doğu ve kuzeydoğusundan hareketle bir kuşatma teşebbüsünde olduğunun fark edilmesi ile 57'nci Tümen Kızıl Tepe-Hacıbektaş Sırtı hattına kaydırılarak, savunma için tertiplendirilmiştir. Ayrıca 11'inci Tümen ile bölge takviye edilmiştir. Yunan kolordusu, taarruzunu başarıya ulaştırmak maksadıyla sürekli olarak sağ kanadına birlik kaydırmıştır. En ileride bulunan 2 tabur kadar kuvvetiyle Kırkkız Dağı'na el atmayı başarmıştır. Aynı anlarda 4'üncü Grup sol kanadında savunmasına devam eden 2'nci Süvari Tümeni de 5'inci Yunan Tümeninin taarruzlarına direnemeyerek geri atılmıştır. Yunan kolordusu, burada oluşan gedikten Kuyucak-Taşlık istikametinde girme yapmayı sağlamıştır.²⁰¹

12'nci Grup Komutanlığı cephesinde icra edilen taarruzun başarıya ulaşması durumunda, tüm ordunun yok edilmesi tehlikesi baş gösterdiğinden, bu bölgeye tedbir alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ordu ihtiyatı olan 3'üncü Tümen bölgeye sevk edilmiştir. 12'nci Grup Komutanı Albay Halit, yardım isteyen 11'inci Tümen Komutanına 3'üncü Tümeni karşılayarak birlikte bir taarruz icra etmesini emretmiştir. Ancak 3'üncü Tümen, Ordu Komutanının emri gereği direk olarak 5'inci Süvari Grubunun emrine girmiştir. 5'inci Süvari Grubu birliklerinin gelişen Yunan taarruzları karşısında tutunamadığı bilgisini alan ve cephenin alınıp olduğu müşkül durumu değerlendiren Grup Komutanı, birliklerine savunmaya daha elverişli olan Kızıltepe-Uryanbaba hattına çekilme emri vermiştir.²⁰² Yürüyüş esnasında Ordu Komutanlığının, Mahmudiye hattına çekilmesi içerikli emrini alan

²⁰⁰ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, 142.

²⁰¹ *TİH*. 2/4, 472.

²⁰² A.g.e, 476.

Grup birlikleri, gece yarısı harekete başlamış ve kuvvet kaptırmadan yeni hattında tertiplenmeyi başarmıştır.

5'inci Grup Komutanlığı Bölgesi;

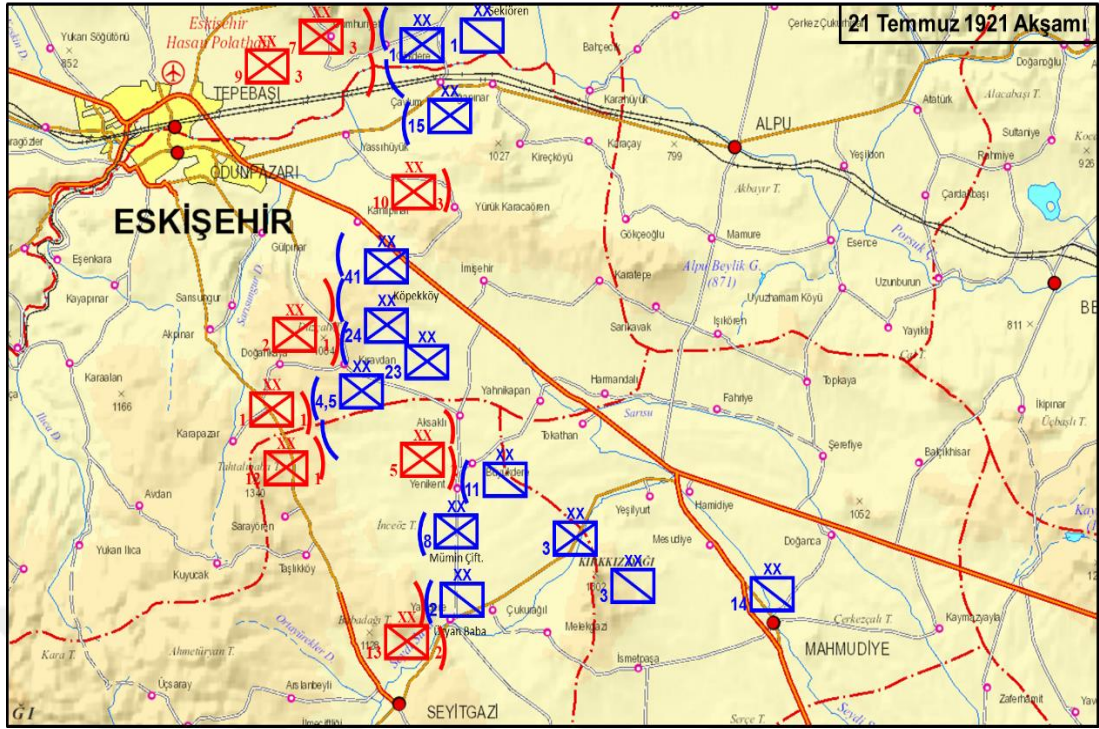
5'inci Grup Komutanlığının 3'üncü Süvari Tümeni 20/21 Temmuz gecesini Hacı Bektaş Bayırı'nda, 14'ncü Süvari Tümeni de Maltepe-Uryan Baba hattında geçirmiştir. 21 Temmuz tarihinde Grup Komutanlığı, Cevizli-Bardakçı arasında toplanmayı müteakip Numan Oluk-Kümbet istikametinde taarruz ederek, Yunan birliklerinin yan ve gerilerini tehdit edecek, aynı zamanda 12'nci Grup Komutanlığının icra edeceği taarruzun sol yanını emniyetini sağlayacaktır.²⁰³ Bulunduğu mevzileri 12'nci Grup Komutanlığı birliklerine teslim etmeyi müteakiben, 21 Temmuz öğleninde ilerlemeye başlayan 14'üncü Süvari Tümeninin öncüsü olan 3'üncü Süvari Alayı, Cevizli bölgesinde olduğunu fark ettiği hasım kuvvetlere hazırlıksız olarak taarruz etmiştir. Tümen Komutanı ani gelişen taarruzu diğer alayı ile desteklemiştir. Ancak çok üstün topçu ateşi ile karşılaşılması neticesinde başarısızlıkla sonuçlanan taarruz, bütün Tümenin moralinin bozulmasına neden olmuştur. Birlik, düzensiz bir şekilde geri çekilmek zorunda kalmıştır.²⁰⁴ Grup Komutanlığının ihtiyaç duyduğunu belirttiği piyade takviyesi havanın kararması sonrası karşılanabilmiştir. Bu kapsamda 3'üncü Kafkas Tümeni, Grup emrine verilmiştir.²⁰⁵ Ancak zaten yorgun olan Süvari Grubunun savunma yapmak konusundaki zayıflığı, Kırkkız Dağı'nın kaybedilmesi ile sonuçlanmıştır. Ordu cephesinin en solunda meydana gelen girme neticesinde, tüm cepheyi kapsayan bir geri çekilme kararı verilmiştir. 5'inci Grup Komutanlığının 22 Temmuz sabahı gün doğumuna kadar, emrine verilen 3'üncü Kafkas Tümeni dâhil olmak üzere Çifteler'de bulunması emredilmiştir.²⁰⁶

²⁰³ *TİH.* 2/4, 480.

²⁰⁴ Altay, *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*, 17.

²⁰⁵ *ATBD*, Sayı:95, 86,87.

²⁰⁶ *TİH.* 2/4, 483.

Şekil 4.3 : 21 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum

TİH. 2/4, 487-489'dan uyarlanmıştır.

Geri Çekilmenin Nedenleri;

Başlangıçta Ordu cephesinin kuzey tarafında yer alan 1'inci ve 3'üncü Grup Komutanlıkları bölgesinde icra edilen taarruzlar hızla gelişmiş ve iyi sonuçlar vermiştir. Hatta bölgesi sessizlik içerisinde olan 1'inci Grup Komutanlığının, 3'üncü Grup Komutanlığı cephesindeki Yunan birliklerinin bir kısmını kendi üzerine çekmek amacıyla kalkıştığı taarruz hedefine ulaşmıştır. 3'üncü Grup Komutanlığı bölgesindeki taarruzlar da hayli başarı sağlamıştır. Ancak 4'üncü Grup Komutanlığı birliklerince icra edilen taarruzlar, cephesinde bulunan iki Yunan Tümeni tarafından zaman geçmeden durdurulmuştur. Yunan Tümenleri, elde ettiği fırsatı karşı taarruz yapmak suretiyle kullanmıştır. Özellikle 23'üncü Tümen bölgesinde yapılan taarruzlar hızla gelişmiştir. 23'üncü Tümen bozularak geri çekilmek zorunda kalmış, bulunduğu bölge de 24'üncü Tümen tarafından kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak geri çekilen Tümen, tüm grubun moralini ve insicamını bozmuştur. Bu nedenle geri çekilmek isteyen 4'üncü Grup Komutanlığının isteği, 3'üncü ve 1'inci Grup Komutanlıkları bölgesindeki taarruzların başarı sağladığı yönünde bilgilerin alınması nedeniyle reddedilmiş, ihtiyat olan 7'inci Tümenin bölgeye kaydırılması suretiyle zaaf giderilmek istenmiştir. Ancak gelişen Yunan taarruzları alınan tedbirleri bertaraf

etmiştir. Bu nedenle 4'üncü Grup Komutanlığı geri çekilmek zorunda kalmış böylelikle Grubun sol tarafında bulunan 12'nci Grup Komutanlığı arasında geniş bir açıklık oluşmuştur. Oluşan açıklığın yaratabileceği tehlikeyi gören 12'nci Grup Komutanı, bölgeye intikal ederek birliklerini yerinden sevk ve idare etmeye çalışmıştır. Ancak asıl tehlike 12'nci Grup Komutanlığının sol tarafından yapılan kuşatma harekâtındadır. İki Tümeni ile Seyitgazi bölgesinden yapılan Yunan kuşatması, 12'nci Grup Komutanının dikkatini 4'üncü Grup Komutanlığı ile arasında açılan boşluğa vermesi nedeniyle hızla gelişmiştir. Türk birliklerinin geri çekilme yollarını kapatmak üzere yapılan kuşatma harekâtı, zaten yorgun olan 5'inci Süvari Grup Komutanlığının etkisiz savunması karşısında gelişmiştir. 21 Temmuz akşamında Kırkkız Dağı, Yunan birlikleri tarafından ele geçirilmiştir. Böylelikle Türk cephesi kuşatılma tehlikesi altında kalmıştır.

21 Temmuz akşamında cephe ihtiyatı olan 7'nci Tümen, 4'üncü Grup Komutanlığı bölgesinde; 3'üncü Kafkas Tümeni ise 5'nci Grup Komutanlığı bölgesinde kullanılmış, ancak istenen fayda sağlanamadığı gibi elde ihtiyat birliği de kalmamıştır. Diğer taraftan özellikle Kanlı Pınar bölgesindeki muharebe çok şiddetli geçmiş, birliklerin muharebe mevcudu neredeyse yarı yarıya azalmıştır. 3'üncü ve 4'üncü Grup Komutanlıkları arasında geniş bir açıklık meydana gelmiş, bunun yanı sıra ordu sol cephesinde de Kırkkız Dağı kaybedilerek kuşatılma tehlikesi otağa çıkmıştır. Oldukça yorgun ve sayıca azalmış birliklerle, savunma için pek elverişli olmayan bir araziye sahip bulunan Pomaklar-Çifteler hattında kesin sonuçlu bir muharebeye tutuşmak mümkün değildir. Bu durum Ordunun, Yunan birlikleri ile araya on-on beş günlük bir zaman sokmaya ve yeniden toparlanmaya imkân verecek bir bölgeye çekilmesine karar vermeyi mecbur kılmıştır.

4.3 22 Temmuz 1921 Tarihli Harekât:

21 Temmuz'da Pomaklar-Alpu hattına çekilmeyi emreden Batı Cephesi Komutanlığı, Yunan Ordusunun tüm gücü ile takibe devam ettiği düşüncesi ile hareket ederek, yıpranan ordunun bu savunma hattı üzerinde de kesin sonuçlu bir muharebeye girişemeyeceğini öngörmüş, 22 Temmuz sabahı Pomaklar-Alpu hattına çekilen birliklerin bir müddet dinlenmeyi müteakip Doğanoglu-Beylikahır-Kaymaz hattına çekilmesini emretmiştir. Bu kapsamda, 1'inci Grup Komutanlığı Doğanoglu kuzeyinde, 3'üncü Grup Komutanlığı Beylikahır'da, 4'üncü Grup Komutanlığı Beylikahır güneyinde, 12'nci Grup Komutanlığı Kaymaz'da toplanacak,

5'inci Grup Komutanlığı çekilen birliklerin emniyetini sağlamak maksadıyla Hamidiye-Mahmudiye-Çifteler hattında tertiplenerek örtme görevi üstlenecektir.²⁰⁷

Yunan ordusu, 21 Temmuz günü elde edilen başarıyı büyük bir zafer olarak değerlendirirken, Yunan basını da vakit kaybetmeden, bu önemli galibiyeti kendi kamuoyuna anlatmaya başlamıştır.²⁰⁸ Yunan komuta heyeti, önce çekilen birlikleri hızla takip etmeyi düşünmüşler, daha sonra lojistik konusundaki çekinceleri nedeniyle yavaşlamışlardır. Bu nedenle 22 Temmuz günü sadece biraz daha ilerlenmesi uygun görülmüş, askerlerin dinlenmesine vakit ayrılmıştır. Genel itibarı ile iase faaliyetlerine yönelmişlerdir.²⁰⁹

1'inci Grup Komutanlığı Bölgesi;

1'inci Grup Komutanlığı 21 Temmuz 1921'deki muharebeler sırasında Bozdağ'ı terk ederek Danişment-Gökdere hattına çekilmek zorunda kalmıştır. Pomaklar-Alpu hattına çekilme emri 22 Temmuz sabahında hala Grup karargâhına ulaşmamıştır. Sabah saatlerinde Bozdağ üzerinde Yunan birliklerinin olduğunu gözleyen 1'inci Grup Komutanı, 22 Temmuz sabahında bir taarruz düzenleyerek Bozdağ'ı tekrar ele geçirmek istemiş ancak başarılı olamamıştır. Bu sırada Pomaklar-Alpu hattına çekilme emri kendisine ulaşmıştır. Gelen emirde belirtildiği üzere hemen intikalleri başlatarak, 1'inci Piyade Tümeni'ne Gündüzler-Çukurhisar yolunu izleyerek Doğanoglu'na çekilmesini, 1'inci Süvari Tümenine de Porsuk kuzeyinden yürüyüşe geçmesini emretmiştir.²¹⁰ Akşam saatlerinde Pomaklar mevkiine varan 1'inci Grup Komutanlığı, bir müddet dinlenmeyi müteakip tekrar gelen emirle Doğanoglu istikametinde yürüyüşe başlamıştır. 22 Temmuz günü ve gecesini yürüyüşte geçirmiş olan birliklerin Doğanoglu istikametinde yürüyüşe başlaması ile birlikte gelen yeni cephe emri, Grubun 23 Temmuz akşamı Mihalıççık bölgesine ulaşmasını emretmiştir.²¹¹

3'üncü Grup Komutanlığı Bölgesi;

21 Temmuz'da gelişen Yunan taarruzları sonucunda bulunduğu hattı elde tutamayarak geri çekilmek zorunda kalan 3'üncü Grup Komutanlığı, Alpu'ya kadar geri çekilmek

²⁰⁷ TİH. 2/4, 490.

²⁰⁸ Deniz Güçer, "İstiklâl Harbi'nde Türk Ordusunun Sakarya Nehri Doğusuna Çekilmesinin Ulusal ve Uluslararası Boyuttaki Yansımaları" (Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi Alpaslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2020), 27.

²⁰⁹ Baj Macario, 1919-1922 Türk Yunan Harbine Ait Notlar Çev: Raşit Galip (1936), 56.

²¹⁰ Çalışlar, a.g.e, 229.

²¹¹ ATASE İSH, Kutu No: 1136, Gömlek No: 100.

ve Alpu Tren İstasyonu'nu batıya karşı korumakla vazifelendirilmiştir. Bu kapsamda, Tümenlerden her biri Yunan takip birlikleri ile teması korumak maksadıyla bir süvari bölüğünü İmşehir'de bırakacak, 15'inci Tümen bulunduğu Yörükkaracaviran'dan Alpu istikametinde geri çekilecek ve Alpu'da toplanacak, sırasıyla 24'üncü ve 41'inci Tümenler İmşehir-Karatokat-Sarıkaya yolunu takip ederek yine sırasıyla Alpu doğusunda ve Alpu güneyinde tertiplenecektir.²¹²

Hiçbir tacize uğramadan Alpu'ya varmayı başaran birliklere, yürüyüşlerine devam etmeleri ve Beylikahır bölgesinde toplanmaları emredilmiştir.²¹³ Bir müddet dinlenmenin ardından 22 Temmuz günü öğleden sonrasında 15'inci ve 41'inci Tümenler harekete başlamıştır. 24'üncü Tümen artçı olarak görevlendirilmiş, emrine 29'uncu Süvari Alayı ile İmşehir'de Tümenlerce bırakılan süvari bölükleri verilmiştir. Bu halde büyük yürüyüş kısmının gerisinden ve Yunan öncüleri ile teması kesmeden, Porsuk Nehri kuzey ve güneyinden Beylikahır'a çekilmesi emredilmiştir. Planlandığı şekilde icra edilen çekilme ile 22/23 Temmuz akşamı 15'inci Tümen Beylikahır'da, 41'inci Tümen Beylikahır güneyinde ve 24'üncü Tümen Beylikahır kuzeyinde olacak şekilde tertiplenmişlerdir. Bir sonraki gün yürüyüşüne devam etmek suretiyle Sarıköy'e çekilmeleri emredilmiştir. Uzun süren muharebeler ve ardı ardına yapılan uzun yürüyüşler nedeniyle birliklerinin yorgun olduğunu belirten ve zaman kaybetmeden 23 Temmuz'da Sakarya Nehri'nin Doğusuna geçerek toparlanmak için zaman kazanmak istediğini ileten Grup Komutanının teklifi, Batı Cephe Komutanlığı tarafından reddedilmiştir.²¹⁴

4'üncü Grup Komutanlığı;

21 Temmuz muharebelerine asıl taarruz kuvveti olarak başlayan ancak 1'inci Yunan Kolordusu karşısında ağır kayıplar veren 4'üncü Grup Komutanlığı, bozularak düzensiz bir şekilde geri çekilmiştir. Grup ihtiyatı olan 61'inci Tümen parça parça cepheye sürülmüş, cephe ihtiyatı olan 7'nci Tümen ise bölgenin direnmesini takviye etmek maksadıyla kullanılamadığı için Kıravdan'da toplu halde kalmıştır. Batı Cephe Komutanlığından herhangi bir emir gelmemesine rağmen Grup Komutanı, 23'üncü Tümen Harmandalı, 61'inci Tümen Lütfiye, 5'inci Kafkas Tümeni Yahnikapan, 7'nci Tümen Hamidiye ve 4'üncü Tümen Boyatokat'a çekilecek şekilde

²¹² Aykut, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri*, 153.

²¹³ ATASE İSH, Kutu No: 1275, Gömlek No: 56.

²¹⁴ TİH. 2/4, 497-498.

emir vermiştir.²¹⁵ Tüm birlikler emirde belirtilen yerlere öğlen saatlerinde tertiplenmişlerdir. Yunan birliklerinin güçlü bir şekilde takip ettiklerine yönelik alınan bilgiler üzerine Grup Komutanı, vakit kaybetmeden Uyuzhamam-Akköprü istikametinde çekilmeye devam edilmesi yönünde karar vermiştir. Bu kapsamda *‘‘23’üncü ve 61’inci Tümenler Karatepe, 5’inci Kafkas Tümeni Harmandalı, 7’nci Tümen Lütfiye, 4’üncü Tümen Akköprü istikametinde yürüyüşe geçmiştir.’’*²¹⁶ Topçu ve ulaştırma birlikleri daha önceden harekete geçirilmişlerdir.

4’üncü Grup birliklerinin yürüyüşü sırasında Batı Cephesi Komutanlığı’nın geri çekilme emri ulaşmıştır. Buna göre 23 Temmuz akşamına kadar Bozan’da toplanılması emredilmiştir.

4’üncü Grup Komutanlığı için de 22 Temmuz günü, hiçbir tacize uğramadan yürümekle geçen bir gün olmuştur.

12’nci Grup Komutanlığı;

21 Temmuz günü 2’nci Yunan Kolordusunun kuşatma harekâtını engelleyemeyen, bulunduğu mevzileri de savunamayan 12’nci Grup Komutanı, Batı Cephe Komutanlığının çekilme emrini beklemeden, birliklerini Yeniköy istikametinde geri çekmeye başlamıştır. Yürüyüşler sırasında çekilme emrini alan ve Mahmudiye’de tertiplenmesi emredilen Grup Karargâhı, birliklerini gece boyunca yürümek suretiyle vardıkları Yeniköy’den 22 Temmuz sabahında hareketlendirmiştir. Bu kapsamda, 8’inci ve 11’inci Tümenlerin oluşturduğu büyük kısmın emniyeti, artçı ve yancı olarak memur edilen 57’nci Tümen tarafından sağlanacak, 2’nci Süvari Tümeni ve 4’üncü Süvari Tugayı örtme birliği olarak görev yapacaktır. Grup, Yeniköy-Yahnikapan-Lütfiye-Çerkezköy-Şerefiye istikametinde ilerlemek suretiyle Balıkçılar-Döngel hattında tertiplenmiştir.²¹⁷ 12’nci Grup Komutanlığı geri çekilmenin hızını artırmak maksadıyla, yürüyüşü tek koldan icra etmiş, Yunan birliklerinin önemli bir takibi ile karşılaşmamıştır. Sadece bazı bölgelerde, emniyet unsurları ile Yunan keşif kolları arasında temaslar yaşanmıştır.

Batı Cephesi Komutanlığı, 12’nci Grubun 23 Temmuz akşamına kadar Sivrihisar’da tertiplenmiş olmasını emretmiştir.²¹⁸ Bu kapsamda, ertesi gün icra edilecek faaliyette

²¹⁵ Aykut, *İstiklal Savaşı’nda IV ncü Kolordu*, 71.

²¹⁶ *TİH*, 2/4, 499.

²¹⁷ Aykut, *İstiklal Savaşı’nda Kütahya-Eskişehir Savaşları*, 154.

²¹⁸ *ATBD*, Sayı:95, 110-112.

örtme görevini üstlenmiş olan ve Şerefiye bölgesinde toplanmış olan 2'nci Süvari Tümeni, çekilen birliklerin emniyetini sağlayacak ve 5'inci Süvari Grup Komutanlığının emrine girecek, 8 ve 11'inci Tümenler büyük kısmı teşkil ederek Kaymaz-Sivrihisar istikametinde ilerleyecek, 57'nci Tümen önden çözülmek suretiyle kolbaşını oluşturacaktır. Ayrıca Grup Komutanı, İstihkâm Tabur Komutanına, Sivrihisar'a varmayı müteakip Sakarya Nehri üzerinde bulunan köprülerin keşfini yapmasını ve köprüleri topçu birliklerinin geçeceği hale getirmesini emretmiştir.²¹⁹

5'inci Grup Komutanlığı;

Ordunun geri çekilmesinin önündeki en büyük tehdit, güneyden kuşatma harekâtına girişen 2'nci Yunan Kolordusunun başarı sağlayarak ordunun geri çekilme yollarını kesmesidir. Bu nedenle geri çekilmenin emniyetinin 5'inci Grup Komutanlığı tarafından sağlanması emredilmiştir. Bu kapsamda, 3'üncü Kafkas Tümenini de emrine alan Süvari Grubu, Kırkkız Dağı'na doğru tertiplenmiş, sol yanına da 3'üncü Süvari Tümenini yerleştirmiştir.²²⁰

Kırkkız Dağı, ilerleyen Yunan taarruzunun durdurulmasında önem arz etmekteydi. Bu durumun farkında olan 3'üncü Kafkas Tümeni, sabahın erken saatlerinde taarruza kalkmış, ancak istediği sonucu alamamıştır. Bu hareketi engellemeyi başaran Yunan birlikleri, başarıdan elde ettiği faydayı artırmak maksadıyla karşı taarruza geçerek, 5'inci Grup birliklerinin Mahmudiye istikametinde geri çekilmesini sağlamıştır.²²¹ Çekilen birlikler, Yunan taarruzunu durdurmak maksadıyla kuzeyden güneye 14'üncü ve 3'üncü Süvari Tümenleri Mahmudiye batısında, 3'üncü Kafkas Tümeni Mahmudiye doğusunda destek mesafesinde olmak üzere tertiplenmiştir. Yunan 2'nci Kolordusu birliklerinin bir kolu ile Kırkkız Dağı'ndan Hamidiye istikametinde, bir kolu ile Düz Ova üzerinden Mahmudiye istikametinde ilerlediğini değerlendiren Grup Komutanı, elindeki kuvvetlerle Mahmudiye tarafına yönelen Yunan kolunu durdurabileceğini, ancak Hamidiye istikametinde ilerleyen birliklere tesir edemeyeceğini Genel Kurmay Başkanlığı'na bildirmiştir. Hâlbuki Kırkkız Dağı güneyinde başarılı bir baskın gerçekleştiren müfreze tarafından, Yunan Kolordusunun önde iki, geride üç tümen olmak üzere toplam beş tümen kadar kuvvetle Hamidiye

²¹⁹ *TİH*. 2/4, 501.

²²⁰ A.g.e, 501.

²²¹ Altay, *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*, 18.

istikametinde ilerlediği, Mahmudiye istikametinde hiçbir hareketin olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Böylece 5'inci Grup birliklerinin Yunan manevra istikametinin dışında kaldığı, durumun beklenildiği kadar kötü olmadığı anlaşılmıştır. Ancak 5'inci Grup Komutanı Albay Fahrettin Bey'in durumu gün geçtikçe kötüye gitmektedir. Uzun süredir at sırtında olan Grup Komutanının vücudunda yaralar çıkmaya başlamıştır. Gittikçe kötüleşen durumu nedeniyle görevini devretme teklifinde dahi bulunmuş, ancak bu isteği Genelkurmay Başkanlığı tarafından geri çevrilmiştir.²²²

22 Temmuz gece yarısında 5'inci Grup Komutanlığı'na, 2'nci Süvari Tümenini de emrine almak suretiyle, Alpu-Aziziye-Mahmudiye-Çifteler hattında tertiplenmesi ve 23 Temmuz günü Yunan birliklerinin bu hattın ilerisine geçmesine engel olması emredilmiştir.²²³ Bu kapsamda, 3'üncü Kafkas Tümeni Kaymaz, 14'üncü Süvari Tümeni Çifteler'de tertiplenerek bulunduğu bölgeleri işgal, tahkim ve savunacak, 3'üncü Süvari Tümeni Sivri Tepe bölgesinde kalarak Mecidiye Çiftliği kuzey güney hattını keşfedecektir.²²⁴

22/23 Temmuz Gecesi Birliklerin Durumu;

22/23 Temmuz gecesi, 1'inci Yunan Kolordusu karargâhı Uluçayır'da olmak üzere Lütfiye, Harmandalı ve Mecidiye bölgesinde, 2'nci Yunan Kolordusu kolbaşı ile Hamidiye'de olmak üzere Şakdan-Hamidiye arasında ve karargâhı Seyitgazi'de, 3'üncü Yunan Kolordusu bir Tümeni ile Fevziye, bir Tümeni ile Kızılcaviran-Türkmen Baba Tepe hattında, bir Tümeni ile Eskişehir'de olmak üzere tertiplenmiştir.²²⁵ 22 Temmuz günü itibariyle Batı Cephesi birlikleri de Pomaklar-Alpu-Mahmudiye-Çifteler hattında tertiplenmişlerdir.²²⁶

1'inci Grup Komutanlığı Pomaklar'da bir müddet dinlenmeyi müteakip Doğanoglu istikametinde intikale başlamıştır. 3'üncü Grup Komutanlığı Alpu'dan hareketle Beylikahır istikametinde ilerlemiş, gece geç vakit Beylikahır bölgesine yerleşmiştir. 4'üncü Grup Komutanlığı, Harmandalı ve Lütfiye bölgesinde toplandıktan sonra Akköprü'ye gelerek burada konaklamıştır. 12'nci Grup Komutanlığı, karargâhı Kaymaz'da olmak üzere Balçıkhisar-Döngel hattında yerleşmiştir.

²²² *TİH*, 2/4, 503.

²²³ *ATBD*, Sayı:95, 106-109.

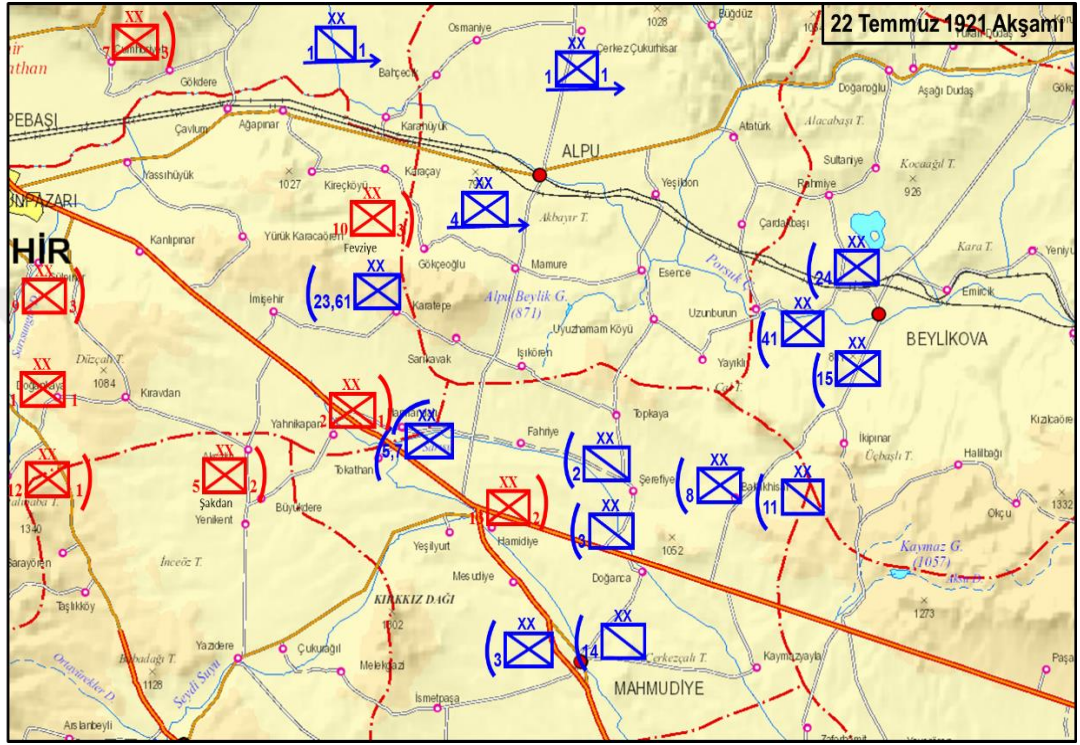
²²⁴ *TİH*, 2/4, 504.

²²⁵ A.g.e, 509.

²²⁶ *ATASE İSH*, Kutu No: 1138, Gömlek No: 97.

5'inci Grup Komutanlığı ise Sivritepe ve Mahmudiye bölgesine gelerek karargâhını Mahmudiye bölgesine kurmuştur.²²⁷

Bu durumda Türk ordusu Doğanolu-Beylikahır-Kaymaz hattına yerleşmiş olmuştur.²²⁸ İki ordu arasındaki mesafe güney bölgede 10 kilometre civarındayken, kuzey bölgede 20-25 kilometre arasında değişmektedir.

Şekil 4.4 : 22 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum.

TİH. 2/4, 509-510'dan uyarlanmıştır.

4.3 23 Temmuz 1921 Tarihli Harekât:

Türk ordusu mümkün olduğunca kuvvet kaptırmadan ve kesin sonuçlu muharebeye girmeden kademe kademe geri çekilmeye devam etmiştir.²²⁹ Süvari birliklerinden örtme kuvvetleri teşkil ederek Yunan ordusu ile temasın muhafazası sağlanmak istenmiştir. Ancak Yunan birliklerinin takip harekâtı yürütmekte çok fazla istekli olmaması, birkaç Yunan keşif kolu ile temas yaşanmasına olanak sağlamıştır. Bunun yanında öncü, yancı ve artçı emniyet ekipleri çıkarılması ihmal edilmemiştir. Birçok farklı koldan ilerleyerek intikal hızının artırılması hedeflenmiştir. Birlikler arasındaki koordine ve aynı hat üzerinde kalınması Batı Cephesi Komutanlığı tarafından günlük

²²⁷ *TİH. 2/4, 510.*

²²⁸ *ATASE İSH, Kutu No: 1198, Gömlek No: 116.*

²²⁹ *ATASE İSH, Kutu No: 1198, Gömlek No: 137.*

hedef bölgeler verilmesi sayesinde sağlanmış, geri çekilmenin bir anda kontrolden çıkarak kaçışmaya dönmesi engellenmiştir. Hatta bir an önce Sakarya Nehri'ni geçme talebinde bulunan Grup Komutanının bu teklifi reddedilmiştir. Ancak tüm bu alınan tedbirlere rağmen firarların önüne geçmek mümkün olmamıştır.

Geri çekilmenin önüne geçilemeyen moral baskısı ordu, halk ve siyasetçiler üzerinde kendisini sürekli hissettirmiştir. Her ne kadar bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılsa da meclisin emniyetinin sağlanması maksadıyla Ankara'dan Kayseri'ye taşınmasının gündeme gelmesi, Mustafa Kemal Paşa'ya başkumandanlığın verildiği 05 Ağustos tarihine kadar sert tartışmalar yaşanmasına sebep olmuştur.²³⁰ Ordunun geri çekilmesi, Ankara'da bulunan ve bütün gelişmeleri yakından takip eden meclisi fazlasıyla heyecanlandırmış ve endişeye sürüklemiştir.²³¹ Hatta bazı vekiller geri çekilmeyi siyasi fırsata çevirerek Mustafa Kemal Paşa'yı yıpratmaya çalışmışlardır.²³²

Bütün bu siyasi gerginlik içerisinde, 23 Temmuz sabahı itibari ile Yunan ordusu kuzeyden güneye 1'inci ve 3'üncü Kolorduları ile Alpu ve gerisinde, 2'nci Kolordusu ile Mahmudiye hattında tertiplenmiştir.

1'inci Grup Komutanlığı;

23 Temmuz akşamı Mihaliçcik'ta toplanarak ordunun kuzey istikametini kapatması emredilmiş olan 1'inci Grup Komutanlığı 23 Temmuz günü yürüyüşüne devam etmiştir.²³³ 1'inci Piyade Tümeni öğlene kadar bulunduğu mevzileri korumuş, öğleden sonra harekete geçmiştir.²³⁴ Bütün gün boyunca ilerlemiş olmasına rağmen Mihaliçcik bölgesine varamamıştır. Tümen 23 Temmuz gece yarısında Gökçeayva ve Kayı civarında toplanabilmiştir. Doğanoglu-Mihaliçcik istikametinde yürüyüşe başlayan 1'inci Süvari Tümeninin de ancak 24 Temmuz günü öğlen saatlerinde Mihaliçcik'ta olabileceği bildirilmiştir. Grup Komutanlığınca kendisine örtme görevi verilmiş, gece Doğanoglu bölgesinde kalması emredilmiştir. Bu kapsamda 1'inci Süvari Tümeni, cephesinde bulunan Yunan birliklerinin Mihaliçcik istikametinde ilerlemesi

²³⁰ TBMM G.C.Z., Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, 54'üncü İnikat, 1,2 ve 3'üncü Celse, 23 Temmuz 1337(1921), 102-107.

²³¹ Artuç, *Zaferin Ayak Sesleri*, 58-59.

²³² Prof.Dr.Ergin Aybars, *Mareşal Fevzi Çakmak*, Ölümünün 60'ıncı Yıl Dönümünde Mareşal Fevzi Çakmak Paneli, (Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2010), 11.

²³³ ATBD, Sayı:95,106-109

²³⁴ Çalışlar, a.g.e, 230.

durumunda bulunduğu hattı savunacak, icra edilecek taarruzları elinden geldiğince geciktirerek zaman kazandıracaktır.²³⁵

3'üncü Grup Komutanlığı;

3'üncü Grup Komutanlığı, 23 Temmuz sabahı bulunduğu Beylikahır bölgesinden 41'inci, 15'inci ve 24'üncü Tümenler sırasıyla çözülerek, Sarıköy istikametinde yürüyüşe başlamıştır. 24'üncü Tümen artçı olarak tayin edilmiştir. Sarıköy'de bekleme yapmadan, bir an önce Sakarya Nehri doğusuna geçme yönündeki talebi Batı Cephe Komutanlığı tarafından geri çevrilen 3'üncü Grup Komutanlığı, öğleden sonraki saatlerde vardığı Sarıköy'de uzunca bir mola verme fırsatına sahip olmuştur.

Hiçbir tacize uğramadan çekilen Grup Komutanlığına, dinlenmenin ardından 24 Temmuz'da Biçer istikametinde yürüyüşe devam edeceği, intikale 41'inci, 24'üncü ve 15'inci Tümenler sırasıyla ve birer saatlik fasılalarla başlayacağı emredilmiştir.²³⁶

4'üncü Grup Komutanlığı;

Yürüyüş için gerekli emniyet tedbirlerini alan 4'üncü Grup Komutanlığı, sırası ile 7'inci, 5'inci Kafkas, 61'inci, 23'üncü ve 4'üncü Tümenler olmak üzere çözülerek Akköprü-Sarıköy istikametinde yürüyüşe başlamıştır. Belirtilen istikamet üzerinde sadece tek bir yol olması nedeniyle 5 Tümen de birbiri ardına yürümek zorunda kalmıştır. Aynı günün akşamında Sarıköy'e varan birlikler, burada tertiplenmişlerdir.²³⁷

24 Temmuz gününde, Batı Cephesi Komutanlığından aldığı emrin gereklerini yerine getirmek maksadıyla Grup Komutanlığı, sırasıyla 5'inci Kafkas, 7'nci, 61'inci, 23'üncü ve 4'üncü Tümenler olacak şekilde Porsuk Vadisi boyunca, Sarıköy-Sazılar istikametinde intikal edecek ve Sazılar'da tertiplenecektir.²³⁸

12'nci Grup Komutanlığı;

22/23 Temmuz gecesini Koşmat-Kaymaz hattında geçiren Grup birlikleri, 23 Temmuz sabahında bu bölgeden çözülerek 8'inci, 57'nci ve 11'inci Tümenler sırasıyla icra ettiği intikalin sonunda Kaymaz'da tertiplenmiştir. Kısa bir süre için dinlenmeyi müteakiben gün boyu yürüyüşe devam etmiş, akşam saatlerinde Sivrihisar'da

²³⁵ TİH. 2/4, 513-515.

²³⁶ TİH. 2/4, 515.

²³⁷ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda IV ncü Kolordu*, 74.

²³⁸ TİH. 2/4, 515-516.

toplanmaya başlamıştır.²³⁹ 12'nci Grup Komutanlığının çekilişi Alpu-Hamidiye hattının doğusuna geçmeyen Yunan takip kuvvetinin tacizine uğramadan icra edilmiştir.

Aldığı emre göre 12'nci Grup Komutanlığı, sabah başlayacağı yürüyüşle 24 Temmuz günü akşamında Hamamkarahisar ve Çardaközü bölgesine tertiplenecektir. Bu kapsamda, önden çözülerek harekete başlayacak olan birlik ağırlıkları, topçular ve Tümen bağlı birlikleri, Sivrihisar'dan hareketle Hamamkarahisar'a; 8'inci ve 11'inci Tümenler Sivrihisar-Hortu-Hamamkarahisar istikametinde yürüyüşle Karahisar'a, 57'nci Tümen Kızılcameşe-Kadıncık istikametinde yürüyerek Çardaközü'ne tertiplenecektir. Grup Karargâhı, 24 Temmuz gecesinde Hamamkarahisar'da tertiplenecektir.²⁴⁰

5'inci Grup Komutanlığı;

Grup Komutanlığı tüm birlikleri ile beraber 22/23 Temmuz gecesini Mahmudiye'de geçirmiştir. Batı Cephesi Komutanlığınca, 2'nci süvari Tümeni ile 4'üncü Süvari Tugayı emrine verilen 5'inci Süvari Grup Komutanlığına, Porsuk Çayı ile Aziziye arasında kalarak Batı Cephesi birliklerinin çekilmesini örtme görevi verilmiştir.²⁴¹ Bu kapsamda Grup Komutanlığı, 23 Temmuz günü Kaymaz-Çifteler hattını tutarak Yunan takip kuvvetinin ilerlemesini olabildiğince geciktirecektir. Bu vazifenin ifası maksadıyla, 14'üncü Tümen Çifteler'e hareket edecek, 3'üncü Kafkas Tümeni 1 Süvari Alayını Mahmudiye doğusunda artçı olarak bırakarak Kaymaz'a çekilecek, 3'üncü Süvari Tümeni Sivri Tepe civarında kalarak keşif faaliyetlerinde bulunacaktır. Emre alınan unsurlardan 2'nci Süvari Tümeni hem Hamidiye bölgesinin keşfini yapacak hem de Şerifiye-Fevziye arasında kalan bölgeyi örtecek, 4'üncü Süvari Tugayı da Mahmudiye doğusu ile Sakarya başı arasında kalan bölgeyi örtecektir.²⁴²

Süvari birlikleri arasında irtibat tam olarak sağlanamamıştır. Ancak Tümen Komutanlarının gayretleri sayesinde birlikler kendilerine tahsis edilen bölgelerde tertiplenmişlerdir. Bunda Yunan birliklerinin 5'inci Süvari Grubu bölgesinde de faaliyet göstermemesinin katkısı büyüktür. Diğer taraftan Yunan Ordu

²³⁹ A.g.e, 516.

²⁴⁰ ATBD, Sayı:95, 124-126.

²⁴¹ Altay, *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*, 19.

²⁴² TİH. 2/4, 518.

Komutanlığınca ileri harekât durdurulmuş, birliklere muharebelerin sonlandığı bildirilmiştir.²⁴³

24 Temmuz günü icra edilecek faaliyetlere yönelik olarak, 5'inci Grup Komutanlığı, Sivrihisar istikametini örtecek, hasım kuvvetin yan ve gerilerine taarruzlar gerçekleştirecek, Seyitgazi-Döğer yolunu kapatacaktır. Bu maksadın tahakkuku için 3'üncü Kafkas Tümeni halen bulunduğu hatlarda mevzilenecek; 14'üncü Süvari Tümeni Ertuğrul Kışlasında, 3'üncü Süvari Tümeni ise Mecidiye doğusunda savunma için tertiplenecek; 2'nci Süvari Tümeni ile 4'üncü Süvari Tugayı Çifteler'e gelecektir. Grup karargâhı Çifteler'de açılacaktır.²⁴⁴

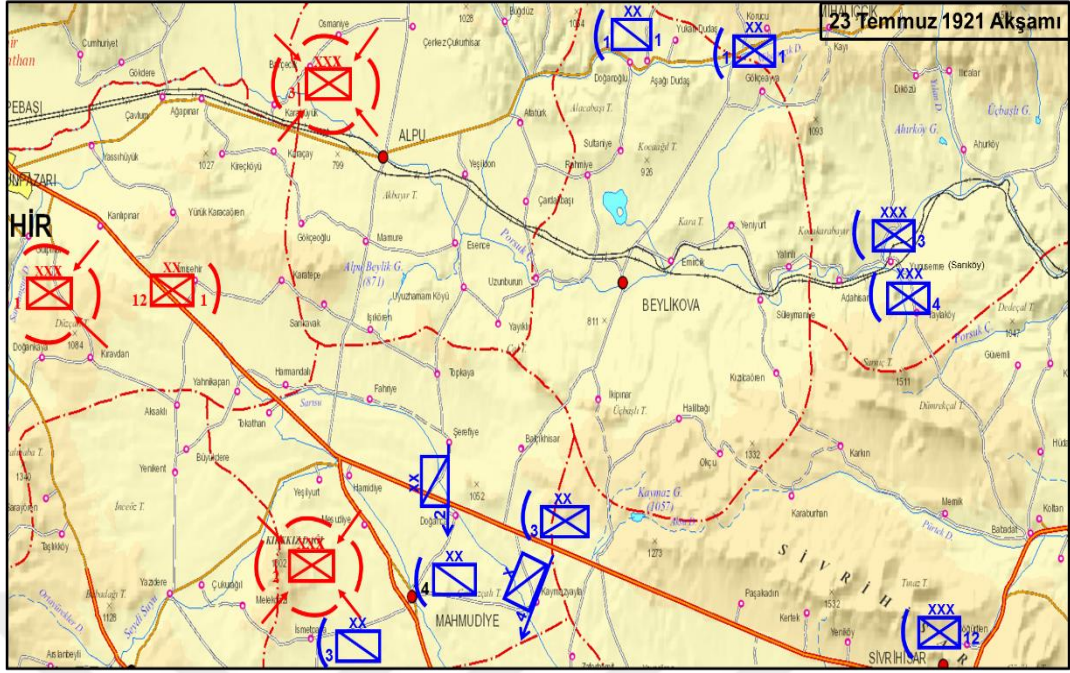
23/24 Temmuz Gecesi Birliklerin Durumu;

Yunan Ordu Komutanlığınca harekâtın durdurulduğu emrini alan birlikler bulundukları hatlarda tertiplenmişlerdir. Bu kapsamda, Eskişehir'de bulunan 9'uncu Yunan Tümeni konumunu koruyacak, 12'nci Yunan Tümeni ise Karatokat batısında tertiplenecektir. Kuzeyden güneye 3'üncü Yunan Kolordusu Alpu-Pomaklar hattında, 2'nci Yunan Kolordusu Hamidiye doğusu-Mahmudiye hattında tertiplenecektir. 1'inci Yunan Kolordusu ise Eskişehir güneyinde toplanacaktır. Ordu Karargâhı Kütahya'da bulunacaktır. Batı Cephesi Birlikleri, Yunan birliklerinin tacizlerine uğramadan yürüyüşlerine devam etmişlerdir. Ancak emniyet tedbirleri taktiğe uygun olarak alınmaya devam edilmiştir. 23/24 Temmuz gecesinde 1'inci Grup Komutanlığı Gökçeayva ve Doğanöğlü bölgesine, 3'üncü Grup Komutanlığı Sarıköy bölgesine, 4'üncü Grup Komutanlığı Sarıköy-Maksutköy hattına, 12'nci Grup Komutanlığı Sivrihisar'a ulaşmıştır. Sakarya doğusuna çekilmekte olan cephe birliklerinin hareketini örtmekle vazifelendirilen 5'inci Süvari Grup Komutanlığı, Kaymaz-Çifteler hattında savunma düzeni almıştır. Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhı, Polatlı'ya taşınmıştır.²⁴⁵

²⁴³ A.g.e, 522.

²⁴⁴ ATBD, Sayı:95, 120-122

²⁴⁵ TİH. 2/4, 523.

Şekil 4.5 : 23 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum.

TİH. 2/4, 522-524'den uyarlanmıştır.

4.4 24 Temmuz 1921 Tarihli Harekât:

Birliklerin 24 Temmuz günü icra edecekleri harekât, Batı Cephesi Komutanlığının 12 sayılı emri ile belirtilmiştir. Buna göre; Mihaliççık'ta yerleşerek büyük grubun kuzey istikametini örtmekle görevlendirilen 1'inci Grup Komutanlığı, konumunu koruyacak ve Pomaklar-Alpu hattına kadar olan arazi kesiminde keşif faaliyetlerinde bulunacaktır. 3'üncü ve 4'üncü Grup Komutanlıkları, sabah erken saatlerde harekete başlayacaklardır. Aynı gün akşamı havanın kararmasına kadar 3'üncü Grup Komutanlığı Sazak İstasyonu'nda, 4'üncü Grup Komutanlığı ise Sazılar'da tertipleneceklerdir. Birlikler ulaştıkları bu bölgelerde uzun bir mola verecek, Sakarya Nehri'nin doğusuna geçmek maksadıyla gerekli koordineleri sağlayacaklardır. 5'inci Süvari Grup Komutanlığı, büyük kısmın hareketini örtmeye devam edecektir. Bu maksatla, Çerkezköy-Şerefiye-Mahmudiye-Mecidiye Çiftliği-Çifteler hattında tutunmaya devam edecektir.²⁴⁶

1'inci Grup Komutanlığı;

Bölgesinde bulunan Yunan birliklerinde takip yönünde herhangi bir hareket olmayan 1'inci Grup Komutanlığı, Mihaliççık bölgesinde mevzilenmeye devam etmiştir. Kartal

²⁴⁶ ATBD, Sayı:95, 124-126.

Tepe-Kala-Kocakız mevzileri savunma hattı oluşturmak maksadıyla berkitilmeye başlanmıştır.²⁴⁷ 1'inci Süvari Tümeni Gökçeayva'ya gelmiş, 1 Alayını Dudaş-Güce-Kayı yolunun kontrolünü sağlamak maksadıyla Güce'ye yollamıştır. 1'inci Piyade Tümeni de Mihalıccık bölgesine gelmeyi müteakip Kartaltepe-Yelkentepe hattında tertiplenmiştir. Yunan birlikleri ile hiçbir temasın yaşanmadığı günde, birlik eğitim ve eksiklerin tamamlanması ile meşgul olmuştur.

Kendisine verilen vazife kapsamında Pomaklar-Alpu hattına kadar olan bölgede yapılan keşif ve gözetleme faaliyetleri neticesinde karşısında bulunan Yunan birliklerinin Çerkezköy-Düz Tepe-Malyabaşı hattından daha doğuya geçmediği bilgisine sahip olmuştur.²⁴⁸

3'üncü Grup Komutanlığı;

23/24 Temmuz gecesini Sarıköy bölgesinde geçiren 3'üncü Grup Komutanlığı, kendisine emredildiği şekilde sabah erken saatlerde intikale başlamıştır. İntikal sırası 41'inci, 24'üncü ve 15'inci Tümen şeklindedir. İntikal emniyet tedbirlerini sağlayan birlikler hiçbir aksaklıkla karşılaşmadan akşam saatlerinde Biçer İstasyonu'na varmışlardır. Grup Karargâhı istasyonun kuzeyinde açılmış, Tümenler istasyon çevresinde bulunan uygun arazi kesimlerine yerleşmişlerdir. Örtme görevini üstlenmek üzere Beylikahır'a bırakılan 29'uncu Süvari Alayı da Alpu-Fevziye hattının doğusunda Yunan birliği bulunmadığını bildirmiştir.²⁴⁹ Bu kapsamda 3'üncü Grup Komutanlığı, 25 Temmuz tarihinde Biçer-İlören-Boyalıca istikametinde yürüyüşünü gerçekleştirerek Sakarya Nehri doğusuna geçecektir.

4'üncü Grup Komutanlığı;

24 Temmuz akşamı Sazılar'da tertiplenmesi emredilen 4'üncü Grup Komutanlığı, sabah gün doğmadan intikale başlamıştır. Bulunduğu bölgeden 5'inci, 7'nci, 61'inci, 23'üncü ve 4'üncü Tümenler sırasıyla çözülen Grup Komutanlığı, Sarıköy-Bozan-Biçer-İlören istikametinde yürümeye başlamıştır.²⁵⁰ En kalabalık birlik olması nedeniyle emir-komuta altında tutulması güçleşen yürüyüş grubu, bozuk yol ve sıcak havanın da etkisiyle düzenini kaybetmiştir. Öğle saatlerinde Biçer'e varan yürüyüş grubu, toparlanmak maksadıyla bir müddet mola vermiştir. Daha sonra harekete

²⁴⁷ Çalışlar, a.g.e, 231.

²⁴⁸ *TİH*, 2/4, 527.

²⁴⁹ A.g.e, 528.

²⁵⁰ Aykut, *İstiklal Savaşı'nda IV ncü Kolordu*, 76.

devam edilmiş ve akşam saatlerinde Sazılar İstasyonu'na varılmıştır. Birliklerin tertiplenmesini müteakiben Tümen süvari bölüklerinin tamamı toplanarak Beylikköprü'ye gönderilmişlerdir.

25 Temmuz sabahı saat 07:00'da başlayacak hareketle 4'üncü Grup Komutanlığı, 23'üncü, 61'inci, 4'üncü, 7'nci ve 5'inci Kafkas Tümenleri sırasıyla çözülecek ve Sakarya Nehri doğusuna geçecektir.²⁵¹ Nehir geçişinin tamamlanması ile birlikte, 61'inci Tümenin Sarıhalil'de, 23'üncü Tümenin Sivri'de, 5'inci Kafkas Tümeninin Karsaklı'da, 7'nci Tümenin Bayburt'ta, 4'üncü Tümenin Kamışçık'ta ve Grup Karargâhının da Şehali'de tertiplenmesi planlanmıştır. Belirlenen mevzilere birlikler tarafından konakçı heyetleri gönderilecek, sorumluluk bölgelerinin işgali sırasında herhangi bir düzensizliğe mahal verilmeyecektir.²⁵²

12'nci Grup Komutanlığı;

24 Temmuz günü öğle saatlerinde iki ayrı koldan çözülmek suretiyle başlanan intikalle beraber, 8'inci ve 11'inci Tümenler Hortu-Hamamkarahisar istikametinde yürüyerek Hamamkarahisar'a, 57'nci Tümen ise Kızılcameşe-Kadıncık-Çardaközü istikametinde ilerleyerek Çardaközü'ne ulaşmıştır. Grup karargâhı Hamamkarahisar'a gelmiştir. 24/25 Temmuz gecesi bu bölgelerde geçirilmiştir.²⁵³

25 Temmuz günü Grup Komutanlığı birliklerinin Sakarya doğusuna geçmesi ve Sirhanlı-Karahamzalı-Yıldız bölgesinde yerleşmesi beklenmektedir.²⁵⁴ Bu kapsamda 8'inci Tümen öğlen saatlerine kadar hazırlıklarını tamamlayacaktır. Bulunduğu bölgeden çözülmeyi müteakip Kavuncu Köprüsü'nü kullanarak Sakarya Nehri'ni aşacak ve Sirhanlı'da tertiplenecektir. 57'nci Tümen Sümbezirgah-Kavuncu Köprüsü yolunu kullanacak ve Yıldız'da toplanacaktır. Grup bağlı birlikleri 8'inci Tümen ile birlikte hareket edecek ve Karahamzalı'ya gelecektir. 11'inci Tümen saat 17:00 itibarı ile Kavuncu Köprüsü'nü geçerek Karahamzalı'da toplanacak, gerekirse Kavuncu Köprüsü'nde emniyet düzeni alarak birliklerin geçişini ertecektir. Süvari bölükleri yol ve köprüleri açık bulundurmak ile vazifelendirilmişlerdir.²⁵⁵

²⁵¹ A.g.e, 77.

²⁵² *TİH.* 2/4, 529.

²⁵³ A.g.e, 529.

²⁵⁴ *ATBD*, Sayı:95, 123-126.

²⁵⁵ *TİH.* 2/4, 529-530.

Sakarya Nehri'ni geçen her birlik kendisine tahsis edilen bölgede savunma hazırlıklarına başlayacaktır. Bu kapsamda karargâh Karahamzalı'da kurulacak, raporlar bu bölgeye gönderilecektir.

5'inci Grup Komutanlığı;

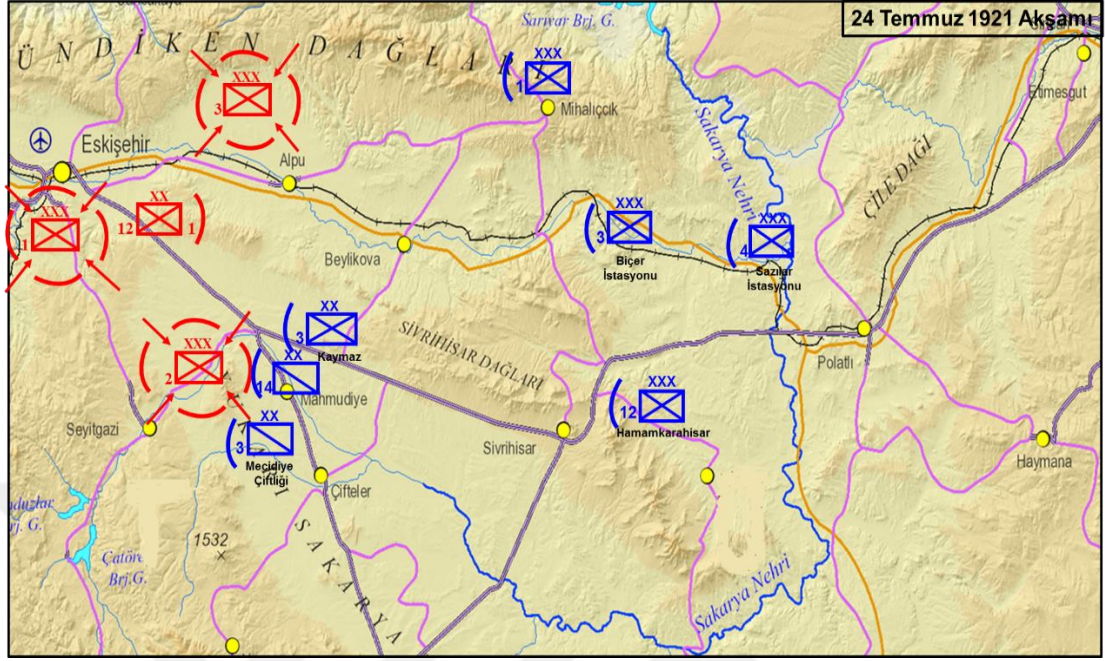
İcra ettiği başarılı taarruzlarla, Batı Cephesi birliklerinin tamamını kuşatılma tehlikesi ile karşı karşıya bırakan 2'nci Yunan Kolordusu da ilerlemesine devam etmemiş, Kırkkız Dağı-Mahmudiye hattında kalmıştır. Bu bölgeden yapılacak ve başarıya ulaşacak bir Yunan taarruzunun nelere mal olabileceğinin farkında olan 5'inci Grup Komutanı, 3'üncü ve 14'üncü Tümenlerini Serçesivrisi ve Mahmudiye bölgelerinde savunma düzeninde tertiplemiştir. Komutanın niyeti, kendisine verilen vazifeye de paralel olarak, taarruz baskısı olmadan çekilmemek, büyük grubun emniyetle çekilmesini sağlamak maksadıyla mümkün olduğunca ön tarafta Yunan öncü birliklerini karşılamak ve oyalama muharebeleri ile yavaş yavaş geri çekilmektir.²⁵⁶ Bu maksadın tahakkuku için 5'inci Süvari Grup Komutanlığı, 24 Temmuz gününü savunma mevzilerinde gözetleme yaparak geçirmiş, ancak hiçbir temas yaşanmamıştır.

24/25 Temmuz Gecesi Birliklerin Durumu;

Elde edilen bilgilere göre Yunan ordusu Pomaklar-Alpu-Orta Tepe-Mahmudiye hattının batısında kalmıştır. 1'inci Grup Komutanlığı, karargâhı Mihaliçcik'ta olmak üzere 1'inci Süvari Tümeni ile Güce ve Gökayva bölgesinde, 1'inci Piyade Tümeni ile Kartaltepe-Yelken Tepe hattında tertiplenmiştir. 3'üncü Grup Komutanlığı karargâhını Biçer İstasyonu'nda kurmuştur. 15'inci, 24'üncü ve 41'inci Tümenleri karargâhın çevresinde uygun arazi kesimlerine yerleşmiştir. 4'üncü Grup Komutanlığı, karargâhı Sazılar'da olmak üzere 4'üncü, 23'üncü, 51'inci, 5'inci ve 7'nci Tümenleri ile Sazılar çevresinde kendilerine tahsis edilen sorumluluk bölgelerine yerleşmişlerdir. 12'nci Grup Komutanlığı karargâhını Hamamkarahisar'da açmıştır. 8'inci ve 11'inci Tümenler Hamamkarahisar'da, 57'nci Tümen Çardaközü'nde tertiplenmiştir. 5'inci Süvari Grup Komutanlığı karargâhı, 2'nci Süvari Tümeni ve 4'üncü Süvari Tugayı ile birlikte Çifteler'de bulunmaktadır. 3'üncü Kafkas Tümeni Kaymaz'da, 14'üncü Süvari Tümeni Mahmudiye, Tatar Kışla ve Ertuğrul Kışlası'nda,

²⁵⁶ ATBD, Sayı:95, 133-135.

3'üncü Süvari Tümeni ise Serçesivrisi Tepesi ve Mecidiye Çiftliği bölgesinde tertiplenmiştir.²⁵⁷

Şekil 4.6 : 24 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum.

TİH. 2/4, 534-535'den uyarlanmıştır.

4.5 25 Temmuz 1921 Tarihli Harekât:

25 Temmuz gününde tüm birlikler, Sakarya Nehri Doğusunda kendilerine tahsis edilen mevzilere ilerlemeye devam etmişlerdir. Ancak örtme görevini sürdürmekte olan 1'inci ve 5'inci Grup Komutanlıkları ile 3'üncü Kafkas Tümeni ve 41'inci Piyade Tümenleri bulundukları mevzileri terk etmemişlerdir. İleri harekâta başlamaları durumunda, Yunan manevra birliklerinin erkenden açılıp yayılmasını sağlamak amacıyla, Sakarya Nehri batısında bir hat oluşturulması emredilmiştir. Bu kapsamda, 1'inci ve 3'üncü Grup Komutanlıkları Sazılar-Boyalıca-Kavuncu-Ayvalıyayla-Kabak hattına birlik sürecektir, 4'üncü Grup Komutanlığı ise İnlerkatrancı mevkiinde tertiplenecektir.²⁵⁸

25 Temmuz 1921 tarihi, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin sona erdiği gün olmuştur. Ordu büyük kısmını oluşturan 1'inci, 3'üncü ve 4'üncü Grup Komutanlıkları Sazılar, Beylik ve Kavuncu Köprülerini kullanarak Sakarya Nehri doğusuna geçmişlerdir.²⁵⁹ Her iki taraf birlikleri de yeni bir meydan muharebesi için hazırlıklarına

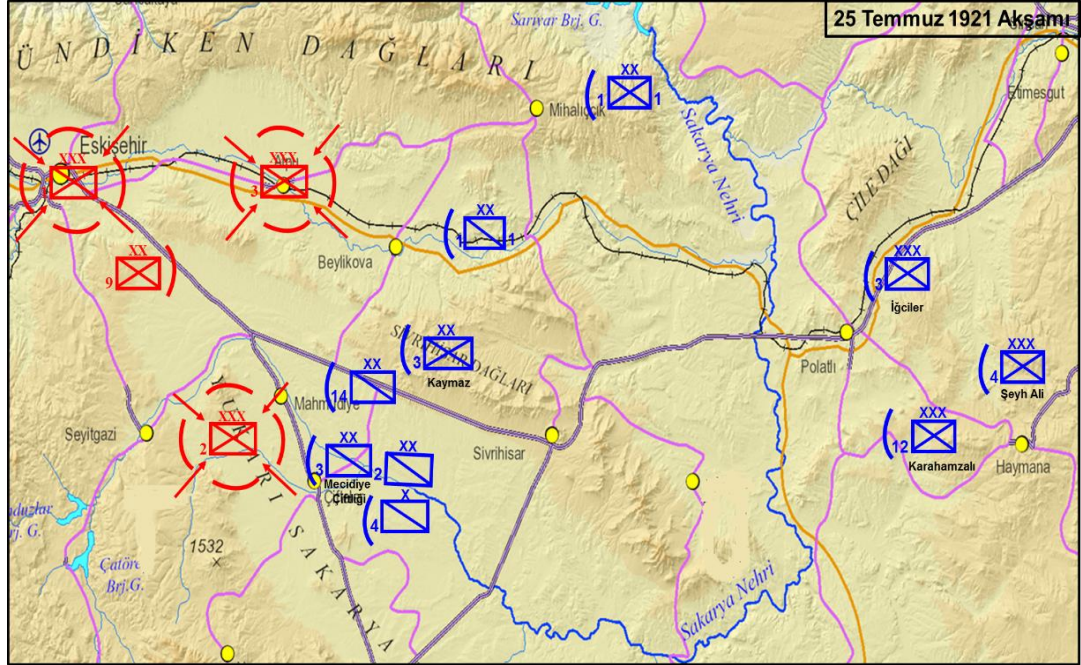
²⁵⁷ *TİH. 2/4, 535.*

²⁵⁸ *ATBD, Sayı:95, 138-140*

²⁵⁹ Macario, a.g.e, 56-57.

başlamışlardır.²⁶⁰ Oluşturulan yeni hattın en kuzeyi Ankara Çayı'na, en güneyi ise Mangal Dağı'na yaslanmış, cephesi Sakarya Nehrine bakacak şekilde konumlandırılmıştır. Böylelikle savunma, doğal engellere dayandırılmıştır. Kuzeyden güneye Ankara Çayı ile demir yolu arası 3'üncü Grup Komutanlığına, Demir yolu-Kavuncu Köprüsü güneyi arası 12'nci Grup Komutanlığına, Kavuncu Köprüsü Güneyi-Ilıca arası 4'üncü Grup Komutanlığına tahsis edilmiştir. Mangal Dağı bölgesine 2'nci Grup Komutanlığı yerleşmiştir. 1'inci Grup Komutanlığı Mihalıçık bölgesinde, 5'inci Süvari Grup Komutanlığı ise Cihanbeyli bölgesinde tertiplenmiştir.²⁶¹ Böylelikle Türk Ordusunun Sakarya Nehri gerisine çekilmesi tamamlanmıştır.

Başladığı ilk günden itibaren Yunanlıların Anadolu harekâtını yeni ‘‘Haçlı Seferi’’ olarak niteleyen İngiliz ve Yunan gazeteleri, sağlanan her türlü başarıda yaptıkları gibi, bu geri çekilme harekâtını da büyük bir Yunan zaferi olarak paylaşmışlardır. Ancak Türk Ordusunun geri çekilmesinin tamamlanmasının hemen ardından, Türk Ordusunun tamamıyla yok edilmediği müddetçe savaşıma azim ve kararlılığında olacağı yönünde uyarılarda bulunmayı da ihmal etmemişlerdir.²⁶²

Şekil 4.7 : 25 Temmuz 1921 Akşamı Genel Durum.

TİH. 2/4, 544-545’den uyarlanmıştır.

²⁶⁰ *TİH. 2/4, 536.*

²⁶¹ Çalışlar, a.g.e, 232.

²⁶² Güçer, a.g.t, 82.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri nedeniyle yorgun olan Türk Milleti, ordunun tasfiyesi, yurdun itilaf devletlerince işgali ve görüş ayrılıkları nedeniyle birlik olamama gibi problemlerin içerisinde, apar topar teşkil edilmiş olan düzenli ordu ile İnönü muharebelerinden başarıyla çıkmasını bilmiştir. Başlangıçta kısa sürede hedeflerine ulaşacağını düşünen Yunan ordusu, alınan beklenmedik mağlubiyetlerin ardından, elindeki bütün kuvvetlerle beraber, tüm cephe boyunca bir taarruza kalkışmıştır. Bu anda Türk tarafı, kendisinden daha güçlü olan Yunan Ordusu karşısında stratejik savunmada kalarak, taarruz için uygun şartlar oluşana kadar ülke içlerine çekilme metodunu tercih etmiştir. Ancak seçilen bu metot, bütün cephenin birbiri ile uyumlu bir şekilde geri çekilmesini ihtiva etmesi bakımından oldukça zor bir harekâttir. Bu zorluk, imkânsızlıklar içerisindeki ordunun durumu düşünüldüğünde kat be kat artmıştır.

Batı Cephesi Komutanlığı, Ankara'ya uzanan bütün yolları kapatmak maksadıyla, uzunluğu 100 kilometreyi aşan bir savunma hattı oluşturmuş, üstelik savunmanın emir-komutasını tek elden yürütmeyi denemiştir. Bu genişliğe yayılmış bir harekâtın, günümüz teknolojisi ve muhabere vasıtaları ile dahi başarıya ulaşamayacağı gayet açıktır. Telgraf hatları üzerinden yürütülmeye çalışılan haberleşme, emir ve raporlara verilen reaksiyon sürelerini oldukça geciktirmiştir. Buna ek olarak Yunan Ordusunun ana taarruz mihverini kuzeyde oluşturacağı yönündeki hatalı öngörü, birliklerin 1'inci Grup Komutanlığı bölgesinde toplanması kararının alınmasına temel teşkil etmiştir. Hâlbuki Yunan ordusu, güneyden yapılacak dar bir kuşatma ile Türk Ordusunun gerisine düşme niyetindeydi. Bu uzunluktaki bir cephede, birliklerin kuzeyden güneye kaydırılması mümkün olmamıştır. Zaten sayıca az olan Ordu, geniş cepheyi kapatmak maksadıyla birinci savunma hattına alınmış, geride sadece iki adet Tümen cephe ihtiyatı olarak bırakılabilmıştır. Hem cephe hem de Grup ihtiyat birlikleri, gelişen Yunan taarruzları neticesinde, savunma hattında oluşan gediklerin kapatılması maksadıyla kullanılmak zorunda kalınmıştır. Bu şekilde gereksizce parçalanarak kullanılan ihtiyat birlikleri, karşı taarruz yapma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle Türk Ordusuna geri çekilmekten başka bir yol kalmamıştır.

Her olumsuzluğa rağmen zamanında alınmış olan Geri Çekilme kararı, belki de bütün ordunun imhasını engellemiştir. Türk komuta heyeti, icra edilen harekâtın emir-komuta noksanlığına tahammülü olmadığını ve kontrolün elden kaçırılması durumunda harekâtın bozguna dönüşebileceğinin farkındadır. Bu nedenle Batı Cephesi Komutanlığı harekâtın her anını kendisi planlamış, emir vermekten imtina etmemiş, birliklere inisiyatif tanımamıştır. Böylece geri çekilmenin bırakıp-kaçmak değil, düzenli ve bir plan dâhilinde icra edilen askeri bir harekât olduğu neferlere hissettirmek istenmiştir. Yürüyüş Gruplarının verecekleri mola süreleri dahi tanımlanmıştır. Günlük çekilme hatları belirlenerek, tüm cephe hattının aynı anda hareket etmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda, bizzat Grup Komutanlarının dahi dinlenmek yerine bir an önce Sakarya Nehri'ni geçmek yönündeki talepleri reddedilmiştir. Burada, Yunan ordusunun beklenmedik bir taarruzu ile karşılaşılması durumunda, birliklerin yüz döndürerek, boşluk bırakmadan bir savunma cephesi oluşturmak amaçlanmıştır.

Harekâtın hızla tamamlanması ve hedeflenen savunma hattına bir an önce el atılması öncelikli hedeftir. Bu maksadın tahakkuku için en hızlı yöntem olan ayrı yollardan geri çekilme tercih edilmiştir. Arazinin genel itibari ile düzlüklerden meydana gelmesi ve birliklerin ilerleyebileceği genişlikte yollar barındırması, bu yöntemin uygulanmasını da kolaylaştırmıştır. Gerçi yolların bozuk yapısı, yağmur mevsiminde oldukça büyük problemler yaratabilirdi. Ancak kurak temmuz ayı, birliklerin hareket kabiliyetini kısıtlamamıştır. Grup Komutanlıklarının her birine ayrı bir ilerleme yolu verilmesi ile büyük birliklerin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkabilecek kargaşa hali önlenmiştir. Birliklerin kullanacakları yolların ve bir sonraki toparlanma noktalarının keşfi, eldeki süvari bölükleri vasıtasıyla yapılmış, birlik ağırlıkları ile topçu birliklerinin önden gönderilmesi suretiyle yolu tıkamamaları sağlanmıştır. Yani geri çekilmenin hızını artırabilecek her türlü tedbir alınmıştır.

Böylesi büyük bir geri çekilmenin emniyeti için yine büyük ve hareketli bir birlik ayrılması gerekir. Bu nedenle örtme birliği olarak 5'inci Grup Komutanlığı görevlendirilmiştir. Dönemin taktik anlayışına da uygun olarak bu görev için süvari birliğinin seçilmesinin başlıca sebebi, hareketli yapısı nedeniyle çok daha geniş bir cepheyi kapatma özelliğine sahip olmasıdır. Süvari Grubu, keşif için ayırdığı birlikler ile Yunan Ordusunun hareketlerini kolayca belirleyebilir, takip kuvvetleri ile istediği yer ve zamanda temas sağlayarak, büyük gruba zaman kazandırabilirdi. Bu nedenle

öncelikli tehdit olarak belirlenen 2'nci Yunan Kolordusu karşısında, Mahmudiye–Kaymaz Hattında bırakılan Grup birlikleri, tüm cepheyi kapatacak şekilde örtme birliği olarak vazifelendirilmiştir. Kuzey kesimin emniyeti ise 1'inci Grup Komutanlığına verilmiştir. Mihalıccık bölgesinde bırakılan Grup Komutanlığı, büyük grubun Sakarya Nehri geçişini tamamlamasına kadar emniyet kuvveti olarak görevlendirilmiştir.

Bir takip harekâtı yürüterek Türk ordusunu imha etmeyi hedeflemesi gereken Yunan Ordusu, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde elde ettiği kazanımları adeta elinin tersi ile itmiştir. Eskişehir-Seyitgazi hattına gelen Türk Ordusu karşısında taarruz kararlılığını sürdürmesine rağmen, 21 Temmuz tarihli Türk karşı taarruzunu püskürterek elde ettiği başarı sonrası ileri harekâtı durdurmuştur. Ülkenin siyasi aktörleri ile komutanları arasındaki çekişme ve fikir ayrılıkları, bitmek bilmeyen savunma hatları karşısında ilerlemekten usanan neferlerin de arzusuyla takip harekâtına geçilmemesine neden olmuştur. Oysaki Yunan ordusu bir an evvel süvari, hafif piyade ve dağ topçularından teşkil edilecek küçük ama hareketli birlikler olarak yeniden teşkilatlanmalı, açık alana süreceği Türk ordusunun küçük parçaları ufalanmasını sağlayarak, her parçayı imha edecek bir takip harekâtı düzenlemeliydi. Bunun yerine büyük bir rehavetle toparlanmaya ve birlikleri takviye etmeye başlamışlardı. Yunan Ordusunun bu yavaş tutumu sayesinde Türk Ordusu, neredeyse artçı muharebelerine bile tutuşmadan, taarruz baskısı hissetmeden planladığı şekilde Sakarya Nehri doğusuna el atabilmiştir.

Taarruz eden Yunan Ordusunu yıpratmak ve güç dengesini oluşturmak maksadıyla icra edilen geri çekilme harekâtı, içinde bulunulan kötü şartlar içerisinde en iyi şekilde yönetilmiş, arzu edilen zaman, Yunan birliklerinin takipte isteksiz olması nedeniyle kazanılabilmektedir. Bu harekât sayesinde, üstün taarruz kuvvetlerinin kendi ikmal noktaları ile arasındaki mesafenin açılması sağlanmış, bozulan ve moralini kaybeden birliklerin derlenip toplanması ve yeniden mevzilenmesi için ihtiyaç duyulan zaman elde edilmiş, Türk ordusu kesin sonuç almak için zaruri olan taarruz harekâtını yapabilecek seviyeye ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi, (ATASE) İstiklal Harbi Kataloğu

İSH, Kutu No: 1355, Gömlek No: 77.

İSH, Kutu No: 1136, Gömlek No: 100.

İSH, Kutu No: 1275, Gömlek No: 56.

İSH, Kutu No: 1138, Gömlek No: 97.

İSH, Kutu No: 1198, Gömlek No: 116.

İSH, Kutu No: 1198, Gömlek No: 137.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi

TBMM G.C.Z., Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, 54'ncü inikat, 1,2,3 Celse, 23 Temmuz 1337 (1921)

TBMM G.C.Z., Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, 57'nci inikat, 2'nci Celse, 30 Temmuz 1337 (1921)

Anılar ve Diğer Kaynaklar

Altay, Fahrettin. *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*. İnsel Kitabevi, 1925.

_____. Yay.Haz. Oğuzhan Dalkıran, *On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922* (Ankara: Eylem Yayınları, 2008), 284.

Andre. *Felakete Doğru*. Çev:Hüseyin Rahmi. İstanbul: Askeri Matbaa, 1932. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.

APAK, Rahmi. *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988

Çalışlar, İzzeddin. *Org.İzzeddin'in Anılarıyla Gün Gün, Saat Saat İstiklal Savaşı'nda Batı Cephesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Dusmanis, Viktor. *Küçük Asya Harbinin İç Yüzü C.2*, Çev: Hristo ERTORUN, Atina: Pirsos Yayınları, 1928. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.

Fessopulos G.Th. Çev: Ziya Güney, *Subaylarımız Arasındaki Anlaşmazlık ve Küçük Asya'da Ordunun Dağılması*. Atina: 1934. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.

- Hrihoos, İ.Tanaş. *Yunan Süvarisi Küçük Asya Harekâtında*. Çev: Niko Grigoridas. Atina: 1934. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.
- İstratikos, Eksenefon. *Yunanlılara Göre Sakarya Muharebeleri*. Çev: Necdet Toros. Ankara: Erkânı Harbiye-i Umumiye Matbaası, 1939. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.
- Kondulis, Aleksandros. *Küçük Asya Seferi II. Devre*. Çev: Yorgo Eksaropulos. Atina: 1928 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.
- Macario, Baj. *1919-1922 Türk Yunan Harbine Ait Notlar*. Çev: Raşit Galip. 1936. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.
- Miralay Mehmet Arif Bey. *Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları 1919-1923*. Yay.Haz: Bülent Demirbaş. İstanbul: Arba Yayınları, 1992.
- Mustafa Hilmi, *Hazerde ve Seferde Piyade Birinci Kitap İkinci Kısım (Muharebe)*, İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1327.
- Nikopulos, V. Hristos. *1921'in On Binleriyle Beraber*. Çev: Dimitri Bizanidi. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.
- Özalp, Kazım. *Milli Mücadele 1919-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.
- Pallis, Alexander Anastasius. *Yunanlıların Anadolu Macerası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- Papulas. *General Papulas'ın Hatıratı*. Çev: Yzb.İbrahim Halil. İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 1961.
- Passaris, Mih.N. *Küçük Asya Ordusunun Parçalanması, Dağılması, Esareti*. Çev: Y.Kundakçioğlu. Atina: Askeri Dünya Havadisleri Gazetesi Yayınları, 1934. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.
- Spridonos, L.Yorgos. *Harp ve Hürriyetler Şahsi Müşahedeme Göre Küçük Asya Seferi*. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.
- Stratigos, Ks. *Yunanistan Küçük Asya'da*. Çev: Nikolaki Caatazoğlu. Atina: 1925. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.
- Vasiopedos, Andreu. *Eskişehir-Sakarya 1921*. Çev: Cemal TOSUN. Atina: Agon Kitabevi, 1928. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.
- Vutieridu, İlia. *Yunan Ordusunun İlerlemesi, Muharebeleri, Geri Çekilmesi, Türklerin Kuvvetleri ve Tahkimatları*. Çev: Niko Grigoriadis. Atina: 1922. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi.

Araştırma Eserleri

An Army History Directorate Publication. *A Concise History of the Campaign in Asia Minor 1919-1922*. Athens: 2003.

Artuç, İbrahim. *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 1985.

_____. *Zaferin Ayak Sesleri C.1*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 1996.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Aybars, Ergin. *Mareşal Fevzi Çakmak, Ölümünün 60'ıncı Yıl Dönümünde Mareşal Fevzi Çakmak Paneli*. Ankara:2010. Genelkurmay Basımevi.

Aykut, Fahri. *İstiklal Savaşı'nda Kütahya ve Eskişehir Savaşları*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2006.

_____. *İstiklal Savaşı'nda IVncü Kolordu*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2006.

Bonaparte, Napoleon. *Savaş ve Strateji ile İlgili Görüşlerim*. Çev: Erkut Gündüz. İstanbul: Q-Matris Yayınları, 2003.

Clausewitz, Carl Von. *Savaş Üzerine*. Çev: H.Fahri Çeliker. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2007.

Çakmak, Ferdi. *Türk İstiklâl Harbi'nde Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)*. Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi Alpaslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2019.

Erendil, Muzaffer. *Tarihte Strateji*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1998.

Erikan, Celal. *Kurtuluş Savaşı Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Gat, Azar. *The Origins of Military Thought*. Great Britain: Clarendon Press, 1989.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi II'nci Cilt 4'üncü Kısım*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974.

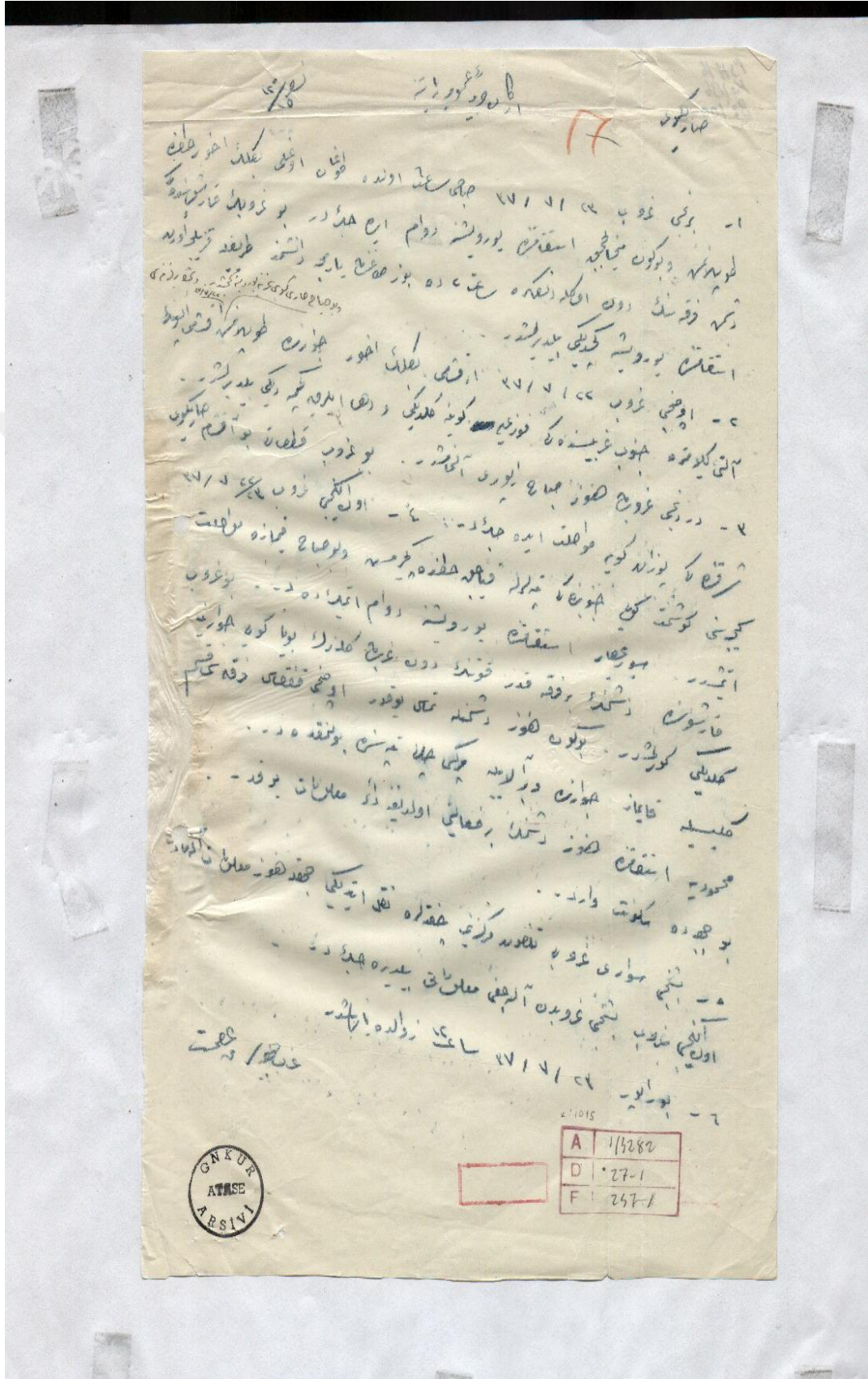
Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi, C: 4, K: 2*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986.

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi'nde Kuvayımillîye, Düzenli Ordu ve Cepheleler* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2014.

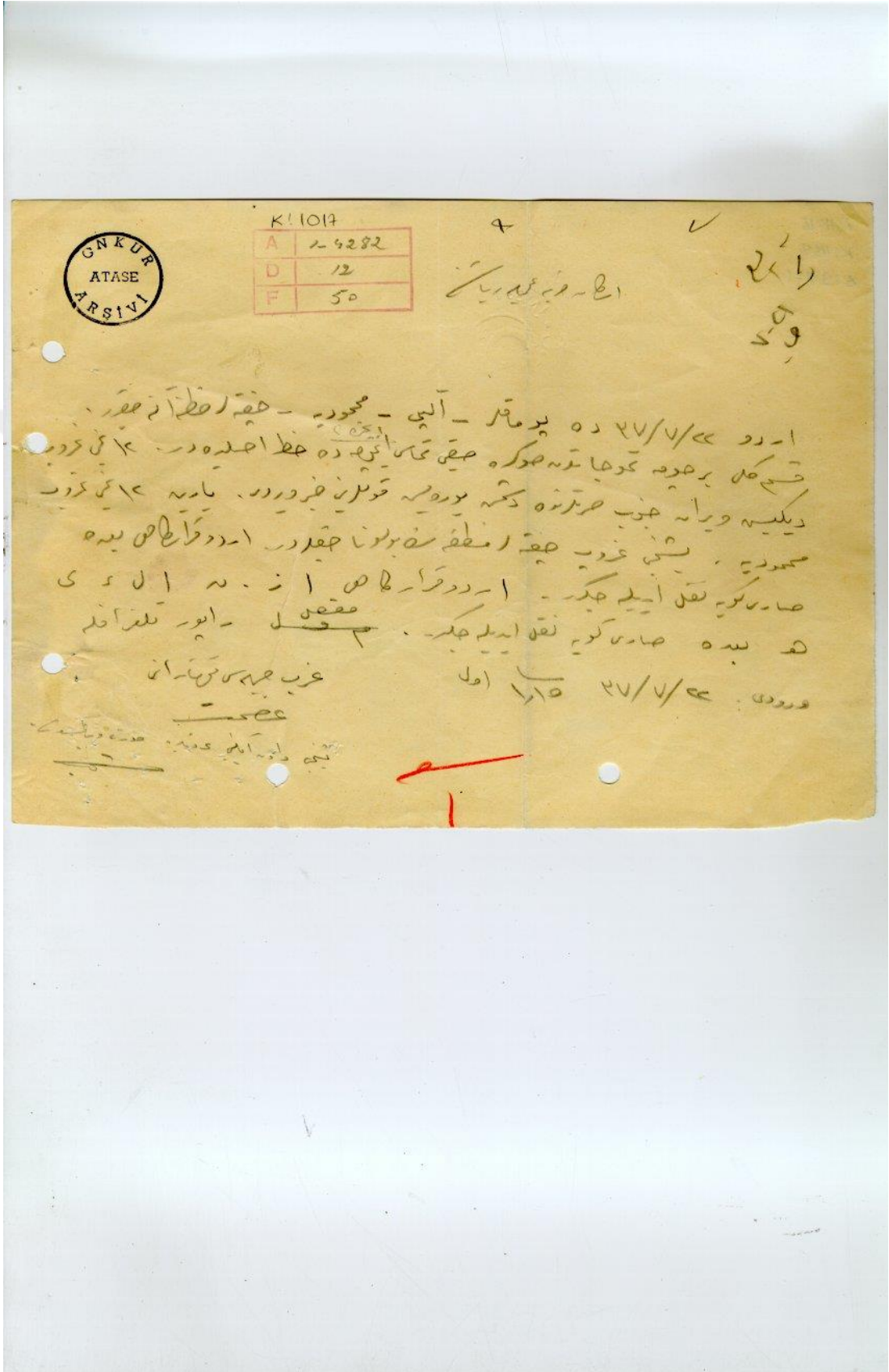
Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989.

- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayını, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi Sayı:95* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Dr.Hv.Korg.Erdoğan Karakuş, *İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı ve Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri 1938-1939* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2004.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayını, *Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2007.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayını, *Subay ve Komutan ile Konuşmalar* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2007.
- Goltz, Colmar von der. *The Conduct of War*. Çev: Joseph.T.Dickman. Kansas: The Franklin Hudson Publishing Company, 1896.
- Goltz, Colmar von der. *Millet-i Müselleha*.Yay.Haz.İsmet Sarıbal. İstanbul: Otorite Kitap (Lotus Yayıncılık), 2016.
- Güçer, Deniz. *İstiklâl Harbi'nde Türk Ordusunun Sakarya Nehri Doğusuna Çekilmesinin Ulusal ve Uluslararası Boyuttaki Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi Alpaslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2020
- Jomini, Antoine Henri. *Savaş Sanatı*. Çev: A.Tunçer Büyükonat. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2013.
- Ludendof, Erich von. *Topyekûn Harp*. Çev, Aynur Onur Çiftçi, Erhan Çiftçi. İstanbul: Dergâh Yayıncılık, 2017.
- Özkan, İbrahim. *Deli Halid Paşa: Unutulan Yıllar, Unutturulan Kahraman*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Selek, Sabahattin. *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı II*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2002.
- Smith, Michael, Llewellyn. *Yunan Düşü* İstanbul: Art Basın Yayın Hizmetleri, 2002.
- Tekin Kurat, Yuluğ. "Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası", Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, *Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan ilişkileri* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986.
- Türsan, Nurettin. *Atatürk'ün Türk Kurtuluş Savaşı Stratejisi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1983.
- Yeşil, Fatih. "Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar", *Osmanlı Askeri Tarihi (Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2003.

Ek 1: 1'inci Grup Komutanlığı'nın Mihalıççık istikametinde yürüyüşe devam etmesini bildiren emir.

Ek 3: Ordunun Pomaklar – Alpu – Mahmudiye – Çifteler Hattına alındığına dair belge.

Ek 5: Ordunun Doğanoglu–Beylikahır–Kaymaz Hattında olduğuna dair belge.

کودن :	نجی راپور	محل :	تاریخ	دقیقه : ساعت
GNKUR ATASE ARSIVI	کوندلشد	[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]
	وامل اولشد			

آدره سن

افتخار

۱- در تاریخ ۱۷/۷/۴۴ اقامت خود بخود ده روزانه ایلی -
 بعد از آن - قاعای خطه بوقت اعتدال -
 اوده ایلی خود را تا سی ایلی ایلیله در - در دنی خود ق- شومگی
 رسیده - صو رای نه - حیدر - قاتلی - فره طو قات
 خطه - ایدرله سه د بر خطه کورسیکی برده کورلی یا خجود -
 ۲- یعنی خود ققعاتی بوضع - بخرده حای ایت ادره قیغی طانی -
 ماله غازی خطه کی رتخه نعلیه اعیش ده ادا نه صو کور ایشنه
 قاتل نه ادرینه مجوریه استفاده حلیله مجوریه شوره
 مجوریه قیغی نه مطاح ایشنه د - رتخه بخرده قویله مجوریه

A	5/4485
n	58
F	166 85

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Hakan BATI

Doğum Yeri ve Tarihi: Denizli / 11.07.1982

Yabancı Dili: İngilizce

İletişim: hakanbati@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise: Maltepe Askeri Lisesi (1996-2000)

Lisans: Kara Harp Okulu (2000-2004)

Yüksek Lisans: Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü
Harp Tarihi Anabilim Dalı Askeri Tarih Programı (2018-2020)